

CANCY Z ERBÉČKA

Jura Tracht'a
s helfkó Edy Štatlařa
2022

O nás

V roce 2019 jsem začal spolupracovat s Borkem Kapitančíkem a Edou Štatlařem z Erběčka, jak říkáme v naší hantýrce „**Rádiju Brno**“, přesněji řečeno brněnskému studiu Českého rozhlasu. O Borkovi najdete spoustu informací na internetu, ti zvědavější pak na jeho pracovišti nebo v Králově Poli, kde žije. Něco málo také na poslední stránce této knížky. Ale Eda Štatlař je pro posluchače Erběčka stále velká neznámá. A proto jsem se rozhodl v rámci této knížky pustit do světa spoustu informací o něm.

A navíc jsme se my tři usnesli, že by bylo škoda, kdyby obsahy našich rozhlasových rozhovorů zmizely po jejich odvysílání někde v počítačových koších. A rozhodli jsme se tedy přidat přepisy některých z nich do knížky, kterou právě držíte v ruce.

V následujících textech zachycujících tyto naše rozhlasové rozhovory bude potřeba rozlišit jednotlivé mluvčí. Provedeme to takto:

Náčelník hantecové úderky *Borek Kapitančík – kurzíva*

Člen 1 hantecové úderky *Eda Štatlař – ozdobná kurzíva*

Člen 2 hantecové úderky Jiřík Tracht'a – normální písmo

Naše hantecová úderka seřazená podle abecedy zleva, BK, EŠ a JT.

A protože je tento text ilustrovaný, povíme si též něco o ilustrátorovi. Většinu obrázků v této knížce nakreslil Milan StM Staněk z Veselí n. Mor. Dostal jsem na něj řadu dotazů, a tak zde o něm prohodím pár slov.

Milan je můj spolužák z druhého stupně základky a z gymnázia. Potom se naše cesty rozešly, já jsem odplul studovat na přírodovědu do Brna a on na medicínu do Olomouce. Ze mě se časem vyklubal meteorolog, z Milana zase ortoped. Těžce jej podezřívám, že jeho vzorem byl primář Sova se socialistického televizního seriálu Nemocnice na kraji města.

Po mnoha a mnoha letech jsme navázali znovu spolupráci. Zjistil jsem totiž zcela náhodou, že Milan maluje. Zrovna v situaci, kdy jsem měl rozepsané Moravské pohádky (v hantecu) a poohlížel se po ilustrátorovi. A tak jsme si plácli. V Brně jsme podumali a přidělili Milanovi brněnské jméno StM. Milan mně ilustroval zmíněné Moravské pohádky a následně i Příběhy brněnských čtvrtí. A pak se to stalo!

To si tak jednou Milan štrádne po brněnské ulici Bethovenova a prohlíží si vchod do brněnského studia Českého rozhlasu. Najednou se ozve rána, ze dveří vyběhne chlápek z tmavými brýlemi a s červenou kšiltovkou. Když uviděl Milana, zastavil se, udělal rukama gesto „běž pryč chlape“ a zmizel zpět ve dveřích

Nebyl to nikdo jiný, než Eda Štatlař. A touto shodou okolností se Milan stal jediným výtvarníkem, který se s Edou setkal a dokázal ho nakreslit. A za to mu patří dík. Nebýt jeho, neměl by Eda facebookový účet a ani vás bych nemohl v této knížce seznámit s jeho podobou.

Milan stvárňuje Edu.

K 20. výročí vstupu Edy Štatlařa na rozhlasovou scénu

16. července 2021 oslavil Eda Štatlař dvacáté výročí svého vstupu na rozhlasovou scénu. V současné době tento, dalo by se říct tajemný řízek – což je muž v nejlepších letech – spolupracuje prakticky jen se mnou a s Jiřikem Tracht'ou. A tak jsem požádal Jiřika, aby nám tu něco šplíchl na téma "Dva roky s Edou Štatlařem".

Po našem bysme hókli – dva járy v holpecu s Edó.

Samo litr, tak už se těším, co na Edu posluchačům prozradíš.

Vod teho dňa, kdy sem se zčuchl do holportu s Edó Štatlařem, mám z tohotok borca lečo v budce. Eda doklape do Erběčka, hodí do placu náké ten hantec a vypaří se po anglánsku. Kšilcnu má naraženó do čeliska a zoncnový blikše nezhodí ani potmě. Na tázance, kerý nésó vo hokně v Erběčku, vaří tiché don. Nebo mně hókne:

„Poslóché, Jiříku, staré se vo hantec a vo mě nemně péči!“

Co sem z něho vypáčil: Mutra ho vytlačila v járu 19 kol 82 desik u Košic, kde vegetila ve vodstaveným hytláku (to je služební vůz pro nákladní vlaky) na širokorozchodný štrece Družby. Jeho fotr hoknil v košický bódě pro ajnštajny Pavky Žanka Šafařika. S mutró se scukl, dyž tam vařil terénní rekognoskačku kontyšáků. A dyž potym ten don-šajn nechcel Edu ani zgómnót, nakrklá mutra se synátorem vzala čáru k Brnisku. Tadyk vegetili v náký pastóšce a mutra hoknila v cemošce v Mokrym lontu (v Mokré).

V keréch bódách Eda šnupal svý chytrý války, nikdo negóme. Jednó propálil, že má maturu na gymplu indy zaséc že má prezidentské učňák. No na beton gómu, že ze startu jedenadvacátýho kilojáru rajzoval po Madagaskarský hróde a sfachčil tam těžké průpal. Vod teho járu ho scó čapnót za flígr madagaskarský švestky a Eda kvůlivá temu čenžnul fasádu a zdvihl chraplák vo tercku.

Vod járu 2001 hoknil v jednym komerčním rádyju pod šméčkovým ménem Flájboj Eda. A tam se sčuchl s náčelníkem Borkem Kapitančikem. Po šesnásti járech špicový hokny jim ale to rádyjo vysadilo kopny. A dyž si náčelník narazil fachu v Erběčku, vsomroval se tam za náké ten metr Eda taky a začl si hókat Eda Štatlař. A tadyk sem se s ním scukl aji já.

V tymtok járu v červencu temu só dvě pětky jářin, co Eda lópe krópy v nákým rádyju. Prubnem teda ufachčit řácké haldamáš, a třebas nám tam alkecem špicově proladěné Eda propálí ešče náky detajlyška ze svý lajbky.

A protože ne všichni Ti dokonale porozuměli, mohli bysme si to ještě zopakovat ve spisovném jazyce.

A já bych ty dojmy z Edy nejen shrnul, ale přidám také něco navíc.

Tak to su teda zvědavé, co se eště dovím.

Co jsem tedy o tomto tajemném chlápkoví středního věku zjistil:

Narodil se v roce 1982 v Haniskách u Košic, kde v odstavném vagónu na širokorozchodné Trati družby přebývala jeho matka. Zde se zrodila jeho láska k železnici. Edovým otcem byl, alespoň to tak Eda tvrdí, neznámý zaměstnanec košické univerzity, který zde mapoval život lidí z okraje společnosti. Dětská léta pak prožil Eda ve stavební buňce někde v Mokré u Brna, kam se s matkou odstěhoval poté, když byl do nádraží v Haniskách dosazen nový příliš cimprlich přednosta, který je tam nechtěl.

Do jakých škol chodil, to nám nechce říct. Ale hloupý není. Co však víme určitě, je, že někdy po roce 2000 navštívil Madagaskar, a nechtě tam udělal velký průšvih. Od té doby po něm pátrá madagaskarská rozvědka a Eda se jí snaží uniknout změnou podoby a zvýšením hlasu přibližně o tercii.

Je velmi citlivý na nadmořskou výšku. Proto nikdy neletěl letadlem a také na ten Madagaskar se dopravil loděma. A bůh ví proč, odmítá i horské túry nad tisíc metrů nad mořem.

O tom vím zase něco já. Eda tvrdí, že v mládí nechtě spolkl prototyp miniaturního výškoměru pro sovětskou stíhačku Mig, a ten mu v bříchu stále pracuje.

Po ukončení studií na gymnáziu nebo snad na prezidentském učilišti pracoval od prázdnin roku 2001 v jednom brněnském komerčním rádiu pod pseudonymem Flájboj Eda a hned se tam dal do holportu tady s Borkem. Rádio s nimi však po 16 letech ukončilo pracovní poměr, a když Borek přešel do Českého rozhlasu Brno, vsomroval se tam jako externista i Eda.

Má pět životních zásad. A ty si řekeme i v hantecu:

De se cháluje, tam cháluju taky – kde se jí, tam jím též.

De se chlašče, tam chlašču taky – kde se pije, tam piju též.

De se chlámó, tam se chlámu taky – kde se smějí, tam se směju též.

Dyž se čóruje, fligním, že to nemerčím – když se krade, dělám, že to nevidím.

Dyž se hoķní, taķ rači vařím paři – když se pracuje, raději zmizím.

A pravděpodobně proto je Eda nepolapitelný, protože u nás v rádiu se pracuje pořád.

Madagaskarské průpal Edy Štatlařa

Semo tamo vyfásneme s Borkem dotazník, co je za tym, že jeho mitfára v hokně Eda Štatlař má takové divné hlas a proč skřehotá vo tercku věš.

Tak vám to vyzvoním. Jednó, to bylo asi tak před dvěma pětka májů,razil Eda na štreku poznávačku na Madagaskar. Tam natrefil na sajtnu bakelitáků, kteří si hókali Bulabamba. A voni se zrovna peckovali jedovéma šipálama s madagaskarskó valdotechnó vo svůj štykl valdny. Aby mohli ufachčit špicovó jedůvku, byla zapotřebí kyselina bruncnová, keró schrastili vodpařováním bruncny. A protože to byli listokřupi, měli jí v bruncně enem trochec.

Všegómák Eda jim prolátl, že masožróti z Eurosajůzu mají v bruncně tétok kyseliny hafo. Vod teho dňa měli místňáci jedůvky plnó prdel, páč na turistických štrekách stopli každýho turistáka a hókli mu, že esi jim nepískne bruncnu do kýbla, tak ho vodkráglujó.

Průpal jak sviňa, turistáci dostali fedry a do kase madagaskarských věšek valily krpatéší love. Dyž se hémonský věšky domákly, že je za tym Eda, scely mu napařit flastr. Enomže na pachtglét vo gaunerským vexlu (tedy na smlouvu o vydávání zločinců) s Cajzlama nikdo nikdá nemázl untršrift. A tak vodlifrovali do Cajzska inkognito šamanskýho, keré měl Edu vyčmuchat a máznót mu pár hltů utrěcha, keré ho sice nevodkróhne, ale už ho nikdá nebudó babáči lechtat pod hercnó.

A tak Eda, těžké valič klínů do koc, kvůlivá temu tehdá čenžnul néenom fasádu, ale aji hlas. Hókajó, že frkl do Těšan ke kovářskému, keré gómál oltovó receptůru jak zdvihnót hlas o tercku horajn. Už to jednó prubl na vlčmenovi, keré chcel takto vobalamutit přčata, a zafachčilo to. No a podruhý v lajně to prubl na Edovi.

Až po nekolika járech šamanské stopl své pátračku kvůlivá koronáčovi a hodil navrátila na Madagaskarskó hródu. A bylo vymalovaný.

Narodeninový projev Edy Štatlaša (40 let)

Velevážená sajtno, abyste měli jasnáča, že moje dnešní nargle nésó ňáký ledasjaký, hóknu vám neco z mý lajbky.

Mutra mě vytlačila 1. dubenca járu 19 kol 82 kdesik u Košic, kde vegetila ve vodstaveným hytláku na širokorozchodný strece Družby. Můj fotr hoknil na košický Univerzitě Pavky Žanka Šafaříka a s mutró se scuķl, dyž tam vařil výzkum kontyšáků. Po něm sem lapl špicové fištrón. Ale dyž mě ten don-šajn nechcel ani zgómnót, nakřklá mutra se mnó vodvandrovala k Brnisku, kde sme vegetili v malý pastóšce. Zmáķl sem základķu a gympl a potym sem hoknil dycky tam, kde byla chrupķa a chálķa grátis.

Ze startu jedenadvacátýho ķilojáru sem rajzoval po Madagaskaru a sfachčil tam těžķé prűpal. Vod teho járu po mně jely madagaskarský švestķy. Kvűlivá nim sem převexľoval fasádu a jeden špicové dokķ na slaviķy (ORL) mně zdvihľ chrapľák vo terķķu. Až kvűlivá ķoronáčovi na mě ty madagaskarský švestķy hodili bobiša.

Vod járu 20 ķilo a jeden kósek sem hoknil v jedným ķomerčnīm ráďyķu pod šmėčķovým ménem Flájboķ Eda a tam sem se sčuchľ s náčelníķem Bormenem Kapitanciķem. Po šesnásti járech špicový hokny nám ale ráďijo dalo kopny. A dyž si Náčelníķ narazil fachu v Erbėķķu, vsomroval sem se tam za nejaké ten metr taky.

Tak, a už o mně gómete skoro šecķo.

PS: A sajtno, všimnite si té dysķryminace. Moje gómķy só v týtoķ bichľi našrajbčeny nejmenším písmem. Prý dyž su nejmlačí a nejmenčí.

Eda Štatlař a ženy

Můj pohled

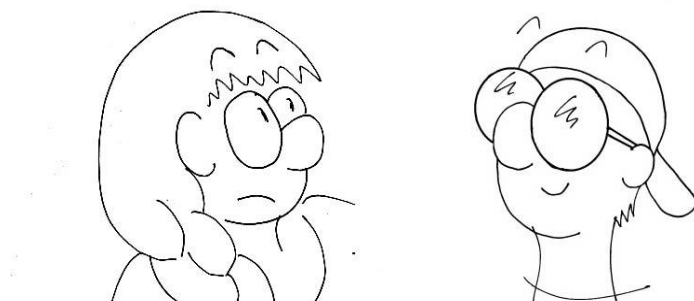
V járu 2021 sme byli s koc na rajzu po Orlických berglech. V hantecu bysme jim mohli hókat Ádlerký bergle nebo Ádlerky (Adler = orel). Neváleli sme si tam šunky, rajzovali sme po hangách a byl to záhul na haxny.

Místňáci hókali, že tam sice kdysik vegetilo nekolik vlčmenů, ale že dneska je šecko v ókeju. Nésó tam žádní méďani ani vlčmeni a zrzoní je tam taky málo.

Ádlerkám bačuje už nějaké ten kilojár koc Kačenka. Šrajbčila o ní už Božka Němcová desik ve svých merchnách. A hafo kocůrů z ádlerkých lontů sce mět takový ranu, jak vona. A tak sme natrefili na hafo peroxidových koc s copiskem až po gébiš podlevá Kačenky. A tak mně vyhóplo v řepě, že by bylo špicový takový koc máznót do holpecu s Edó Štatlařem. Dyby se Eda zdekoval do Ádlerek, třebas by se hodily do klidesu madagaskarský švesky, kerý po něm furt mózujó. A tak sem na tym zafachčil. Navalil sem jedný takový koc do budky těžký klíny vo tym, jaké je Eda betálné borec, jak ho v Brnisku šici žeró a jaká by to byla pro ňu špicová partyja.

No Edovi to nebylo zkraju recht, cukal se, co pré jeho Náčelníček, eši by na sólovku zválel ty jejich hantecový ekly v Erběčku. Ale bildna Kačky a taky moje zvonky vo ní na ně hodily těžkó dojímačku. A tak se nakonec rozkéval a dohókl si s Kačkó lauf. Jak to probíhalo dál, to negómu, ale až se nečeho domáknu, hodím cund.

Z berglů sme hodili navrátila s vobróšenáma čapama, ale s zoncnó v hercně, že sme ufachčili pro kamoša špicové vál.

Eda Štatlař a ženy

Pohled Edův

V tymtok letním vodfrku se semlel pro mó lajbku vichtik váł. Spískal to Jiřík Trachtá, keré byl na vodfrku v Orlických berglech. A tam natrefil na Kačku, teda né na vranu, vorla či vočo, ale na koc Kačku. A hókl si pod fifák, že by to mohla byt špicová partyja pro mně. Že bych se tam v berglách špicově zašil před madagaskarskéma švestkama, kerý po mě furt dó. V róbené chajdalópce bych si tam mohl zbastlit domášovskó oficínu (houm ofis) a házet propagačku hantecu na Erběčku po drátě.

A páč skoro každé všední deň mám relacu v rádiu, dal sem si s tó Kačkó scuka o vékendú v polovici štreky na roli v Cajzlovský Třebový. Šak gómete, kolik je tam vodstavených šelijakých mašin a váglů k remontu. A tak sme se tam v jednom hytláku scukli. Lauf proběhl špicově.

A páč se žádné vodlíteř z teho laufu nevykuřli, dohókli sme se s Kačkó, že zatím budeme "dvojka na dlóhó štreku". Než vygómeme, eši já mám dat Štatlu mávačku nebo si Kačka sbalí svý cajky a přetraverzuje do Brniska. Taký sem hodil dotazník Jiříkovi, esi až bude nafurt v duchně, za mě v Erběčku semo tamo vezne náků hoknu. No špraj-coval se, ale já ho sténě ukécám.

Třetí výročí naší rozhlasové spolupráce

Vážení přátelé, musím vám prozradit, že v tyto dny slavíme s Jiřikem třetí výročí naší spolupráce. Někdy počátkem roku 2019 jsme se poprvé potkali na Šelepce. A domluvili se, že spolu uděláme rozhovor do tehdejšího tříhodinového odpoledního bloku Vesele a vážně o víkendu. Vzpomínáš si ještě na ten rozhovor?

Vzpomínám, šel jsem tehdy do rozhlasu s obavami. Ale ne proto, že bych nevěděl, co říct. Měl jsem totiž rýmu jako hrom. Ale vše dobře dopadlo, a tak se zrodily naše rozhlasové vysvětlovny, ve kterých si povídáme nejenom o významech a původu slov z brněnské hantýrky.

Slovo vysvětlovna jsme však nevymysleli my, ale naše produkční Dana L.

Počkej, počkej Jiříku, ještě bys měl posluchačům prozradit, že o několik týdnů později jsem se začal na těch vašich povídačkách podílet i já.

Neboj, nezapomněl jsem na Tvé zásluhy. Ale vzpomínám si, jak byls opatrný, když jsem začal chodit do studia. Přátelé, nebudete mi věřit, ale Eda se klidně schoval za závěs a na tajňačku poslouchal. Určitě si teď kladete otázku, proč to dělal. Protože měl strach, jestli nejsem tajným agentem madagaskarské policie.

Taky nemusels šec̣ko vyzvonit. A divíš se! Dyť byla v ohrožení moja svoboda.

To musím posluchačům vysvětlit. Někdy na počátku nového tisíciletí totiž navštívil Eda Madagaskar a tam prozradil domorodcům fakta, které vedla k útlumu místního cestovního ruchu. A proto tam byl na něj vydán zatykač. A protože jsme tehdy neměli s Madagaskarem podepsanu smlouvu o vydávání zločinců, rozhodla se místní mafie, že se mu pomstí tady u nás.

Ale, čo bolo, to bolo, strach z koronáča tytoľ borce voď nás vypudil a já mám teď lébuňk.

Já bych se však vrátil k původnímu tématu. Po trošku rozpačitém rozjezdu, po kterém jsme byli usměrněni připomínkami některých posluchačů, se ustálila forma naší spolupráce. Takže si v současné době můžete každý všední den poslechnout na Erběčku po čtvrt na tři hantecové okénko, koutek neboli hantecová oficínu.

No nazvali to pěķně, borci, oficína – to slovo pochází z latiny a tam je to dílna nebo taky laboratoř.

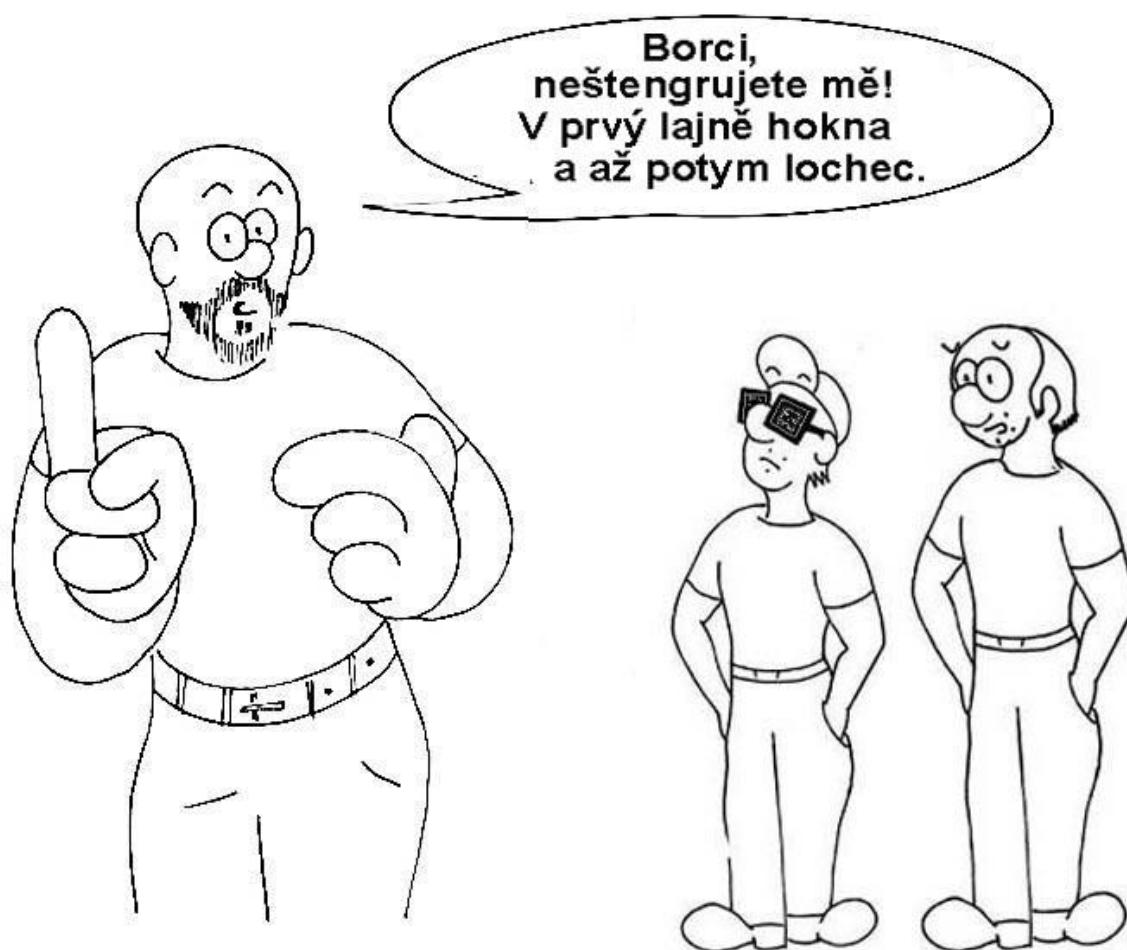
Pravda, někteří posluchači se ozvali, že jsme až moc vědečtí.

Ale vzhledem k tomu, že v éře Štatlařů se říkalo oficína hlavně holičstvím a kadeřnictvím, tak bych použil i výraz drbárna.

Šak zrovna u Jiříka nikdy nevíte, co myslí vážně a co na seriózku.

A to je právě to kouzlo brněnské hantýrky. Často nevíte, zda to, co dotyčný mluvčí řekl, je fakt, nebo je to jen legrácka či dokonce nějaký dvousmysl.

A tak dófám, že to tatok naša trojka spolem ešte nejaký járy vydrží. A že přispějeme svým štyklem hokny k temu, že ešte za kilojár budó kocóři a borci Brnisku šveholit, že hantec dýchá.

Náčelník BK umravňuje svou hantecovou úderku.

Z Edovy lajčky

Moja lajčka byla nafólovaná serpentýnama: Dyž se na hródu vylópane novodurové šrop, příhasijó domorodý bosorbaby a vinšujó mu neco do lajčky. Dyž moja mutra naklapala ke kólembáču, zgómla tam našrajččený na cetli: „Dohodily sme mu nabróšené blemcák a voprskló čuňu.“

Moja mutra byla špicové pedagog. V křindošských járech mně prala do budky šelijaký šorfky. Třebas mě naštelovala na ponk a natahla ke mně kľepeta. „Hópní“, šplíchla. Tak sem hópl, vona uhla a já sem si rozhodil sandál. Potym nahodila lochec a písķla: „Nikemu, ani vlastní mutře nesmíš šecko zbaštit!“

Dyž sem měl dvě pětky járů na hrbu, natrefil sem na altovó cikorku. Vobšpizla moju paprču a hóķla: „Do třech pětěk járů budeš křótit křénovó lajčku. Potym si zvyķneš.“

Jednó v jungšálských járech sem chcel valit na Prigl a mutra mně mľaskľa befěl: „Edo, zoncna rumpluje jak sviňa, val se namazat.“ A tak sem se vodľepil vod základny, valil do paluše a namazal sem se tam. Bylo to špicový. A vod tý časůvky tam zabrósim ķaždó chvíľu.

Indy mně mázľa mutra tentok cunt: „Edo, ķocóry musíš rekognosķovat zezadu, vod cemru. Dyž ķoc špicově hompe ķestrem, je to špicová ķoc pro váľy v betľi. Eši si to hrne, jak dľby měla v bauchecu metrovó štangľu, to není baba pro tebe.“

Eržíķa špicově šauķľila ķestrem. Dyž sem se s nó dľsik vogóľoval, šplíchľ velebásek do placu: „Edo, vod tedķa bude Erža šífem tvý lajčky.“ No nehóķľ už, že ten šíf bude mľatové. Ale ķocóri, nevařte ķimurķy, už nás rozťpľovali.

Cancy z Erběčka

Za více než tři roky naší spolupráce s Borkem a Edou jsme nahráli ve studiích českého rozhlasu okolo dvěstěpadesáti hantecových koutků neboli oficín. Část z nich si nyní můžete přečíst zde.

Abysme v tom měli trochu pořádek, každému hantecovému koutku jsem přiřadil název a podle těchto názvů jsem je abecedně seřadil. Jak už to bývá v mých knížkách zvykem.

Pro úsporu místa zde vynechávám úvodní přivítání typu „zdarec sajtno“ a zpravidla také naše standardní závěrečné rozloučení „hantec déchá“.

A protože se jedná o výběr našich rozhovorů spáchaných během tří let, narazíte na některá témata vícekrát a tu a tam se budeme opakovat. Myslím však, že to nebude na škodu, neboť jak krásně říká velký syn města Brna Eda Štatlař:

Vopáčko je mutró gómek,

tedy opakování je matkou znalostí.

Boty

Tak o čem si budeme povídat dnes?

Já navrhuji šneky.

Tím myslíš hlemýždě a podobné plže?

Ne, ne, myslím tím boty. V hantýrce máme pro ně řadu názvů, například šneky, pekle, pedy, lojfle, šinágle či kufry. Dnes je bereme jako synonyma, protože od doby, kdy tato pojmenování vznikla, uplynulo i více než 100 let. Jenže ono to tak původně nebylo. A tak se dnes podíváme, čím se od sebe liší pekle od šneků či pedy od šináglů. Jako první se podíváme na šneky.

Neříkej, že mají něco společného s hlemýždi!

A víš, že mají! Šneky se říkalo původně pánským botům na vysoké podrážce a dámským na vysokém podpatku. Důvodem bylo, že se v nich špatně utíkalo. Šlo to pouze pomalu, téměř jako šnekovi.

Další výraz pro boty – pekle – to zní jako boty z pekla.

Ne, ne, to byly původně kožené boty. I když kvůli módním výstřelkům mohly být také pekelně nepohodné. Vídeňské di Bocke (zdrobněle Böckl) znamená nejen boty, ale také materiál, ze kterého byly vyrobeny. Tedy vyčiněnou kozí kůži – tzv. kozinku.

Jdeme dál – pedy.

Pes znamená latinsky noha, druhý pád je pedis. Od toho máme podologii, nauku o péči o chodidla a taky výrazy pro boty – pedy a pedále.

Lojfle neboli lojffáče – původně to byly polobotky.

Ty mají spojitost s německým der Laufer = běžec, chodec – v množné čísle je to die Läufer (čti lojfr).

Šinágle byly původně boty s delší špičkou.

Vídeňsky Schinackel je ovšem malá loďka s vesly a plochým dnem. U nás v Komíně se před 100 lety takovýma “šináglama” převážel po Švarcavě kámen z lomu či písek. A pravděpodobně pro tvarovou podobnost s loděma se některým druhům bot začalo říkat též šinágle neboli lodičky.

Kufry – to byly zase vysoké vojenské boty.

Kufrovat znamenalo mimo jiné pochodovat. Přeneseně také hlídkovat.

A klapáče?

To jsou boty s dřevěnou podrážkou, název souvisí jak s naším klapat tak s rakouským Klapperl.

Cukle – to je spíše celomoravské slovo – domácí obuv z nejrůznějšího materiálu, která má volnou patu. Mezi cukle nepatří vietnamky čili žabky.

Máme dvě hypotézy o vzniku tohoto slova: První vychází ze spojení v cukru letu. Tyto nazouváky stojí často přede dveřma, a když vyběhneme ven třeba se smetím, tak do nich v cukru letu vklouzneme.

Druhá vychází z rakouského Zokl nebo bavorského Zokel (čti cukl). Všechna tato slova znamenají dřeváky. Takže si můžete vybrat.

A na závěr jsme si nechali šuflata.

Původně to byly nazouváky, do kterých se noha jen šupla, později též polobotky i další druhy botů. Pochází skutečně z německého der Schub = posunutí, šoupnutí.

Brd'a

Dnes se opět po delší době vrátíme k...

Počkej, počkej náčelníku, máme tady posluchačskou prosbu, jestli bysme mohli vosvětlit slovo brd'a. To je borec, kterému adresujeme údiv ve výrazu „ty brd'o“.

Já jsem se na tuto otázku připravil, takže: Žil, byl elegantní šmelinář Fanoš Brd'a. Bylo to někdy v 19. století někde ve východních Čechách. Aby podpořil svůj byznys a všelijaké tunely, vetřel se do rodin spousty vysoce postavených mužů. A protože to byl hezoun a sympaták, tak jim taky balil manželky. A přes ně kul další pikle. Až jednou v létě, prý to bylo v Chrudimi, si jeden z úředníků zapomněl doma nějaké papíry. Vrátil se pro ně a našel Brd'u v ložnici s manželkou. Překvapené na něj zařval „ty Brd'o, ty sviňo!!“ a otevřeným oknem se to rozlehlo po přilehlých ulicích. Celé město o tom dlouho drbalo. No a hláška časem zlidověla.

Tady byl brd'a člověk. Co ale znamená to brd'o či ten brd'a s malým B?

Touto zkratkou se označovala v osmdesátých letech dětská sekce Hnutí Brontosaurus založeného v roce 1974. Brd'o byl původně Brontosauří dětský oddíl.

Ale Jiříku, to snad nemyslíš vážně?

No nemyslím, a tak pátrejme dál. Tetka Picmánková tvrdí, že nikdo už neví, jak se ten proutník jmenoval, a že onen úředník nezařval ty Brd'o. Zaječel prý ty bird'o či ty birdo, a to byla tehdy nadávka.

Jiříku, nevalíš nám zaséc klíny do lebení? To jako že když nevíme, tak řekneme, že je to zvukomalebné slovo nebo nadávka?

Ale né. Kdysi dávno znamenalo slovo bird'a či birda familiérnější pojmenování biřice, což byl středověký policista. Italsky birro (čti bir-ro) znamenalo biřic nebo dráb. A to prý pochází z řeckého pyros = červený, protože italští biřicové údajně nosili červené uniformy.

Furt je to ale nějaký divný. Proč by mu nadával zrovna do biřiců?

Počkej, počkej. Pyros znamená také ohnivý. Uvědom si, že ještě před 150 lety vzdělaní lidé, což úředníci byli, ovládali latinu. A když odešli biřicové do propadliště dějin, stalo se slovo bird'a nadávkou, něco jako ohnivák.

Takže ty brd'o původně znamenalo „ty ohniváku“?

Dalo by se to tak říct.

Tak to teda nevím, nevím, nevím...

Brno

Oficiální hypotéza říká, že název Brno vznikl ze starého českého brnie, což je okoloříční bahno a bláto. A právě na takových blatech u brodu přes řeku Svatku bylo založeno Staré Brno. Ale pokud vím, existují i jiné hypotézy.

Jedna z nich uvažuje přibližně takto: Ve staré češtině měli slova obrnit se a obrnění. Brno je z tohoto pohledu výraz pro obrněné místo, tedy pro místo ohrazené, opevněné. Původně to pravděpodobně znělo Obrno. Tuto variantu vysvětlení podporuje též německé slovo die Brünne = brnění.

To se ovšem týká původního, tedy Starého Brna. Současnému středu Brna se říkalo Nové Brno a bylo skoro celé německé a také Němci založené. Ti nazvali město podle zdrojů vody, které tam byly. Pramen či studna se řekne německy Brunn, a tak městu se studnami začali říkat Brünn.

Tetka Picmánková zase vysvětluje, že se Nové Brno jmenuje podle významného moravského boha Peruna, jemuž byl zasvěcen kopec, kterému dnes říkáme Petrov. Perunovo sídlo si lenivé jazyky zkrátily na Peruno, později na Perno a Prno a změnou znělosti z toho udělali Brno.

Další pověst hovoří o praotci Brňáků. Tento věčně nespokojený morous přišel na místo dnešního Starého Brna, přebrodil Svatku a její studené vody ohodnotil citoslovcem „brrr“. A protože ho už bolely nohy, tak dodal: „Noo, ale zůstaneme tady.“ Jiná verze říká, že mu uvízla bota v páchnoucím bahně a pravil: „Brr, no a tak tady zůstaneme, dokud se nevysuší.“ A zalíbilo se jim tam.

František Ringo Čech nabízí ve své hře Dívčí válka jinou pověst: Kněžka Vlasta vybízí ve své vizi, aby se bojovníci vydali do moravských hvozdů a tam, kde naleznou muže, kterého brní nohy, tam nechť založí nové město a nazvou ho po tom brnění – Brno.

A tak si můžeme vybrat tu variantu, která je nám nejsympatičtější.

Počkéte, počkéte borci, jak vybrat. Na to musíte jít vědecky. Já sem hodil oko, co na to říká seriózní vědní disciplína zvaná onomastika. To je věda o jménech. Páč řecky onoma je jméno. A ta šveholí jasně.

A jak se tedy staví onomastika k našemu problému?

Vonomastici mastijó, teda meldujó, že základem ména našeho města je brnie – pořiční bahno u vody. A k tomu byla přidána moravská přípona -no. A že by se správně mělo psát Brn-no, teda s dvěma N.

Takže jsem měl nakonec pravdu já.

Cigarety

Dnešním tématem naší hantecové officíny budou „nágle do dubovýho spacáku“, neboli hřebíky do rakve. Tedy cigarety a kouření. Prvním slovem bude rauchčit, což znamená kouřit. To jsme převzali také z němčiny?

Ano, německy rauchen = kouřit, zakouřit si i dýmat. V hantýrce jsme si od toho odvodili výraz rauchna = cigareta či kuřivo.

Druhý výraz pro cigaretu, fůkačka, určitě z němčiny nepochází.

Jasnačka, fókat je staré moravské zvukomalebné slovo, které se původně týkalo jen větru. Podobná jsou i fičet a fučet. Ale přes spojení fókat čód, tedy foukat či vyfukovat kouř, se dostáváme k výrazům fókat = kouřit cigaretu a fůkačka = cigareta.

Cigaretě říkáme v hantýrce také špinka. To by mohlo souviset se špínou.

Ne, ne, to jsme převzali z italštiny, v tamějším argotu je spinello balená, točená cigareta. Od toho máme v hantýrce také výrazy špinka na šalinu = elektronická cigareta a špinkec = trafika.

Pak tu máme fujaru.

Karpatský hudební nástroj fujaru spojuje s cigaretou především tvarová podobnost. Roli zde sehrála i slova fókat neboli fučet. Do fujary se fóká, kouř z cigarety se nasaje do úst a pak se fóká ven.

Další termín pro cigaretu je retka.

To je zkrácené cigaretka.

Co žváro?

To bylo původně žvýkácí cigáro

A čvaňhák?

Čvaňhat znamenalo kouřit, a to nejen ve smyslu „pálit“ tabák, ale i čoudit. Naši předkové třeba říkali, že petrolínka čvaňhá = petrolejová lampa čoudí.

Napadá mne ještě džunka.

Tady máme několik hypotéz. Cigaretu můžeme považovat za malý válec či za malý špalek. A anglicky se řekne špalek junk (čti džank). Zdá se však, že blíže k pravdě jsou ti, co tvrdí, že Džunky byly cigarety vyráběné v Kutné Hoře někdy v padesátých letech. Na jejich krabičce byl totiž obrázek čínské plachetnice zvané džunka.

Tetka Picmánková však vidí v pojmenování cigaret Džunka akronym (to je zkratkové slovo), pomocí kterého si chtěl kutnohorský výrobce zvýšit odbyt svých výrobků. „**Děkujeme, že už nebudete kouřit Ameriky**“.

A posledním důležitým kuřáckým pojmem budiž vajgl – tedy nedopalek.

Rakousky der Weigl = váleček či kulaté dřevo. Původně to bylo slangové pojmenování cigaretové špičky neboli tróbelky, které časem přešlo na to, co ve špičce zbylo.

Závěrem připomeneme již zmíněnou lidovou moudrost, která hóká, že „špinky só nágle do dubovýho spacáku“, tedy že cigarety jsou hřebíky do rakve.

Ale erár z nich má hafo lováčů.

Císař Josef II a císařovna Marie Terezie

Dnes si v našem hantecovém okénku zavzpomínáme na časy Habsburské monarchie a připomeneme si nejprve císaře Josefa II. Císař se v hantýrce řekne kajzr, že?

Slovo kajzr je dost průhledné, německy der Kaiser = císař. Císaře Josefa II. pojmenovala hantýrka jmény Pepa Dvojka nebo též Chosé Dvojka.

Připomeneme si, že to byl významný představitel evropského osvícenectví. Vládl v letech 1780-1790 a mimo jiné zrušil v našich zemích nevolnictví, vedoucí úlohu katolické církve a částečně omezil cenzuru.

Díky Josefovi II. máme v hantýrce spojení “jít do pytle” = zemřít. Jako správný hospodář měl Josef obavy, že se výrobou rakví zbytečně ničí lesy. A přikázal:

„Každá farnost bude mít jediné truhlu. Mrtvolý se zašijó do plátěnyho pytle a v truhlě se vodnesó na křchov. Tam se vostatky v pytlošu vysypó do vyhrabaný jamy.“

Lid protestoval a císař nakonec ustoupil.

Ale na pytle se nezapomnělo.

“Jít do pytle“ znamenalo původně zemřít a být nedůstojně pohřben. Časem vzpomínky na toto císařovo rozhodnutí vyšuměly lidem z hlav a spojení “jít do pytle” dostalo takřka neutrální význam, tedy zemřít. Úsloví “je to na pytel” znamenalo původně “je to na umřítí“.

Když ovšem řekneme “je to v pytli“ znamená to, že “je to ztracené“. To by mohlo také souviset s Josefovou reformou pohřbívání. Nebo né?

Podle mne tím spíše vyjadřujeme fakt, že to, co má již zloděj v pytli, je pro nás ztracené.

A když nekdo na nekeho “šije pytel“?

Původně tam bylo “šit pytel pro nekeho”, o kom se předpokládalo, že brzy umře anebo bude zabit. Dnes se význam zjemnil, takže ten, kdo “na nekeho šije pytel”, se ho chystá buď okrást, anebo připravuje nějaký jiný podraz.

Máme ještě nějaké slovo, o které se zasloužil císař Josef II.?

Ano, je to slovo trafik. Počínaje císařem Josefem II. byli totiž monarchii oddaní ale válkou doživotně postižení vojáci odměňováni za službu vlasti přidělením trafik, tedy obchůdků s tabákovými výrobky. A postupem času se začaly nazývat trafikama i ty čestné funkce, které dostali podporovatelé od politiků za odměnu nebo do kterých byli uklizeni jejich odpůrci.

Máme mezi habsburskými panovníky ještě někoho, koho si brněnská hantýrka všimla?

Zastavil bych se u matky Josefa II., u císařovny Marie Terezie.

Jak se řekne císařovna?

Když je mladá a zachovalá, tak kajzrhajfa, v pokročilém věku pak kajzršochtla. Ale zpět k Marii Terezii. Pro ni vymysleli hantecáři spoustu pojmenování. Například Maruna Tereza, Mařka Terezka, Mařka Terezů a dokonce Mařka Teremtete.

Teremtete? Pokud vím, tak na Slovensku a v Maďarsku to znamená zaklení, něco jako naše hrome! Že by Marie Hromská? Nebo Hromující?

Kdoví. Podíváme-li se do maďarštiny, tak tam teremt = tvořit a tett = čin, takže jméno Mařka Teremtete bysme si mohli vyložit také jako Mařka Tvořitelka. Když uvážíme, kolik dětí měla a kolik moudrých nařízení tato panovnice vydala, například o povinné školní docházce, tak je toto označení docela na místě.

Císař František Josef I

Koho si vezmeme na paškál dnes?

Správně bysme měli říkat “před paškál“, protože paškál je mohutná bílá svíce, která se zapaluje na Bílou sobotu. To je ta těsně před velikonocemi. A k tomuto paškálu bývali přiváděni lidé, aby něco dosvědčili, případně před svící přísahali na pravdivost svých slov. Ve slově paškál slyšíme slovo pascha z řeči jidyš. A to jsou Velikonoce.

No dobře, tak koho si teď přivedeme před paškál?

Císaře Františka Josefa I., který vládl monarchii v letech 1848-1916. Od lidu dostal jména Franta Pepa Jednička, Fanoš Pepek Jednička nebo též Fery Pepan Jednička. Díky němu se ujalo v lidové mluvě prvorepublikové označení “staré procházka” pro staré muže procházející se po ulicích či v parcích.

A jak to vzniklo?

V roce 1901 se zúčastnil sedmdesátiletý císař František Josef I. slavnostního otevření pražského mostu, který se dnes jmenuje most Legií. To je ten před Národním divadlem. Císařovu fotografii na novém mostě tehdy zveřejnily jedny noviny s popiskem „Procházka na mostě“. A přezdívka byla na světě. Nejprve pro císaře, později pro řadu dalších starých mužů.

Dovolená I

Jiríku, dyž si náčelník válí šunký desi u velký salcnový lóže, mohli bysme ufachčit v našem hantecovém eklu nejakó změnu. Si pro?

Jasnačka, a jako změnu vykoumals?

No skoro dycky, dyž na Erběčku s nekým hantýrujů, chcó po něm nejakó storku z lajbky – teda příběh ze života. Máš nejakó takový? A nemusí tam byt zrovna Rudy Kovanda.

Mám jednu takový, je to vo tym, jak se událost z mého života promítla do slovní zásoby brněnského hantecu.

Nekecé!

Určitě víš, že pracuju v meteobódě, tedy na meteorologické stanici. A jednou za rok se pořádá scuk všeckých náčelníků meteobód. Aby si pokecali, dozvěděli se nejaké novinky a čenžli si aji šelijaký fligny a figle, tedy vyměnili si zkušenosti. Jezdil jsem tam nerad, bylo to daleko, východně od města Tábor v oblasti zvané Česká Sibiř. A já su teplomilné jihomoravák.

A co s tym má společné brněnské hantec?

Ta vesnička, ve které jsme měli školicí středisko, se jmenovala Radostovice. A když jsem toto pojmenování vypustil z pusy, chňapli po něm hantecoví autoři jako Jura Novotné, Ondra Slabé a dokonce aji náčelník.

A co je na tom divnýho. Máme v hantecu nový slovo – radostovice, keré znamená radost a spokojenost. Šak vo takových slovach jako só hustopeč, jinačovice, teplice, lednice, suchov nebo vedrovíce tadyk ještě pohantýrujem. No měl bys z teho vařit radostovice – tedy mít radost!

Já z teho vařím radostovice, ale pointó na tem je, že název Radostovice pro mne samotného donedávna znamenal něco velmi NE-radostného.

No počké, počké, a dneska už neznamená! Ty už sis zvykl nebo ses snad přizpůsobil?

Nepřizpůsobil, ale po 30 letech náčelníkování meteobódě, sem ty otěže hodil na mého mladšího kolegu. A už tam nemusím jezdit. Vařím z teho radostovice a zvykám si na pozitivní význam tohoto slova.

Tak vелеvážené publikum, i takto kuriózně obohacuje naše řeč svoji slovní zásobu. A to značí že hantec dýchá !!

Dovolená II

Poslouché Jiříku, dyž už si tady v hantecovém eklu na Erběčku skorem pečené aji vařené... No dvakrát v tédnu tadyk provozujete s náčelníkem tu vašu vysvětlovnu. Vysvětli mně, proč Ti náčelník říká Jiříku, dyž správně po brněnsky je to Jura.

Jasnačka, za starých časů mně v Brnisku říkali Jura Tracht'a. To Tracht'a vymysleli štamgasti v legendární Vyškovské pivnici zvané Čtverec.

No počké, počké, jak ses dostal až do Vyškovské pivnice kdesik na rozhraní Žabin a Kénigu, to Ti nestačily paluše ve Štatlu?

Stačily by, ale jako student jsem bydlel na Tauferkách, tedy Tauferových kolejích a na Čtverec to bylo nejbliž. Ale já bych se vrátil k tomu Jiříkovi, jestli by to šlo.

No tak dobře, dobře, kde se teda vzal ten Jiřík?

Borci z Brna byli s Juró spokojení, ale kočenám a šelijakém jiném babáčům se to moc nelíbilo. Prý je to takové hrubé. A tak mně začaly říkat Jiříku.

A tys vyměklš a dal na babáče, co?

Přesně tak. Ale definitivně jsem začal být Jiříkem, až jsem si kdysi dávno založil mélovó adresu Jirik.TéKá-seznam.cz.

No jo, tak už to někdy v lajbce chodí. Ale náčelník přezentuje jako docenta hantecové lingvistiky, tys snád' neco takovýho vystudýrovals?

Já jsem věděl, že se na to někdo bude ptát. Ale že zrovna Ty?

Su přece vox populi – teda hlas lidu.

Tak nejprve docent – když si stópnu na váhu, tak mám do metráku daleko. A teď ta lingUistika. Slyšels dobře. Uprostřed je Ú. Náčelník to nepřesně vyslovuje. Pochází to z latinského slova “linguax” = ukecaný. Takže když mne náčelník označí za docenta linguistiky, myslí tím vlastně ukecaného borca přiměřené váhy.

No, Jiříku, eši si ze mě nefachčíš... nefachčíš nejakó... no...

Edo, jak bych mohl, dneska sme celé hantecové ekl valili jenom na seriózku.

Tak díkec Jiříku, teda ukecané Juro přiměřené váhy. Hantec déchá.

Dovolená III

Dneska využijem toho, že je náčelník na dovči, no prostě si někde válí šunky, a prubnem změnit téma. Jiříku, ty už máš po dovči.

Ano, už mám.

A kde sis válel šunky?

Já sem si teda šunky neválel, byli sme s koc v Orlických horách a rajzovali sme po berglech, tedy po horách. Byl to záhul na haxny.

A nebylo to vošajstich, teda nebezpečné? Neměls fedry z medálů a vlčmenů?

Místňáci hókali, že je šecko v ókeju. Že v Deštné, kde sme kempovali, vegetí Barbucha a kvulivá němu tam nésó med'ani ani vlčmeni. Aj zrzoní je tam málo.

Co? Barbucha? Těho znám aťorát z bichle Vladi Vančurovýho – Kubulajz a Kuba Kubíkulůj. V tý je Barbucháč medvědí strašidláč, keré háže do latě móresy křpatýho med'ana Kubuly.

No a zkóšel sis méno Barbucha rozebrat lingvisticky?

To né, co by na něm mohlo byt interesantní, dyž si ho Vlada Vančurůj enem tak vytrósil z budky.

Nevytrósil si ho enem tak, divé, rozhodíme si to méno vepůl. První polovica bar – to je německé Bär – teda medvěd. A bucha – to je z rakouskýho pochen či bochen. A to značí bušit nebo tlouct.

Tak teda Barbušák je Medvědobijec, to mně připomíná Oldu Šetrnýho s jeho medvědobijkó.

Richtik! Barbucháč byl původně borec, který bděl nad tym, aby se v horách nepřemnožili medvědi a vlci.

Poslouché Jiříku a nevalíš ty mně a posluchačům zas klíny do lebeně?

Edo, já sem v Erběčku nikdy nikemu klíny do lebeně netlókl, já si tu vo tem enem tak medituju, chvilku lohecově a chvilku na seriózku. A nakonec Barbucha je dnes téma aktuální. On totiž rostl a sílil tím víc, čím z něho měli větší strach. Nepřipomíná ti to něco?

No jasnačka. Nekery naše věšky póstijó furt mezi svý ovečky takový strašidláky. Tě sílí, čím z nich majó ovečky věcí fedry, tedy strach. To se jim potem bačuje.

Ale nechme věšky věškama, závěrem rači povinšujme náčelníkovi fůru zoncny na dovči.

Tak náčelníku! Špicová dovču!

Duznit, chabrus a mukul – posluchačský dotaz

Napsala nám jedna posluchačka – Edo, čti:

„Vy si tedy tu hantýrku všelijak překlucujete. Nedávno jsem poslouchala povídání o Obřanech a Eda tam nechal duznit nějaké víly po neckách. Že prý to znamená dupat. Jenomže za mých mladých let, když se chlapec k děvčeti měl až příliš, okřikly jsme ho slovy „neduzni mě tolik“ a znamenalo to nemačkej se na mě tolik nebo také netiskni mě tak silně. Co mi na to řeknete?“

Mohli bysme to odbýt konstatováním, že jde o homonyma, tedy slova, která stejně zní, ale znamenají něco jiného. Ale nedalo mi to a podíval jsem se na věc podrobněji:

Na konci 19. století znamenalo slovo duznit dunět, například bórka duznila. Za nějakých 50 let se význam posunul a v polovině 20. století duznit znamenalo již také bít či tlouct. A na počátku 21. století lze dohledat významy trápit a mořit. Třeba i tím přílišným mačkáním, jak uvádí posluchačka. To je prostě vývoj jazyka.

Každopádně si ten nový význam zapíšeme do slovníčku. Takových případů, kdy slovo v čase pozměnilo význam, máme v hantýrce více. Po poradě s Edou jsme vybrali další dva příklady. Prvním je slovo chabrus. Jak to bylo s ním?

V prvorepublikové židovské společnosti to znamenalo všelike to kupčení a nekalé kšefty. Slovo pochází z jazyka jidyš, kde chabrusso = společenství. Přeneseně to označovalo také něco nepěkného, nepoctivého či zkaženého, například chabrus volby, chabrus kšeft.

Po Vítězném únoru jsme se dostali do jiné situace. Kupčení a nekalé kšefty byly silně omezeny. A slovo chabrus dostalo nové významy. Nemocný, postonávající, neduživý či slabý. Inspirací bylo vídeňské slovo chabr podobného významu a naše slovo chabý.

Takže byt chabrus na hercnu znamená dnes mít srdeční potže, chabrus kindoš, to je nemocné či neduživé dítě. Podobně změnilo význam i slovo mukl, že?

V plotňáctině znamenalo toto slovo ještě něco mezi chlapíkem a frajerem. Starý plotňácký pozdrav zněl „čus mukle“ a znamenal „zdravím tě kolego, kamaráde“.

Hanlivý význam vězeň či dokonce gauner, podrazák nebo darebák, dostalo toto slovo až po druhé světové válce, kdy postupně proniklo do studentské, vězeňské a vojenské mluvy.

Hantec a brněňština

Dnes bysme se mohli na brněnskou hantýrku podívat z „lingvistického“ hlediska. My tady s Jiříkem používáme slova hantec a brněňština, a tak nějak předpokládáme, že všichni vědí, o co jde. Dnes se to pokusíme upřesnit. Takže Jiříku, co to vlastně je ta brněňština?

Brněňština je brněnská městská mluva. Dalo by se říct, že je to jeden z hanáckých dialektů. Má svoji gramatiku – poněkud odlišnou od gramatiky spisovného jazyka. Svoji vlastní brněňštinou mluví každý obyvatel Brna. Její konkrétní forma je ovlivněna mluvou jeho rodičů, jeho věkem, vzděláním, zaměstnáním a do jisté míry i tím, ve které části Brna žije.

Například: Du s Jarinem na ulic, chcu se dívat na televizí. Brněnské děti nelítají po ulici, ale lítajó, lítajou či dokonce lícó nebo lícou. Dou se dom převlíct, na polívku, potom třebas za klukama na ulic. Baby chodijou za pěknýma chlapama na nádr, na Zelňák nebo na Hybešku.

A jak do této brněňštiny zapadá hantec?

Hantec chápeme v současné době jako brněnský slang či žargon, což je výrazivo určité zájmové skupiny. Nemá, a to zdůrazňuji, nemá svou vlastní gramatiku, tu přebrali mluvčí a hlavně písíci autoři úmyslně (!) z hanáčtiny. Hantec má jen docela obsáhlou slovní zásobu a spoustu ustálených spojení. Sem patří slova jako chálka, fachčit, šalina, špica či betálné. Z ustálených spojení jsou to např. valit tlačit mraky nebo drátovaly nás švestky. Hantecem v tomto slova smyslu nelze mluvit. Stejně, jako nelze mluvit železničářským či vinařským slangem. Jednotlivá slova z těchto slangů můžeme však zařadit do své mluvy.

Říkáš, že hantec nemá gramatiku, ale co koncovky jako dělajó, v kameňu nebo betálné kořeň.

Ty pochází právě z hanáčtiny.

Rozumím. Takže shrnul bych to asi takto: Muž z Králova Pole o generaci starší než já, bude mluvit poněkud jinou brněňštinou, než žena o generaci mladší z Komárova. Padesátiletý strojní inženýr bude mluvit jinak, než bývalá textilačka v důchodě. Je to nádhera, všimat si těchto rozmanitostí.

A v rámci své mluvy bude každý z nich více či méně používat slova z hantecu. Někdy vědomě, ale často také nevědomě. Mnohá slova používáme automaticky a mnohdy si to uvědomíme až při návštěvě vzdálenějšího kraje. A pak musíme vysvětlovat, co znamenají nejen slova erběčko, chálka, krén nebo betálné, ale dokonce i zavazet, žufánek, sodovka, pletýnka či zatmět.

A když tady v rádiu mluvíme o brněňštině, myslíme tím brněňštinu úmyslně – to úmyslně zdůrazňuji – úmyslně protkanou spoustou slov z hantecu. Jde nám totiž o to, aby ta slova neupadla v zapomnění.

Jasnačka, tak ať hantec dechá!!

Hantýrky a slangy

Úvodem

Tak borci, o čem bude ta dnešní vysvětlovna?

Poslouché náčelníku, my sme s Jiříkem narazili na webových stránkách Zprávy z Moravy na článek nazvané „Rozhlás naší Moravy“. A v tomto článku nahodil autor do placu vážnou záležitost. No tadyk to máš a přelóské to.

„Proč stanice (myslí se tím ČRo Brno) neuvádí, kromě hudebního folkloru, pořady s jedinečnou regionální mluvou nejméně Slovácka, Valašska, Horácka a Hané? Místo toho denně bombarduje posluchače brněnským hantecem, mluvou brněnské chudiny, jejíž současná verze neodpovídá původnímu znění z 19. a začátku 20. století.“

Co bys na to hólh Jiříku? Ale né jak rozhlasák, ale jako borec aktivně se interesující vo brněnský hantýrku?

Nejen brněnský hantec, ale ani dnešní mluva Slovácka, Valašska, Horácka a Hané není stejná, jako byla před sto lety. To vzhledem k vnějším okolnostem není ani možné. Bohužel jsou dneska moravské dialekty jejich rodilými mluvčími upozadřovány a zejména mladší Moravané čím dále více používají středočeskou gramatiku. A mnozí z nich se za svůj rodný dialekt stydí a snaží se mluvit spisovně. Zatímco náš hantec furt dechá.

To je ovšem můj pohled podložený vlastním pozorováním či spíše posloucháním. Jak rád bych se ovšem mýlil.

Ale aby to teda nebylo jiné regionům líto, tak navrhuju, abysme semo tam aj my zabrosili do nějakýho jinšího hantecu, než je ten náš brněnský.

Hantýrka policejní I

Dneska zabrousíme do policejního slangu. Stejně jako naše hantýrka obsahuje spoustu germanismů a mnohé výrazy má s ní společné. A tak se nyní vydáme na procházku tímto slangem.

Ajnclík = samotka; anton = dodávka na prevoz zadržených.

A hned mne napadá, to má něco společného se jménem Antonín?

Ve vysvětlivkách ke Švejkovi je uvedeno, že zatčení byli naloženi na vůz s koňským potahem. Prvním kočím tohoto vězeňského povozu byl Antonín Douša, kterému se říkalo Anton nebo také Antoušek. Jiní zase tvrdí, že je to podle berlínského vězení v klášteře svatého Antonína na Antonštráse.

Pojdme raději dále.

Befél = rozkaz; bengál, céres, virvál = výtržnosti; bonzblok = zápisník; fóršrift = předpis, návod; gorila = osobní strážce; handl = obchod; hampéz – dnes bysme řekli Moulin (čti mulén) Rouge.

Tady bysme se mohli zastavit. Brněnský Moulin Rouge na Slovákové ulici je nenávratně pali, tedy zbourán. Co vlastně znamená tento název?

Moulin Rouge neboli Červený mlýn je slavný pařížský kabaret založený na konci devatenáctého století. A za starých časů tam bylo možno si odvést nějakou rozpustilou tanečnici na pokoj a...

Ale vraťme se zpět k policejnímu slangu.

Haubna = automobilová kapota; haprovat = špatně fungovat; jít na šlapku – to nemá nic společného s lehčími ženštinami, znamená to jít na obchůzku; jobovka = špatná zpráva.

Proč, to hned vysvětlím: Onen Job byl jeden ze spravedlivých starozákonních Židů, který nezaslouženě velmi trpěl. Po něm je též pojmenována Jobova zvěst neboli jobovka, což je velmi špatná zpráva.

Ale čas nám utíká. Pokračujme – krajzák = krajská věznice nebo také krajský soud; kápo = šéf, nadřízený; napichnót se = odposlouchávat; opáskovat = označit páskou s nápisy „vstup zakázán“; pekáč = auto ve špatném technickém stavu; světlo, světla = semafor; šarže = hodnost; výslednost = výsledky práce policisty za uplynulou službu; trubky, trubičky = alkoholový testr; zařvat = zahynout, zemřít; a zmačknót = vystavit psychickému či fyzickému nátlaku.

A to by mohlo dnes stačit, už jsme toho do posluchačů naklavírovali dost.

To se ti povedlo. Klavírovat znamená v tomto slangu snímat otisky prstů.

Tak přátelé, dnes již jsme toho do vás již naklavírovali dost, a tak končíme přáním – necht' policejní slang žije a rozvíjí se.

Hantýrka policejní II

Když jsme si povídali o policejním slangu, řekli jsme si, že výtržností tam říkají bengál, céres či virvál. Co kdybysme se na ně podívali podrobněji.

No já su pro každó výtržnost.

Takže začneme slovem bengál.

To pochází z cigánštiny, kde bengáles znamená d'ábelsky, divoce či zuřivě.

A céres?

Córes jsou v rakouštině a také v řeči jidyš hádky, problémy, mrzutosti a nepříjemnosti. Stará zlodějská a vězeňská hantýrka si toto slovo pozměnila na kséres. A byl to křik, povyk či hádka.

A co virvál?

Německy der Wirrwarr je mela, zmatek, binec či nepořádek.

V brněňštině máme pro výtržnosti ještě další výrazy. Například brajgl, bugr, čurbes nebo kino. Podívejme se i na ně. Začneme slovem brajgl znamenajícím hluk, výtržnosti či nepořádek.

Tady nás ovšem čeká překvapení. Nepochází ani z němčiny, ani z francouzštiny či jiného jazyka. V 16. století žil v Holandsku docela známý malíř Pieter Brueghel. Správně se to čte Bréchl, ale mnohem častěji se jeho jméno komolí na Brygl nebo Brojgl. Když se podíváme na řadu jeho obrazů, zdají se nám chaotické a přeplácené věcmi i lidmi. A takový zmatek byl pojmenovaný po jeho tvůrci – brajgl. Naše konzultantka tetka Picmánková však říká, že to není díky obrazům, ale podle toho, jak se chovali a co dělali bratři Brojglové, když vyšli podnapilí z hospody, kam chodili tak rádi.

Dalším výrazem pro výtržnosti je bugr.

Ten se odvozuje se z maďarského bög = řev

Hluku, povyku, výtržností a zmatku říkáme také čurbes.

Lingvistici říkají, že koncové bes je odvozeno z jidyšského bejs = dům. Z tohoto pohledu čurbes je složenina slov čór, neboli zloděj, a bejs což je dům. Čurbes

byl tedy původně zlodějský dům. A experti tak nějak automaticky předpokládají, že v těchto domech bude jak nepořádek a zmatek, tak i hluk. A budou se tam dít i všelijaké jiné neplechy.

Posledním výrazem pro výtržnosti bude kino, což se dá přeložit jako podívaná.

Slovo kino je odvozeno z latinského kinesis = pohyb. Kino je situace, kdy se něco zvláštního či zajímavého děje, a je tedy na co se dívat. A když máme z nekeho kino, tak se bavíme na jeho účet.

Hantýrka řemeslnická

Před časem jsme vám slíbili, že občas zabrousíme i do nějakého slangu. Dnes to bude socialistický řemeslnický slang.

Když jsme měli za starých časů doma řemeslníka, mohli jsme zaslechnout nejružnější slova i věty, které nám nemusely být hned pochopitelné. Následující příklady jsme převzali z kutilských internetových stránek a přeložili jsme je do brněňštiny. Tak sajtno, deme na ně:

Zatemuj ten vint fitýnky pomocí Stalinových fósů.

Utěsni ten závit instalatérské spojky pomocí těsnicí koudele.

Vyškrábni šlic pod fabionem a natahni tam kaničky pro světlo.

Vysekej drážku pod oblým přechodem zdí a stropu a natáhni tam kabely.

Vodměř si to vod vágrisu.

Odměř si to od speciální značky na zdi, která se standardně dělala ve výšce 1 m nad budoucí podlahou.

Dotahl sem to na hunt, až sem strhl vint.

Utáhl jsem šroub tak moc, že jsem strhnul závit.

Vodměř si to sviňákem, a pak brnkačko uděle lajnu.

Odměř si to svinovacím metrem, a pak brnkací křídou udělej přímku.

Máš to pod štávó.

Zařízení je pod elektrickým napětím.

Máš to ve šlusu a furt ti to padá.

Je tam zkrat a stále vypadává jistič.

Připomeňme si ještě některé méně obvyklé výrazy:

Temovat – znamená utěsnit; Stalinovy fosa – to je instalatérská koudel neboli konopí; fitýnky – to jsou drobné spojovací trubkové díly se závitem. Patřila sem například vsuvka, kříž, kolínko, téčko, mufna, prodloužení či šroubení; vágrys = vodorovné označení na zdi ve výšce 1 m od budoucí podlahy; fabion = je oblý přechod mezi zdi a stropem, který se dělával flaškou od piva; kaničky pro světlo nebo pro šalinu = kabely elektrického vedení; sviňák = kovový svinovací metr; brnkačka neboli značkovací špagát = napnutá šňůra potřená křídou. Když se natáhla a pustila, otiskla na zdi rovnou čáru, šťáva – v tomto případě je to elektřina; a šlus – to je zkrat neboli krátké spojení mezi elektrickými vodiči.

Nejdůležitější řemeslnická slova byla ovšem padla a fajrunt.

Ta znamenala konec směny, jde se domů.

V Brně by nejspíš dodali: A deme na škopek – anebo – dáme bahno a zazdíme to prckem.

Hantýrka stolařská

Dnes to bude stolařská hantýrka, tedy slang truhlářský. S naší brněnskou hantýrkou má totiž společnou jednu věc. Základem obou je němčina.

Přečteme si povídání jednoho brněnského stolaře, který šel poradit kamarádovi s opravou police. Roli tohoto stolaře svěříme Edovi, aby měl také nějaké zásluhy. A já budu překládat:

Morgen sem měl šlajznu, a tak sem razil do paluše. Hospocké nám teho nalífroval fůru. Už mám chabrusové gébiš a tak valím aus. Štrekó hodím stopku u kemy na vechtru. Sce, abych mu hodil radílká se štelářem. „Takovýmu zgarbu sceš fachčit generálku? Já bych to vylífroval aus hnedká.“

Toto každé Štatlař góme. A tak valíme dál a tadyk už bude potřebné vexl.

„Eši to nevypakuješ, tak aspoň ten vixlajvant vodlífruj do šmelcu. Potym by to chcelo vzít na pancek nebo aspoň fukššvancem. A potym na abrichtku, trochec nacánovat, namastit popem, zarajbovat fonýru a na chvílec pichnót do poků. Nebo aspoň mezi ponkhiáky. Potym ešče fajnově přetahnót šmirglem a přelakýrovat. A než budeš ten foch pchat curyk na plac, protahni šlíc na šrófkách šábrem. Jasnačka, kemo?“

Jestli to nevyhodiš, tak alespoň tu omyvatelnou ubrusovinu hod' do odpadků. Pak by to chtělo vzít na pásovou pilu nebo alespoň pilkou ocaskou. Potom na srovnávačku, trochu zdrsnit, namazat lepidlem, přilepit odstávající dýhu a na

chvíli dát zalisovat do lisovacích desek. Nebo alespoň mezi poděráky (to jsou železa v dírách na hoblici). Pak ještě lehce přebrousit smirkovým papírem a přelakovat. A než budeš tu polici dávat zpět na své místo, projed' drážku na šroubech pilníkem. Je ti to jasné, kamaráde?

Přiznávám, že bez toho překladu by mi to moc jasné nebylo a většině našich posluchačů určitě také ne.

Náčelníku, ešipak gómeš, proč máme na Moravě stolaře a v Čechách majó truhlára?

To teda nevím.

No to je proto, že na Moravě tito borci vyráběli stoly, židle a podobné mébl, tedý nábytek. No a v Čechách se specializovali na truhle pro ty, co už natahli brčka.

Kolego, tady tě musím poopravit. Ve starší češtině označuje slovo truhla také skříň a ještě dnes je truhlice bedna s odklápějícím víkem. Takže truhlář je vlastně skříňář.

Tak přátelé, a to je dnes od nás všechno. Popřejeme všem stolařům a truhlářům, ať jim facha valí švuňkem pod paprčama, a jejich hantec ať déchá.

Hantýrka švihácká

Náčelníku, gómeš, co to byl třeba švihácké hantec?

No snad hantýrka lázeňských šviháků?

Chýba lávky, minulš brod.

S tím brodem to myslel Eda vážně. Minuls Brod, ne však říční, ale Uherský. Šviháctina, to byla stará hantýrka zvěrokleštičů neboli myškerů. Ti se na zimu soustřeďovali do okolí Uherského Brodu a na jaře odsud svižně – proto se jim říkalo šviháci nebo švihaři – vyrazili do celého rakousko-uherského mocnářství. Můžeme si namátkou demonstrovat pár sto roků starých šviháckých výrazů a vět:

Našinec = Slovan; *Hlaváč* = Němec; *vidličky* = kalhoty; *vobuvačky* = boty; *kvičák* = kanec; *nohál* = hřebec; *vlnáč* = beran; *rožek* = býk; *rohaňa* = kráva; *pazúr* = pes; *mlsoň* = kocour; *gégavá* = husa; *hudec* = pastýř; *šalanda* = hospoda; *žinčica* = pivo; *frča* = kořalka; *solit* = platit; *šupky* = peníze; *hrnót* = jít; *trknót* = dát.

A ještě zkusíme pár vět.

Večír hrne švihař na salaš = večer jde švihák na nocleh. *Nacpe si do čmuchaně paproš a čmuchá* = nacpe si do dýmky tabák a kouří. *Potom drychme* – tedy spí. *A nakonec tluče do podkovic* – neboli zmizí.

Hantýrka tramská

Dnes zabrousíme do čundráckého slangu. I ten má s naší hantýrkou společnou řadu slov. A tak se na některé podívejme. Víme něco o původu slova čundrovat?

Víme, rakouské *tschundern* znamená kromě jiného i toulat se a vandrovat. Podstatné jméno čundrák by pak mělo označovat výletníka či trampa. Mezi tzv. lepšími lidmi jsem zaregistroval také výklad „čuně na vandru“.

Čundráci se občas dělí na několik kategorií: Na opravdové trampy, pad'óry, mastňáky a astrachány. Tramp v tomto případě ovšem není bývalý americký prezident.

To je opravdový trempík. Toto slovo jsme převzali z angličtiny, kde tramp je tulák, člověk na vandru. K přenocování v lese mu stačila pouhá jedna celta, nic víc nepotřeboval.

A co pad'ór?

Tak říkali ti opravdoví trempíři „padavkům“. Pad'ór když už je donucen okolnostmi přespat ve spacáku, tak to musí být minimálně ve dřevěné chatce.

Dalším výrazem je mastňák nebo také mastňál.

Ten označuje městského turistu, přeneseně i člověka z civilizace.

Když se začal rozmáhat tramping, začali takto skalní trampové označovat neukázněné městské turisty, po kterých tehdy zbývaly v přírodě mastné papíry od svačín. Dnes by ale mastňáli zasloužili přejmenovat na igeliťále.

A astrachán?

Tak se říká městskému zhýčkanci, pozérovi, který si na trampa jen hraje, ale jezdí do zděné chaty s vodovodem, koupelkou a splachovacím záchodem. Příkladem bych mohl být já, kdybych ovšem nějakou chatu měl.

A samo že já taky. Taky sem začul, že dýž se kdysik vypravili vopravdoví trempíři do hvozďů, tak křeni z lontů zašívají svy starčky a cérky, aby je ani na chvílec nezgómli.

A kde vzali trampové toto označení, když astrachán v původním významu je jemná černá kožešina velmi mladých kavkazských ovcí? Byla velmi drahá a šily se z ní módní doplňky pro boháče.

Říká se, že toto slovo zavedl do tramského slangu prvorepublikový novinář a tramp Géza Včelička. Použil je v jednom novinovém fejetonu jako označení zhýčkané mládeže, která se v době předválečného rozmachu tramského hnutí napodobovala výbavou a částečně způsobem života skutečné trampy. A ujalo se to.

Ale hókľi ste, že čundrácké slang má s naším hantecem společné kybl slov. Sem s nima!

Tak deme na ně. A vezneme je pěkně podle abecedy.

Bágl = batoh, zavazadlo; *bagr* = lžíce; *betl* či *betldres* = tramský oděv podobný vojenské polní uniformě; *cajky* = tramské vybavení; *cancák* = zápisník z cest či památník.

To bys měl ale vobjasnit, protože v hantecu cancat značí valit hlópy kęcy.

Pravdu dí ten hoch.

Cancat je kombinací obrozeneckého canit = lichotit a hovorového plácet, tedy tlachat. Původně to ale nemělo hanlivý význam.

A můžeme jít dál: Čára = hranice; *ešus* = souprava hliníkových misek na přípravu jídla; *fajrák* = oheň; *chechtáky* = peníze; *knajpa*, *osvěžovna* = hospoda; *pangét* = příkop; *sezónák* = tramp jezdící do přírody pouze v teplém období; *vandr* = putování, potulování se; *vegáč* = pohoda; *vzít do vleku* = vzít s sebou, jít spolu; *a zvadlo* – to je pozvánka na výroční táborák osady – na tzv. potlach. Kdo neměl *zvadlo*, nebyl na potlach vpuštěn.

Tak sajtno, právě sme dočundrovali k finišu dnešní hantecový oficíny. A končíme přáním, nech čundrácké slang eště dlóho déchá.

Hantýrka úřednická

Poslóché náčelníku, hod' vzpomínáčku, jak sme s Jiříkem narazili na webových stránkách „Zprávy z Moravy“ na článek nazvané „Rozhlás naši Moravy“.

Vzpomínám si.

A tam autor šrajbčil, že v Erbéčku bombardujeme posluchače každé den brněnským hantecem a na regionální dialekty házem bobky. A protože nésme experti na regionální

dialekty, tak sme se s Jiříkem dohodli, že semo tamo zařadíme do našich oficín nekeré ze slangů, vo kerých máme aspoň trošec páru?

Dobrý nápad. A čím začnete?

Začneme socialistickým úřednickým hantecem. Správný úředník sice mluvil, jak mu zobák narostl, ale v písemném projevu plodil klenoty. Nikdy nenapsal, že odhalil nějaký průsvih a že s tím bude třeba něco udělat. Ale zaperlil třeba takto:

Bylo odhaleno výskytisté nepořádků a je nutno učiniti kroky k zajištění jeho odstranění.

A v dalším hlášení o řešení tohoto problému uvedl:

Bylo odsouhlaseno, že jde o přechodné nedostatky způsobené potížemi růstu, někdy též růstem potíží.

A v závěrečném hlášení hovoří nekompromisně a pro kolegy zcela jasně.

Narůstá nám nedohlcování produktivity, i když na druhé straně je třeba vidět, že naběhlá situace byla nedozajištěna.

Tak kolegové, musím říct, že jednotlivým slovům rozumím, ale smysl celku mi uniká. Ale o to pravděpodobně šlo.

Podobně na tom byla písemná hlášení příslušníků tehdejší policie, které se říkalo Veřejná bezpečnost. Příslušník se odebral provést výkon a následně provedl opatření k zajištění situace. Normální lidé se tehdy učili, úředníci, příslušníci VB a další papaláši byli zapojeni do výškolby.

Ale Jiříku, néenom za socičku, ale aji dneska nám úředníci a hlavně pisálci a cajtungový kečky valijó podobný klíny do hlavy. Co dybyste s náčelníkem šplíchli pár příkladů fligen z jejich dnešního hantecu:

Jasnačka. Jedná se o takzvané eufemismy – tedy „zjemnění“. Zranění neslučitelné ze životem = smrtelné zranění; došlo ke ztrátě lidského života = někdo byl zabitý nebo zavražděný; odklonit peníze = ukrást peníze; uvést v omyl = lhát; sociálně slabý = chudý; sociální zařízení = záchod; manažer prodeje = prodavač; manažerka úklidu = uklízečka; senior = starý člověk; erosenka = prostitutka; Night Club = nevěstinec. No a eště by se jich našla fůra.

Ted' jsem si vzpoměl na jedno staré přísloví aktualizované pro současnou dobu: Nemusí pršet, stačí, když kapou milióny.

Jasnačka, a po našem: Nemusí chléstat, stačí, dyž kapó melóny.

Hantýrka ze slovenského Záhorí

Před časem nám připomenul jeden Záhorák, že mnohé výrazy používané v brněnské hantýrce jsou stejné jako výrazy používané v jeho rodném Záhorí. A že bysme o tom mohli take něco říct.

Záhoráci mají s naší hantecovou sajtnou společný také smysl pro humor. V roce 2008 založili Zahorácků republiku s hlavním městem Skalica. Mají prezidenta a 10 ministerstev. A to ne ledajakých. Naříklad ministerstvo vodní a podvodní dopravy, ministerstvo cestovního vzruchu a důležité ministerstvo vína.

Co je náplní takového ministerstva vína?

„Starat se na Záhorú o vinohrady a víno. Aby udé měui co robyt a co pyt. A abysme byui nachystaný, dyby nás náhodú napadui hen Moraváci, abysme im měui co dat.“

Ano, Záhoráci mají oproti nám také tvrdé L. Legenda říká, že první Záhorák neuměl vyslovit normální L a ostatní se ze solidarity přidali.

A přidali se i Moraváci od Břeclavi až po Chřiby. A vyslovují byu, mněu, išeu, Andua povidaau.

Tedy byl, měl a šel, Anička říkala. A víš, co je v Záhorí maué kuate cosik?

Tipuji kopací míč.

Ne, ne, něco mnohem menšího – bonbon!

Záhoráčtina má ve svém repertoáru spoustu germanismů a řadu moravismů, takže naši Štatlaři jí budou docela dobře rozumět. A protože dnešní Záhoráci to normální L již umí, budeme je v následujících příkladech používat též.

A následující záhorácká slova doplníme slovenským a bude-li třeba také českým překladem

Aušus = *podradný tovar – podřadné zboží*; drek = *nič, tedy nic*; fčil = *teraz – nyní*; friško = *rýchlo – rychle*; furt = *stále*; glanc = *lesk*; golozňa = *hlava*; hučí jak piliňák = *hlučně nadává*; chlebovňa = *ústa*; klumperaj = *haraburdie – harampádí*; kšír = *riad – nádobí*; kýbl = *vedro – kbelík*; liskat = *fackovat*; otřčit kopyta = *zomrieť – zemřít*, v Brně bysme řekli *natahnót kopyta*; pugétla = *kytica*; rajzovat = *chodiť z miesta na miesto – cestovat*; retovat = *pomáhať*; rožnúť = *zažať – rozsvítit*; šmidling = *pažitka*; šporhelt = *sporák*; šnycl = *rezeň – řízek*; tepich = *koberec*; žufánka = *naběračka*.

Ale pozor, významy některých slov nejsou stejné. Například pajzák.

V Brně je to tupý či starý nůž.

Na Záhorí to znamená darebák. A taková dépa není deprese, ale rýma.

I když pro mnohé muže je i rýmička určitou formou deprese.

A víš co je to balík?

V Brně bud' venkovan nebo také velká částka peněz.

Na Záhorí je to ovšem mladík, který balí děvče. A nezadanému děvčeti se říkalo balkyňa.

A na závěr posíláme hercnovó zdravicu šeckém Záhorákům a Záhoračkám.

Nechť náš hantec aji jejich záhoráčtina déchajó na věčný časy.

Homonyma – slova souzvučná

A hned úvodem se ptám: Jiříku, copak jsi pro nás připravil na dnešek?

Dnes to bude okénko do brněňstiny pro nebrňáky. Kdo byl v Chorvatsku, všiml si jistě, že slova stejně znějící jako ta naše, tam mají jiný význam. Například hrana znamená v chorvatštině strava, tedy jídlo, zatímco strava znamená pro Chorvata děs.

Další příklady: měsíc srpanj = červenec; rujan = září; listopad = říjen; nápad = útok; užas = hrůza; divny = hezký; volim Tě = miluji Tě; pravo = rovně; mrak = tma. A našla by se spousta dalších.

Podobně se to může stát nejen cizincům, ale i Čechům a některým Moravákům v Brně. Mnoho brněnských slov má totiž úplně jiný význam, než stejně znějící slova spisovná. Nakonec posuďte sami:

Bahno, to je po brněnsku pivo; *bazén*, tak říkáme velkému břichu; *bobky* jsou obavy; *flétna* = občanka; *je to pas* = nesmí se, nelze; *kameň* = vězení; *klapat* = jít; *klepeta* = pouta nebo ruce; *krkovička* = krk; *lupen* = vstupenka; *makovica* = hlava; *metr* = měsíc; *mlén* = soud; *motat škopek* = čepovat pivo; *mydlo* = dívka; *napařené* = opilý; *naplavat* = přijít; *naprášit* = prozradit; *noty* = doklady; *novodur* = nový; *oskar* = slunce; *ovar* = ucho; *palírna* = hospoda nebo také chytrá hlava; *perník* = chaloupka; *peruť* = ruka; *pilovat* = spěchat; *ponor* = špatná situace; *praskat* = spěchat; *rak* = jízdní kolo; *rákoska* = cigareta; *ryngla* = hlava; *rovina* = pravda nebo upřímnost; *rybíz* = mládež, nezletilí; *semafóry* = oči; *šiška* = hlava; *špica* = skvělá věc; *šneky* = boty; *šustit* = jet rychle nebo

souložit; švestky = policie; tyčka = zvracení; uvařit svišťá = zplodit dítě; véška = významná osoba; zbořené = opilý; zapsat = všimnout si; a zrzka – to je pivo.

To jsme toho na vás vychrlili! Zpomalíme tedy a uvedeme si příklady několika vět:

Hodil sem na Priglu čučku na raky.

To neznamená, že se Jiřík díval na přehradě na nějaké klepetáče, ale na hodinky.

Fanóš pletl v kuchči vánočku.

Tento Franta nevytvářel v kuchyni nějaké pletené pečivo, ale po kuchyni se pohyboval vrávoravou chůzí.

Včera sem stařce piloval parohy.

To neznamená, že dotyčný včera upravoval pilníkem trofej určenou pro manželku, ale že jsem jí byl nevěrný.

Tlačil sem brzdu v káře.

To Jiřík nebrzdil v automobilu, ale jedl tam chleba.

Tlóct do štrycle.

To neznamená mlátit do bochníku chleba, ale učit se.

Ale proč je tomu tak?

Je to proto, že základem dnešní brněnské hatýrky byla předválečná řeč zlodějíčků, podvodníků, prostitutek a podobných individuí. A aby nedošlo k prozrazení jejich úmyslů, bylo třeba domlouvat se tak, aby jim normální lidé nerozuměli.

Hospoda

Jak jsme nedávno slíbili, vezmeme si na paškál hospody. Pro ty má brněnská hantýrka hodně výrazů. A tak si projdeme ty nejčastější. Začneme pajzlem – to je hospoda nic moc kvality.

V německých i rakouských slanzích je to Beisl. Pochází z řeči jidyš, kde bejs = dům. Zdrobňovací přípony -el na konci zmenšuje dům na domeček. Pajzl je tedy v podstatě domeček.

Knajpa – to je malá hospoda.

Někteří štamgasti ji považují za léčebnu studeným pivem nazvanou na počest Sebastiana Kneippa. Tento německý farář žijící v 19. století je autorem řady otužovacích a léčebných metod s použitím studené vody, ke které vychlazené pivo nemá až tak daleko.

Odborníci s tímto vysvětlení zásadně nesouhlasí a připomínají existenci německého slova die Kneipe = malá hospoda, které souvisí se slovesem kneifen = mačkat se. Neboť je-li hospůdka malá, musí se štamgasti prostorově uskromnit.

A jdeme na putyku – to je označení pro hospodu vesnické kvality nebo, jak se říkalo dříve, „nižší cenové skupiny“. Dnes bysme ovšem měli mluvit spíše o levnějším vybavení a méně pohodlných židlích.

Toto slovo pochází z německého die Budike, které označuje nejen hospůdku, ale také obchůdek či dokonce starý dům až barabiznu. Toto Budike převzali z francouzského boutique (čti butik) – což je obchůdek. Ze stejného základu pochází i náš spisovný butik, tedy obchůdek s módním zbožím. Jen jsme toto slovo přejali přímo z francouzštiny bez německého prostřednictví.

Dalším označením pro hospodu je čoch. Tímto slovem označujeme nejen restaurační zařízení mizerné kvality, ale také vesnickou zábavu či dokonce soukromou oslavu. Někteří tvrdí, že je to akronym neboli zkratkové slovo vytvořené ze sousloví Český Organizovaný Chlast.

Když se však podíváme do rakouštiny, najdeme tam slovo Tschocherl (čti čocherl) znamenající malou a zpravidla mizernou hospůdku nebo kavárnu. Je to také posměšný název pro hospodu, kde podávají nejen alkohol, ale také čaj.

Novější význam mejdan, oslava či zábava je ovlivněn starým moravským slovesem “sčuchnót se” znamenajícím sejít se, setkat se, dát se dohromady nebo také přihodit se. Uvádí se, že tento výraz se týkal původně psů, kteří když se setkají, očuchají se.

Chomutov a Veselí

Dnes si povíme o jednom zvláštním způsobu používání jmen obcí v naší hantýrce. Většinou nám název obce připomíná nějaké jiné slovo. Například Židlochovice židli a Hustopeče něco hustého. A tak místo židle říkáme někdy

židlochovice a místo tlačenice hustopeč. Uvedeme si nyní několik příkladů v krátkých větách:

Dé sem ty židlochovice = podej tu židli. V tyjátru byla hustopeč = v divadle bylo narváno. Jaký má tvoja koc mirošovice? = jaké má tvoje děvče míry? Valil na prubu a pohořelice = šel na zkoušku a pohořel. Na pajtlu si déte pozořice = při kradení ovoce dávejte pozor. Poslóchá šumice vod fukěra = poslouchá šumění větru. Ten nové pajzák to só ostrovačice = ten nový nůž je ostrý. Mutra doklapala curyk ze špitlu a radostovice = matka se vrátila z nemocnice, to bylo radosti. Hodil čuz do šrajtofle a nicmanice = podíval se do peněženky a neměl tam nic. Nové učitelské, to só přísnotice = nový učitel je přísný. Nebál jak modřice = modré nebe. To vygómeš, žádný bojanovice = to vymyslíš, neboj se. Klapu si to do pažitu a rosice = jdu po trávníku a je rosa.

A teď pozor!! V minulosti jsme mohli na otázku „doklapeš zétra na scuk?“ uslyšet odpověď „chomutov“ či „veselí“!

Poslóché Jiříku, nevalíš nám zaséc šróby do lebeně?

Nevalí, ale ty jsi proti Jiříkovi odrostlejší mladík, a tak to nepamatuješ.

Jdeme tedy dál: V naší řeči mají své místo i takzvaná zkratková slova. Lingvistici jim říkají akronymy. Např. ATD = a tak dále, DÚ = domácí úkol, Ď = děkuji. A teď pozor, v hantýrce také VTŽ = vo tym žádná a ŽV = že váháš.

Jasnačka! Ale co s tym majó společnýho Chomutov a Veselí?

Jazykoví hračičkové všimli, že v severočeském Chomutově sídlí národní podnik Válcovny trub a železáreny se stejnou oficiální zkratkou VTŽ. Jeho podružný závod ve Veselí nad Moravou se jmenoval Železáreny Veselí se zaužívanou zkratkou ŽV. A tak se místo těchto zkratk v rámci jazykové hry občas používaly názvy sídel těchto podniků, Chomutov a Veselí.

Takže když jsme v minulosti dostali na otázku „doklapeš zétra na scuk?“ odpověď „chomutov“, znamená to souhlas „vo tym žádná“.

Už gómu Náčelníku. A dyž sme dostali odpověď „veselí“ znamenalo to sóhlas „že váháš“. Je to tak?

Jasnačka Edo, je to přesně tak.

Jídlo I

Tématem dnešní hantecové vysvětlovny bude jídlo a chléb. Prvním slovem, u kterého se zastavíme, bude chálka – tedy jídlo. Odkud jsme je převzali?

Ve světské hantýrce chalovat = jíst, chálka a chalovka = jídlo. Tato slova pochází z řeči jidyš, kde challah = jídlo a chala kuchyně. Také v některých cigánských dialektch chal znamená jíst.

Další výraz pro jídlo je bašta.

To pochází z italského pasto, což je jídlo. Ovšem baštit neznamená pouze jíst. Například baštit koc = obdivovat dívku, baštit kydy = věřit řečem a to mně nezbaštíš = nebudeš mi to věřit.

A jdeme dál – manžáre či mandžáre – to je také jídlo.

Tato slova pochází také z italštiny, kde mandžare = jídlo. V hantýrce pak manžárovat = jíst a zmanžárovat = sníst.

Podíváme se také na názvy některých potravin, dneska stihneme jen chléb. A začneme výrazy bims či bimz.

Také pims, bimzál, bimzoš, někdy i bimza. Rakouské da Bims označuje chléb, ale i porézní sopečnou horninu zvanou u nás pemza, která má podobnou pórovitou strukturu jako chléb. V hantýrce schálovat bimz = sníst chléb. Bimzař se někdy říká člověku, který ke svému přežití nepotřebuje více, než kus chleba. Jiní ovšem tvrdí, že bimz = tvrdý chléb, se kterým se dá akorát tak bimznót po budce, tedy omlátit o hlavu.

Další výraz pro chléb je brzda.

V dobách, kdy nebyly ještě k dispozici mechanické kráječe chleba jako dnes, se krájely půlkrajíce chleba nožem do ztracena, takže připomínaly dřevěné brzdné klíny, které se dávaly pod kola vozů. Navíc se chlebem zajídá spousta pokrmů a takto se brzdí projímavý účinek řady z nich.

A do třetice gyňál – to je také chléb.

Kynót znamená zvětšovat objem a v některých oblastech Moravy měli a možná ještě mají pro domácí kynutý chléb pojmenování kyňál. A protože Moraváci G a K v řeči často zaměňují, ustálilo se v hantýrce pojmenování gyňál.

Jídlo II – pečivo

Minule jsme se zabývali chlebem. Já bych se dnes chtěl pověnovat dalšímu pečivu. Všiml jsem si, že mnozí naši známí z Čech neznají naše moravské či brněnské názvy pečiva. Naším dalším tématem budou bulka, raženka, kaiserka a dalamánek.

Tady se ale pouštíme na tenký led, nejsme pekaři a navíc z mých výzkumů plyne, že tato terminologie není zdaleka jednotná.

Začněme bulkou.

To byla původně malá boule, tedy kulovitá vypuklina vytvořená na něčem nebo z něčeho. V Brně takto říkáme také kruhovému hladkému pečivu ve své nejjednodušší podobě z rohlíkového těsta. Má-li bulka na svém povrchu „vyražený“ vzor, říkáme jí raženka. A kaiserka je odrůda raženky lišící se často použitým těstem.

Ve slově kajzerka slyším slovo kajzr, což je císař. Má to nějakou souvislost?

Má i nemá. Původní rakouské kajzerky měly na povrchu vyražený kříž nebo císařskou korunu a ty „tradiční“ obsahovaly též bramborovou mouku. Legenda říká, že je měl v oblibě rakouský císař a proto byly nazvány die Kaisersemmel = císařské žemle. Skutečnost je však prozaičtější, v roce 1750 je uvedl na trh vídeňský pekař pan Kayser.

A co dalamánek?

Dalamánek je odrůdou bulky. Samotné slovo dalamánek pochází z první poloviny 18. století. Francouští vojáci si totiž tehdy vynutili, aby pro ně pražští pekaři pekli krátké bagety, na které byli zvyklí. A ty nazývali pain d'Allemagne (pán d alamaň), což znamená německý chléb.

Zmínils bagetu, co víme o ní?

Hůlka se řekne francouzsky baguette (čti bagét) a italsky bacchetta (čti baketa). Toto označení bylo přeneseno na věku a velmi dlouhý rohlík.

A posledním dnešním pečivem bude bacóch, tedy vdolek, buchta či koláč.

Slova bacóch či bacouch jsou na Moravě hodně rozšířená. Obecně to znamená něco jako pečený „moučník“. Vypadá to, že na počátku byla slova osúch nebo posúch. To byl druh suchého pečiva z takzvaného výškrabku. Což byl zbytek těsta v míse či ve škopku. Na Hané se časem objevila verze posóch, po změně znělosti bosóch, a to již nemá daleko k bacóchu.

Existuje názor, že k této proměně došlo pod vlivem slovesa bacit, neboť pokud se posoch či bosoch nepodařily, byly tak tvrdé, že by hospodyně zasloužila za takovou práci akorát bacit přes paprče.

Klobouky – posluchačský dotaz

Kolegové, dostali jsme následující dotaz z Klobouk u Brna. Edo, prosím, ujmí se ho.

Zdarec borci, su teda kované Brňák, ale život mě vodlífroval do městečka Klobouky u Brna. Zajímalo by mě, jestli byste dovedli vysvětlit původ jména Klobouky.

Nakonec Klobouky mají vztah k Brnu, tak bysme se o to mohli pokusit.

Jasnačka. Kloboucký zámek totiž nechal pro sebe postavit před koncem 16. století opat zábrdovického kláštera.

První vysvětlení: Původně se tato vesnice jmenovala Dolíky, protože se rozkládala v údolí potoka. Půda zde byla úrodná a panstvo v místním statku se mělo až moc dobře. A tak mnozí z nich nadměrně ztloustli. Německy klobig znamená tlustý a současně nemotorný a neohrabaný. A tak se tomu statku začalo říkat Klobighof. Počestěle Klobíci, pak Kloubouci a nakonec Klobouky.

Druhé vysvětlení: Okolo vesnice rostly v chladnějším období středověku buky. A tak se jí začalo říkat Kolbuky. V běhu staletí se tento název změnil na lépe vyslovitelné Klobuky a v moderní době na Klobouky.

A do třetice: Za starých časů, kdy se lidé živili převážně zemědělstvím, si museli chránit hlavu a záda před sluncem. A tak jeden z místních košíkářů začal plést z rákosí klobouky s širokým okrajem. Tyto klobouky se staly poznávacím znamením místních zemědělců, kterým se začalo říkat klobóci z Dolíků a celé vesnici pak Klobóky.

Máme tedy tři vysvětlení a můžeme si vybrat to, které se nám líbí nejvíc.

Krádež

Dnes si probereme další tématický celek. Připomeneme si, jaké máme v brněnské hantýrce výrazy pro krádež. Prvním a v Brně velmi známým slovem bude čórka.

Toto slovo pochází z cigánštiny, kde čór = zloděj a čoriben = krádež.

Další výraz pro krást je votočit.

Ve zlodějské hantýrce původně znamenalo votočit ukrást volně položenou malou věc tak, že ji obtočíme prsty a pak vložíme třeba do kapsy. Dobrá výmluva je – votočilo se to nekam – to znamená, že se daná věc ztratila. V rakouštině mají pro to obtočení či obkroužení prsty půvabný výraz – der böhemische Zirkel = český kroužek.

A jdeme dál – šlohnót nebo také lohnót.

Lohnót se odvozuje buď z německého leihen = půjčit, vypůjčit nebo také z cigánského lohe, což má údajně znamenat kradení věcí, ale toto se mi nepodařilo ověřit.

A co šluknót, to znamená nejen krást, ale i nasávat.

Německy schlucken znamená především nasávat. Takže šlukovat štyngec = nasávat pach, šlukna či šlukovka = dýmka, šluk luftu = lok (hlt) vzduchu.

Druhý význam slova schlucken je absorbovat a pohlcovat, odsud pochází šluknót ve významu krást – prostě to pohltíme, ale také vyšluknót škopek, tedy vypít pivo.

Pro krádež máme v hantýrce výraz lapaloma. To jsme vyšťourali kde?

Španělsky la paloma je holubice nebo také člověk s holubičí povahou. La paloma se nazývá také slavná píseň, kterou složil Sebastian de Yradier již v 19. století.

Co to však má společného s krádeží?

Vůbec nic. Na počátku bylo totiž staročeské slovo lapka, které znamenalo původně loupežník či loupeživý rytíř a teprve později zloděj. Plotnáci si z něj odvodili sloveso lapnót ve významu vzít, ukrást. Toho, kdo zase lapá zloděje, nazvali laprcajt = policista. A pro kradený předmět či pro samotnou krádež použili v rámci utajení názvu zmíněné známé písně – lapaloma. To lap tam však stále slyšíme.

A na závěr jsme si ponechali pajtl – polní pych

Německy beuteln (čti bojtln) znamená třást, setřásat. Z toho máme v hantýrce pajtl – tedy krádež, zejména ovoce. Kdo pajtluje, často háže své úlovky do pytle, vaku či sáčku, a ten se vyjádří německy jako der Beutel. Hezky nám to do sebe zapadá.

Maloměřice

Kolegové, dneska pro vás novinku? Vzpomínáte si, jak jsem tady nedávno povídal o původu názvu Maloměřic?

Ano, říkals, že pojmenování Maloměřice odborníci odvozují od starého příjmení Maloměr. A také že v hantýrce říkáme Maloměřicím Majlont, v současném slangu i Malcik.

A včera po odvysílání se mně ozval náš kolega hantecář Ondra Slabý s tím, že zná ještě jiné vysvětlení původu slova Majlont.

Tak sem s ním. Maloměřičáci budou mít u nás protekci, věnujeme jim dvě naše vysvětlivky.

Ondra si kdysi zapsal vyprávění štamgastů v kterémsi královopolské hospodě. Jen teď nevím, jestli to bylo v Semálu nebo Na devadesátce? Možná U Jaróša, no nějak mně to vyšumělo z palice.

No nenapínej, není důležité, kde to Ondra slyšel, ale co tam slyšel!!

Tak! V Maloměřicích žil kdysi nějaký Prošek, který měl svůj domeček na kraji vesnice pod Hádama, a toho obtěžovaly kameny létající při odstřelech z nedalekého lomu provozovaném brněnskými Němci. Jednou se naštvál, šel tam udělat pořádek A dal přitom pár facek předákovi odstřelovačů.

Spor se řešil až u soudu, kde se předák bránil, že unsere Heide je jejich planina, a Prošek zase poukazoval na mein lont, na svou vesnici. A od těch dob se začaly používat pro tato místa názvy Hajdy a Majnlont, které se časem zkrátily na Hády a Majlont. A v Majlontu podle tohoto Proška pojmenovali i náves.

Ale jsme asi v půlce naší hantecové vysvětlivky, máme ještě chvíli času, a tak bysme si tento příběh mohli říct také v hantecu.

Já jsem na to myslel, říkal jsem Edovi, že mám pro ně hoknu, tedy práci, ale stál na chodbě s nějakó kočenó. Edóó, hokná!

Už su tadýk, borci, co mám přelóskať?

Tady to máš: „Jak splasil svý méno Majlont.“

V oltovéch járech lajčil v holcnové bódě pod Hádama rasken Prošek. Jednó házel čučku, jak skopčáci v šutrotechně vodstřelujó vápencový grymle a někery křpatý štykře hródy měly takové švuňk, že mu dofičely až na koplín. Dyž jednó kópil pecčku grymlem do karfiólu, fest ho to vytočilo, čapl baldu do plótve a typloval jím vysadit mixnu. Skopčáci na ně pré hókali „unsere Heide“ - teda naša planina. Prošek s baldó v plótvi békál „mein Lont“ - teda moja dědina. Ve finišu házeli tutoč mlatu do rychtyku ve Štatlu na mléně. A vod tý časůvky se šutrotechně hóká Hádý a lontu pod nima Majlont. A podlévá Proška tam majó aji Proškáč plác.

Mikuláš

A protože se blíží Mikuláš, budeme se v dnešní hantecové dílničce neboli oficíně věnovat tomuto tématu. Abyste byli připraveni, kdyby na vás náhodou promluvil Mikuláš brněnským hantecem. Jak bys Jiříku pojmenovat členy té sajtny nosící 5. prosince dětem dárky?

Já bych té mikulášské trojici říkal Mikulda, andělské a rohatec. Ale možností je samozřejmě více.

Vezměme je tedy po pořádku. Jaké výrazy má brněnská hantýrka pro Mikuláše.

Mikec, Mikulda, Mikolda, Miklas – všechny jsou naštěstí dobře pochopitelné, takže k nějaké záměně nemůže dojít.

Tím chceš říct, že u těch dalších dvou to nebude tak jednoduché?

Takový anděl to je nejen andělské, ale také třeba voperutěné patákl – *tedy okřídlený chlapec* – kilošské helfr – *to je boží pomocník* – nebo dokonce kilošova švestka – *což je boží či božský policista.*

Pro čerta máme výrazy rohatec, rarach, čerchmant nebo pekelné džek.

Ty ani nemusíme překládat.

Pak jsem zaregistroval ještě anciáša – to je zkomolené ancikrist. Ale když už jsme u těch čertů, tak v hantýrce bengá, tedy policisté, jsou vlastně také čerti. Protože v cigánštině beng = čert.

A jak to vzniklo?

Uvádí se, že rakousko-uherští policisté měli na čepici dvě péra, a jejich silueta připomínala čerta s rohama.

Máš v zásobě ještě nějakou čertovskou perličku?

Jednu mám, víš, jak se řekne maďarsky čert?

To teda nevím. Vím, že německy Teufel, rakousky Krampus a anglicky devil, ale maďarsky?

Ördög – vzpomeň si na slovo herdekbaba.

Á, takže čertovská bába.

Jasnačka. A jak bys řekl zemřít?

Valit tlačit mraky, dat lajfce mávačku, natahnót brka, valit do kytek, zakukat. Napadá mne ale, proč zrovna zakukat. Říká se tedy, že když prvně na jaře zaslechneme kukačku, máme počítat počet zakukání, neboť nám zvěstuje, kolik let budeme ještě živi. Pak máme zřejmě odkukáno a zakukáme.

Nevím, co by Ti na to řekla naše poradkyně tetka Picmánková.

Přinejmenším, že se máme vrátit od pověr k hantecu. Tak proč tedy, když umřeme, tak zakukáme?

To pochází z němčiny, kde výraz der Kuckuck označuje jak kukačku, tak i ďábla. A proto je zemřít zakukat. Přesněji řečeno odejít do pekla.

A to je od nás vše, vašim dětem přejeme bohatou nadílku a vám rodičům, ať k vám mikulášská sajtna dorazí strážlivá – jak dyby pařila jen vasrovicu.

Nápisy ve městě

Jiříku, j já se tě hned ze startu zeptám, jestli náhodó nemáš nějaké zajímavé téma pro náš dnešní hantecová oficínu. Né, že bych náký v zásobě neměl, ale nemusím mět zásluhy jenom já.

Když jsem dneska šel do Erběčka, všiml jsem si spousty nápisů nad výkladama. Jsou napsané většinou spisovnou češtinou nebo anglicky.

A tak jsem si říkal, že by bylo špicové, kdyby nad brněnskýma obchodama a provozovnama byly také nápisy v brněnském hantecu. Takovéto lákadlo na turisty v žádném městě nemají. Protože brněnský hantec je záležitost jedinečná.

Špicová gómka, turisté by se pobavili a Brňáci by si takto připomněli hantecová slovíčka. A máš nějakou představu, co by tam jako mělo byt načmrdané?

Měl jsem chvilku čas, a tak jsem si na lavičce napsal na papír pár nápadů.

Ukaž. No špica. Tak víš co, ty budeš číst současné názvy a já ty návrhy v hantecu:

Chytrá lékárna – *gómavá apytyķa*; antikvariát – *bichle z fósatéch járu*; obuvnictví – *šneķy a pekķe*; potraviny – *chálķa a glgačķa*; zelenina – *zobķa pro listoķróty*; pekařství – *rohľajze a bimz*; výdej jízdenek – *ķasa na flósky*.

A teď nápisy anglické či v poangličtěné češtině:

Coffee s sebou – kafisko do paprče; *Parking zde* – parkál nebo taky vřakáč; *Army shop* – cajky ze špenátu; *Organic restaurant* – reštyka pro vegoše a listokřupy; *Vinyl records* – plotny do gramca; *Sweet bar* – cukroška; *Nail studio* – Nehtopucna; *Hair studio* – Hárošmikna.

Dyž už sem před chvílí vzpomněl tu oficínu, tak sem začul výraz home-oficína – to má být domácí ķouteķ pro maķačķu z domášova. Oficína se říķalo holičské provozovně, nebo né?

Pamatuješ si to dobře. Jedni tvrdí, že oficína bylo původně holičství pro oficíry – tedy pro důstojníky. Jiní zase, že to souvisí se slovem ofikat – ostříhat. A další říkají, že to byla místnost – například v lékarně či v knihvazačství – kde probíhal oficiální styk se zákazníky. Nejbliže k pravdě jsou však ti, kteří odvozují toto slovo od latinského officina = dílna nebo laboratoř. Takže houm-oficíny nebo také haus-oficíny jsou vlastně domácí dílny nebo dokonce i „laboratoře“.

A to je pro dnešek z naší erběčķové hantecové oficíny – teda z naší rozhľasové hantecové laboratoře všečķo.

Neuvěřitelné cesty některých slov

Někdy jsou cesty slov neuvěřitelné. Jedno z nich je krpa neboli chyba, u kterého se dnes se zastavíme.

A začneme oklikou a to u německého slova die Stiefel (čti štýfl). Označuje jednak boty, ale také také nesmysly. Zajímavé, že? O tom, proč to tak je, vypráví následující příběh:

Jistý farář Stiefel předpověděl v roce 1533 na minutu přesně konec světa. Jenže ten se nekonal, a tak se mu všichni vysmáli a jeho jméno se stalo synonymem pro nedůvěryhodného kecala.

Dostal se dokonce do pořekadel, z nichž jedno znělo „wie einen Stiefel reden“, což znamená „mluvit jako Stiefel“. Pravděpodobná neznalost této historky a jazyková ekonomie zkrátila toto pořekadlo na „einen Stiefel reden“. To se dá přeložit také jako „říkat botu“, protože der Stiefel je též bota.

Ručně šitým koženým botám se na Moravě často říkalo krpce, krpále nebo také krpy a jejich výrobě krpání. Moraváci si pozměnili ono původní „říkat botu“ na „říkat krpu“ a později též na „dělat krpu“. A tak slovo krpa takto dostalo nový význam – omyl či chyba.

Druhé slovo s neuvěřitelným příběhem je Kiloš, tedy Bůh.

Na počátku tohoto příběhu byl ruský děda Mráz. Původně to byla bytost přivázející na saních s bílými koňmi zimní počasí. Po nástupu soudruha Stalina se sovětští komunisté pokusili nahradit postavu malého Ježíška přinášejícího dárky idealizovanou postavou starého dědy Mráze a oslavy přesunout na Nový rok. Dočasně se to podařilo.

Podobné, ale mnohem méně úspěšné tendence byly i u nás. Soudruh prezident Tonda Zápotocký vysvětloval dětem, že Ježíšek již zestárnul, vyrostl, narostly mu fousy a stal se z něho děda Mráz.

Děda Mráz se řekne v hantýrce dóda Kiloš, protože slova kila, kilka, kilián i kiloš označují zimu. Pochází to z německého die Kühle = zima. A jelikož bylo třeba nějak odlišit malého Ježíška od velkého dědka Mráze, označila hantýrka toho prvního Malé Kiloš a toho druhého Velké Kiloš. Byli to prostě Mráz junior a Mráz senior.

V některých filmech pro děti byl pán Bůh zobrazovaný jako fousatý děda sedící nahoře na mraku. A tak přešlo pojmenování Velké Kiloš časem na Boha Otce. Souviselo to s postupným upozadňováním dědy Mráze.

Takže dnes máme božskou trojici: Bůh Otec = Velké Kiloš, Bůh Syn = Malé Kiloš a Duch svatý = Duchál svatý.

A slovo kiloš začali někteří autoři používat i pro označení božstva obecně, takže například bohyně Venuše = kiloška Venágla.

Navajo kód

Borci, gómete, co to byl Navajo kód?

Něco o tom víme.

Já to pro jistotu posluchačům připomenu. Na konci druhé světové války zaměstnala americká armáda skupinu indiánů z kmene Navahů. Protože tito indiáni měli jedinečnou řeč, kterou skoro nikdo tehdy neuměl a nebyla nikde zapsaná. A tak si navajští radisté vesele vyměňovali zprávy o situaci na bojišti a Japonci nerozuměli ani Ň.

A borci, esipak gómete, že v sovětské armádě fachičilo za podobným účelem aj nekolik Plotňáků. Tehdy se vo plotňáctině vědělo akorát, že dýchá pouze v jedním moravským štatlu, že ju skoro nikdo negóme. A tak sověti prubli ufachičit takzvané „plotna kód“.

A jak to dopadlo?

Levě, na rozdíl od indiánů byli Plotňáci furt naglganí a tak se přijatá zpráva moc nepodobala té vyslané. Sovětští agenti teda usódlili, že si z nich Plotňáci dělají akorát čurynu. A vodlífrovali je s maršálem Malinovským curyk do Brniska.

Ale plotna kód opravdu existoval, vždyť plotňáctina měla řadu výrazů sloužících k utajení či zmatení nepřítele, v tomto případě především policistů.

Například když Plotňák řekl „borci, musíme k temu přistavit kystnu“ neznamenalo přistavení bedny například někam pod okno, ale že „na to musíme jít chytře“.

To je nějaké levingston, né?

Není. Pojí se k tomu následující příběh: Jedna brněnská klenotnická výroba byla vykradena tak, že zloději místo materiálu pro výrobu ukryli do bedny svého kumpána. Ten se s bednou dostal do provozovny. Tam v noci vylezl, otevřel okno a umožnil vykradení objektu. A tak, řekl-li později Plotňák, že by se měla k něčemu přistavit kystna, znamenalo to, že by se mělo na to jít podobně chytře.

Edo, víš co to znamená „v šest v práci“?

No, že mám na šestó nakľapat do hoľny, né.

Ne, ne. K tomu se váže zase tato historka: Znamý brněnský zpěvák, moderátor a milovník country hudby Waldemar Plch jednou zavolal na chodbě Městského výboru Komunistické strany na siláka Frantu Kocourka „tak Franto, v šest“. Zaslechl to kolemjdoucí soudruh a odpověděl „čest, soudruzi, čest!“ A od té doby se chlapi zdravili „v šest“. A místo „čest práci“ říkali „tak v šest v práci“. Ono totiž tehdy začínala pracovní doba velké části profesí v šest ráno.

Nespisovná slova – posluchačský dotaz

“Proč používáte ve veřejnoprávním rozhlasu nespisovná slova. Jako například bysme místo bychom, taky místo také či uvědomuju si místo uvědomuji si.”

Co na to odpovíme?

Jsme v hantecovém okénku a jsme Moraváci. Nemůžeme tedy mluvit jen spisovně. Spisovná čeština je krásná, my si jí považujeme, ale do hantecových okének tato hovorová slova zařazujeme úmyslně.

Mně se zase nelíbí, že z jiných rádií a televizí na nás zní středočeská slova. Mluvěj místo mluví, moh místo mohl, takovej místo takový. Ale jsem tolerantní, nepíši do televize, že to tak nemají dělat.

Novohantec

Mnohokrát jsme zde hovořili o tom, že se jazyky vyvíjí. Jednak upadají v zapomnění slova, která označují předměty, které dnes již nepoužíváme. Jako nedávný příklad uvedeme gramofon či magnetofon. A objevují se slova nová, protože je potřeba pojmenovávat nové předměty a jevy, se kterými se setkáváme. Co kdybysme si uvedli nějaké příklady z naší brněnské řeči?

Jedním z nádherných příkladu je reakce brněnštiny na epidemii koronaviru. Objevila se nové výrazy jako hokna z kéro – práce z domova; chálka z módr fenstra – jídlo z výdejního okna; sichrdekl na sandál – rouška; sichrvál – ochranný prostředek; špricuňk na klepeta – desinfekce rukou nebo viróš ufachčené ve flašinetu – uměle vytvořený virus. Dnes vám představíme některá nová slova, která vytvořila generace mladých Brňáků.

Musím vám na Jiříka prozradit, že, inspirován profesorem Hradským z My Fair Lady na Zelňáku, si bere do šaliny blok, a když uslyší něco zajímavého, zapíše si to.

Takže přátelé, nyní to nebude, jak říkají mladí, “old šúl hantec”, tedy hantec staré školy. Na ukázkou jsem vybral nějaká takto odposlouchaná slova a doplnil je výrazy, které jsem objevil v textech mladých autorů. Na rozdíl od toho “old šúl hantecu” však řada těchto nových slov vychází z angličtiny.

A jedeme pěkně podle abecedy, Jiřík v novohantecu, já ve spisovštině:

Andrzén = pohádkář; bincák, bincárna = nevěstinec; brblanina = kecy, bláboly; buklé tympl = rezervované místo; cancweb = webové stránky šířící nesmysly;

čertovna = *policejní stanice*; načudlikat do fónu = *napsat text do telefonu*; džank měl = *nevyžádaný e-mail*; fejkovat = *podvádět*; friškové flek = *volné místo*; garda = *garáž nebo take garsoniéra*; hajcovat na lízačku = *platit na lesing*; hlavas = *hlavní nádraží*.

Zrovna toto slovo se nám hóódně nelíbí, raději bysme slyšeli nádr. Ale jdeme dál:

Kurňa hláškař = *velký prorok*; hypoš = *hypochondr*; je mně to tři pět = *je mi to jedno*; karfiól na budce = *afroučes, kudrnaté vlasy*; kilnót = *zabít*; kindrkilka = *antikoncepce*; kocába mět = *mít kocovinu*; konciš = *koncert*; kólnót fónem = *zatelefonovat*; lata půl mile = *dluh či manko půl miliónu*; magoš = *magistrát*; motka = *motorka*; nakorbené = *svalnatý*; natahnót koně = *nastartovat auto*; pelikán pod bradó = *podbradek*; procák = *processor*; sejvnót na hadr = *uložit na hard disk*; stravitelný štylo = *přiměřená, použitelná postava*; šopovat = *chodit po obchodech*; štauec = *dopravní zácpa*; tankomat = *bankomat – zde tankujeme peníze*.

A na závěr tatys = *otec*; vajtnót = *počkat*; vočmen = *videokamera* a widle = *operační systém windows*.

Takových výrazů je samozřejmě mnohem víc, toto byl jen malý vzorek.

Nový mezinárodní den.

9. září je pro nás, kteří se zabýváme brněnskou hantýrkou, významný den. Již druhý rok slavíme Mezinárodní den hantýrek a slangů. A tak mne napadá: Víme, kde se tento nový významný den vzal, kdo jej inicioval?

V roce 2008 založil Martin Kafka novou webovou stránku Čeština 2.0. s interaktivním slovníkem, do kterého může kdokoli přidávat nová či jinak zajímavá slova z hovorové češtiny nebo slangové výrazy. Dnes je v tomto slovníčku již přes 20 tisíc slov.

A co to má společného s tím Mezinárodním dnem?

Když Martin viděl, jak se slovník krásně plní a že je o nová slova zájem, pojal nápad, že když už slavíme dny kdečeho, mohli bysme začít slavit také Den nově vytvořených slov a Den slangů a hantýrek. A ve spolupráci s našimi cimrmanology vybrali pro tyto dny dvě snadno zapamatovatelná data:

3.3. – Mezinárodní den neologismů, tedy nově vzniklých slov

9.9. – Mezinárodní den slangů a argotů.

V Ústavu pro jazyk český této myšlenky vyslovili teoretickou podporu, UNESCO zatím mlčí.

Vzhledem k tomu, že bysme asi dva nové svátky neprosadili, bylo později dohodnuto, že svátek bude jen jeden, a to 9. září.

A protože také naše brněnská hantýrka stále žije, máme co oslavovat. Ale připomeňme si, jaký je rozdíl mezi slangem a argotem. Ne každý to ví.

Řeknu to takřka lidově: Slang říkáme profesní a zájmové hantýrce. A tak máme např. truhlářský, železničářský či studentský slang. Argot říkáme mluvě takzvaných „nižších“ vrstev společnosti. Sem patří třeba vězeňská nebo zlodějská hantýrka. Argot i slang mají svou slovní zásobu a ustálená spojení. Gramatiku přebírají zpravidla z jazyka, kterým se mluví v dané oblasti. Někdy je to spisovný jazyk, jindy nářečí. Hranice mezi slangem a argotem nejsou ostré. Liší se snad jen tím, že argot je záměrně méně srozumitelný.

A brněnská hantýrka je tedy slang nebo argot?

Na to není jednoznačná odpověď. Současný hantec je spíše literárním jazykem určité zájmové skupiny. Ta sice nemá potřebu něco utajovat, ale určité prvky tajné řeči převzal hantec z minulosti. Přesnější vymezení bych nechal lingvistikům do jejich dizertaček. Pro nás je důležité, že hantec žije a že Brňáci používají řadu jeho slov jako například šalina, chálka či hokna také v běžném životě.

Ať tedy žijí a rozvíjí se slangy, argoty i hantýrky. Včetně té naší.

Obchod

Dnešním tématem budou hantecové výrazy pro obchod a obchodování. Probereme jich sedm. Prvním dnešním slovem bude kšeft, tedy obchod.

Pochází z německého das Geschäft = obchod i obchodování.

Pokračujeme dál, kvelb, to je kamenný obchod.

Německy das Gewölbe = klenba, klenutí, hrobka. Naše prababičky označovaly jako kvelb původně klenutou komoru či spižírnu. Časem se to přeneslo i na obchody v klenutých prostorech, což byly též jakési „spižírny“ se spoustou krámů. A když začaly přibývat i obchody v neklenutých prostorách, tak se jim tak ze setrvačnosti začalo říkat také.

Nečestnému obchodování či lichvě říkáme šmelina.

Německy der Schmeller = lichvář, lakomec, podvodník. V hantýrce šmelina = obchod, obchodování, zvláště neoficiální, ošmelit hoknu znamená ošdit práci, vyšmelit, to je získat něco neoficiálním či nekalým způsobem. Šmelina a šmelení nám souzní také se slovem šmé = podvod, trik, lest.

Překupníkovi a lakomci v jedné osobě říkáme keťas.

Původně to byl spekulant, lichvář či překupník využívající tíživé situace lidí k obohacování se. Pochází z německého der Kettenschieber, kde die Kette = řetěz, ale také okolnosti, a der Schieber = přesunovač. Keťas je tedy ten, kdo využívá okolnosti k přesunům peněz do své šrajtofle.

Vekslák, to je zase pokoutný obchodník.

Německy der Wechsel = výměna, změna, záměna. Tytéž významy má veksl v hantýrce. Vekslovat znamená také měnit peníze a šmelit s nima. Vekslák je nelegální obchodník a vekslbóda říkáme v hantýrce směnárně.

Pro prodávání máme v hantýrce výraz silbrovat.

Německy der Silber = stříbro. Divné, že? Jenže silbrovat znamenalo původně měnit zboží za peníze zvané stříbrňáky.

Druhý výraz pro prodávání je střelit.

Základní významy výrazu střelit jsou vypálit ránu či zasáhnout někoho nějakou střelou. Proč tedy má toto slovo též význam něco prodat? Inspirací byly pravděpodobně dvojznačná slova v němčině, kde např. verramschen (čti fr-ramšn) znamená jak střelit tak prodat.

A nakonec můžeme obrazně říct, že když něco prodáme, tak jsme to od sebe odstřelili.

Otázka do pranice

Dostal jsem otázku, proč Borek tak často uvádí rozhlasové jazykové dílničky slovy “toto je jedna ze současných podob brněnské hantýrky”. Co Tě k tomu Borku vedlo?

Občas se ozve nějaký echt Štatlař a povzdechne si, že to, co prezentujeme jako brněnskou hantýrku, není již ten pravý hantec, který v Brně používal v sedmdesátých a osmdesátých letech.

Ale to je přece v pořádku, ba chválihodné. Protože to znamená, že se hantýrka vyvíjí a tedy žije. A to je obrovské plus.

Ano! Jak my říkáme, hantec déchá!

Ono je to tak: Každý z nás máme svoje individuální vyjadřovací prostředky. Ty jsou podmíněny mluvou našich rodičů, prostředím, ve kterém jsme žili či pracovali, naším vzděláním a také životními zkušenostmi. Abysme se lépe domluvili, tak toto vše zastřešuje spisovná čeština, kterou jsme se učili ve škole. Hantýrku jsme ovšem nasávali každý jinak, někdo od rodičů, jiný ve škole, další až v zaměstnání či v hospodě. Někdo v KrPolu, jiný v Komárově. Můžeme tedy vůbec hodnotit, co je správně?

Já si naopak s radostí všímám těch rozmanitostí, doplňuji si do hantecové slovní zásoby nové výrazy a mám zejména radost, když uslyším slova z hantýrky z úst mladé generace. Byť jsou použity třeba trochu jinak, než bych to vyjádřil já.

Zájem o hantec by měl lidi spojovat a nikoli rozdělovat. Kategorické soudy typu „toto je dobře a tamto je ptákovina“ nejsou z tohoto pohledu to pravé ořechové. Spíše bych bral informace typu „my v Husovicích jsme to říkali takto“. Anebo „toto by se dalo vyjádřit jinak, či lépe“.

Když vezmu naše hantecové přispěvatele, tak Edův hantec je jiný, než hantec Jury Novotného. Hantec Ondry Slabého je takový modernější a úplně moderna – to je hantýrka skupiny borců, kteří si říkají KKRD boys a kteří jí preventivně hantec ani neříkají.

A navíc: Takto koncentrovanou hantýrkou, jakou zde prezentujeme, v Brně nikdy nikdo nemluvil. My jsme ji však povýšili na literární útvar a proto jsme ji poněkud zahustili. A nebráníme se používání nových výrazů, které přinesla současná doba.

Náš pořad si klade za cíl vzbudit o brněnskou hantýrku zájem posluchačů, případně najít nové přispěvatele. Jinak řečeno, aby hantec déchal.

Parohy

Dnes je krásný den a tak bysme zařadit i nějakou legraci.

Fajn, co takhle nějakou strusku?

Souhlasím, ale vysvětlím: Struskou nemyslí Jiřík vedlejší produkt spalovacích procesů – například v železárnách – ale krátký literární útvar. Tento výraz

pochází z novohantecu a vytvořila jej partyja borců středního věku, která si říká KKRD boys.

Slangy, argoty a žargony mají tendenci zkracovat. A to nejen věty, ale také slova. Takže slovo struska je zkráceninou “stručné skazky” a označuje krátký příběh. A o čem ten dnešní příběh bude?

Povíme si, proč muži, kterému jeho žena zahybá, říkáme paroháč.

V hantecu bysme šplíchli parohatec.

Podívejme se ale na několik důležitých slovíček:

Herfón = šlechtic, je to zkrácené německé „Herr von“ znamenající pán z..., například Herr von Zierotin – to je pán z Žerotína; *vilnius* = erotoman; *a poslední slovíčko* – *vogrilované babáč* = vdaná žena, dalo by se říct, žena grilovaná ohněm vztahu.

A můžeme najet na tu stručnou skazku neboli strusku.

Bévalo, nebévalo. Kdysik ve středojaru lajřčil na Moravský hródě zazobané herfón. Hafo Moravských valdeců bylo v jeho haluzách. No byl to hrubé vilnius a těžké bóchač. Ale rovné kolík. Byl vysazené na vogrilovaný babáče. Dyž si nabrnkl taková koc a vono to mezi nima šlapalo, šópl jejímu podfóklýmu starýmu betelné darovanec. Přihrál mu ranec toláčů a herfónovi poskoci přiheftli na vandnu jeho bódý parožíška z jeleniska. Borci měli fedry takové „darovanec“ vykvaltovat aus. Aby herfóna nenakrkli.

A tak parožíška na betlémech aji na pastóškách meldovaly, že tadyk vegetí herfónem podfóklé borec. A takým borcom se začlo hókat parohatec nebo taky parohaté. A o jeho stařce, že mu narazila na budku parožíška.

A Jiříku, to myslíš vážně?

Borku, já myslím všechny své legrácky vážně. A nechávám na posluchačích, aby sami posoudili, zda to, co říkám, je ověřený fakt, nebo jen ta struska – tedy krátký literární útvar.

Parohy jsou ovšem obecně zajímavé téma a řada posluchačů nemusela hantecovému povídání dokonale rozumět. Prosím Tě o jeho shrnutí v češtině:

Jeden šlechtic sváděl svým poddaným manželky. A pokud si s danou ženou dobře rozuměl, obdaroval jejího manžela penězi a na štít jejich domku nechal umístit parohy. Podle těch parohů se poznalo, že si paní domácí něco začala s místní honorací.

Petrolín a pikot

Jako první se dotkneme jedné z prvorepublikových postaviček města Brna. Vysvětlíme si, proč starší generace nazývá troubu či hlupáka slovem “petrolín”.

Toto slovo nemá nic společného s petrolejem, kterému se na většině Moravy říkalo petrolín. Vzniklo v období výstavby železniční tratě Brno – Blansko v polovině 19. století. Tento nejtěžší úsek stavěli Italové a v jejich tunelářském slangu se slova začínající na petro vyskytovala velmi často: Petra = balvany; petro = skalisko či skalnaté místo; petrosus = kamení.

A pro časté používání těchto slov si tito Italové u místních dělníků vysloužili pojmenování „talijánští petrolíni“. Zpočátku to neznamenal nic negativního, ale stavba skončila, na původní důvod tohoto pojmenování se pozapomnělo a význam slova petrolín se posunul směrem k člověku, jehož řeči nerozumíme. A po nějaké desítce let se již takto označoval trouba či hlupák.

Toto slovo proslavil za první republiky Evžen Freiwillig (čti fraj-vilig) z brněnského Oltecu, který v osmi letech onemocněl spálou a v důsledku špatného léčení se stal mentálně zaostalým. A tak ho zlomyslní Plotňáci začali v dospělosti nazývat Evžen Petrolín a později, pravděpodobně kvůli rýmu, Ervín Petrolín. Skalní Brňáci mu říkali Petec.

Nedávno na něj zavzpomínal náš známý z Fan klubu brněnského hantecu Karel Foso Mladý. Edo, prosím, přečti jeho krátkou vzpomínku.

Ervín Petrolín, původním jménem Eugen Freiwillig, v osmi letech onemocněl spálou a v důsledku špatného léčení či spíš neléčení to sice přežil, ale zůstal mentálně zaostalým. Mohl sice chodit, mluvit, ale na všem jeho jednání byla patrna duševní porucha. Kulhal na levou nohu, ale to mu zůstalo jako následek úrazu. Před kavárnou Opera mu někdo dal brko – tedy nastavil nohu – Ervín zakopl a nohu si zlomil. Pohyboval se často po Oltecu, kde bydlel na Václavské 7. Též po náměstí Svobody okolo stanoviště TAXI, kde šofcům posluhoval. Nejčastěji se však zdržoval na pedikůře v Baťa paláci (později Centrum), kam slečinkám nosil svačinky z blízkých obchodů. Největší odměnou mu bylo, když ho některá z nich pohladila po tváři.

A dopadlo to s ním neslavně, že? Co o tom říká Foso?

Ervín žil jen se svou matkou. Ta, když se těžce roznemohla a cítila svůj konec, učinila rázné leč velmi drastické rozhodnutí. Věděla, že by Ervín po jejím skonu putoval do „Ústavu“ a to nechtěla připustit. A tak otráвила napřed ho a potom sebe. Prý se tak stalo v roce 1966.

Po Ervínu Petrolínovi si vezmeme na paškál úsloví “stepovat nekde jak pikot”, tedy nečinně postávat či zavazet. První, co člověka napadne při pátrání po

původu nějakého slova, je podívat se do cizích jazyků. Ve francouzštině piquet (čte se piket) znamená kolík, tyčka. Postávat jako tyčka či kolík (penis), to by mohlo být ono, řeknete si. Ale chyba lávky.

V Brně žil někdy za první republiky poněkud intelektuálně nesmělý muž Karel Picaut (čti Pikot), který si přivydělával šlapáním na varhanové měchy v katedrále na Petrově. Když měl volno, postával či spíše zavazel na Zelném trhu. Nebyl to žádný trhan, byl oděn v tmavém obleku s cylindrem. Dalšími místy jeho působení byly svatební a pohřební hostiny. Na těch postával vždy poněkud stranou a čekal, jestli jej někdo bude považovat za vzdáleného příbuzného a pozve ho ke stolu.

V dnešním Brně ještě tu a tam zaslechneme, že někdo někde “stepuje jak pikot”, tedy zavazí nebo nečinně stojí a vyčkává.

No ale v okolí Brna ševelijó pikót hlupákům či blbcům.

Pátral jsem dál a našel tuto stopu: Údajně v roce 1865 zemřel v některém z brněnských chudobinců brněnský žebrák Jean Baptiste Piquote (čti pikot) řečený Pikót s dlouhým Ó. Měl to být francouzský voják, který při některé z napoleonských bitev utrpěl zranění hlavy a v důsledku toho takřka ztratil paměť.

Pití

Dnes se budeme věnovat našemu národnímu sportu – pití piva a vína. V následujících sedmi příkladech se podíváme, jak se s tímto tématem vyrovnala brněnská hantýrka.

Prvním dnešním slovem bude kalit – intenzivně pít.

Pochází z německého slangového sich ankelen = opíjet se. Kalit škopky tedy znamená pít pivo. Ale pozor, kalit vodu neznámá pít vodu, ale otravovat či opruzovat. Podobně kalit radovanec znamená zhoršovat náladu.

Podobně zní chmelit – pít.

Výraz chmelit pochází z mluvy světských, kde znamená pít, třeba i vodu. Zajímavé je, že také polsky pít se řekne chmelit. Slovo chmel však neoznačuje v polštině jen takzvané „zelené zlato“, ale také pivo jako takové. A tady někde je původ našich slov nachmelit se a ochmelka.

Další výraz pro pití – blózovat.

Rakousky blasen = pít alkohol. Od toho jsme si v hantýrce odvodili výrazy blózovat = pít, vyblózovat = vypít, blózung = pití a starší univerzálnější slovo blózdrle označující ochlastu, chlast i chlastání jako takové.

A jdeme dál, glgat – pít.

Glg je zvukomalebný moravský výraz pro zvuk způsobený tekutinou z láhve vytékající nebo po hltech do krku vtékající. Přeneseně glg = doušek tekutiny a glgan = člověk chlastající první ligu.

Pro pití máme v hantýrce také výraz slopat.

Staré moravské slovo slopat znamená pít jako dobytek, chlastat. Takže slopatelné vasr = pitná voda, ale slopat luft = dýchat, Tetka Picmánková uvažuje i o vlivu anglického slop, které znamená mimo jiné též chlemtat, neboť anglicismy byly pro Štatlaře atraktivnější než stará moravská slova.

Chlemtat, to znamená hltavě pít.

Toto slovo má v okolí Brna též varianty lemtat a chlamtat, které vycházejí ze starého českého chleptat. Údajně se jedná o zvukomalebné slovo. Chlept má být zvuk jazyka některých zvířat (např. psů) při rychlém pití. Tedy: čokl chlemtá vasrovicu = pes hltavě pije vodu, nachlemtal se rumunska a zalomil ve foteláču = pořádně se napil rumu (až se opil) a usnul v křesle.

Poslední dnešní slovo – cvaknót si, tedy napít se, loknout si.

To pochází z rakouského zwicken, což znamená cvaknout (třeba jízdenku), ale také pít. Takže cvaknót si = napít se, vypít jen trošku, loknout si vody. Cvaknót si panáka = dát si panáka.

Pivo I

Již několik měsíců máme (v době covidové) zavřené hospody a pivo můžeme ochutnat akorát doma. A tak bysme si mohli o pivu povědět něco alespoň v naší hantecové dílničce.

Hrnek, škopek, krýgl, ochtl – to vše je v hantýrce pivo.

Tady se jedná o častý jev záměny nádoby za její obsah. Hrnek, škopek, krýgl, ochtl byly původně nádoby, dnes tato slova označují také pivo jako takové.

Například – deme na motané hrnek. Nebo – somruje love na krýgl.

U škopku jsme to dotáhli k dokonalosti:

Ano, ano, máme škopek pytlovaný = pivo lahvové, škopek ve vosku = pivo ve voskovaném kelímku, škopek švarcové = černé pivo a škopek šmíčkové, tedy nealkoholické pivo.

Škopek je také hlava. Je tu jakási tvarová podobnost. Ale! Roli zde sehrála též fráze „bolí mě hlava jak škopek“, která byla aktuální po vypití většího množství škopků piva. Z hlavy jako škopek se stal postupně jen škopek.

Další brněnský výraz pro pivo je bahno. Ale proč zrovna bahno?

Jako bahno se původně označoval kal, který se utvořil na dně lahve zkaženého piva v dobách, kdy se ještě nepasterizovalo a nepoužívalo se tolik chemie.

Čechr – další termín pro pivo, a to nejen u nás, ale také na jihu Čech.

Německy der Zecher (čti cechr) = pijan první ligy a zechen (cechen) = nadměrně pít. Z toho se v bavorském pohraničí vyvinula slova čechr = pivo a čechrovat = pít pivo, a nemusí se jednat ani o první ligu.

Podobná situace je v Rakousku, kde tsechern = nadměrně pít. Zlé jazyky tvrdí, že tam původně nebylo to eR, vyslovovalo se to tedy tsechen a znamenalo to „čechovat“, tedy nadměrně pít jako Češi.

Když už jsme u té rakouštiny, pivo se tam řekne mimo jiné i Hopfentee (čti hopfn-té).

To je nádherný dvojsmysl. Tee je samozřejmě čaj, ovšem Hopf je hlupák a Hopfen znamená chmel. Takže si můžeme vybrat, zda je pivo čaj chmelový nebo ohlupující.

A pak máme řadu dalších pojmenování piva, jako například liška, zrzka, žbrdol, marast, tekuté gyňál či rezavá vasrůvka. Ale čas nám utíká, takže o těch zase jindy.

Pivo II

Nedávno jsme si slíbili, že se vrátíme ke slovu marast a řekneme si, proč takto označovali před 100 lety brněnští Plotňáci pivo.

Německy der Morast = špína, bláto, bahno, bažina. A naskýtá se otázka, proč také pivo? Objevovala se před sto lety v pivu nějaká špína? Zřejmě ne. Na kloub věci však přijdeme, uvědomíme-li si, že se pivu říkalo a stále ještě říká bahno, což je jeden z významů německého slova der Morast.

O tom, proč vlastně říkáme pivu bahno, jsme zde již svého času mluvili, ale vraťme se k tomu. Repetita je mutró gómky – tedy opakování je matkou vědomostí.

Bahno není pouze slovo brněnské, znají je také v Čechách a vyskytuje se dokonce i ve Švejkovi. Nejstarší stopa vede do severočeského královského města Litoměřic. V jeho okolí se totiž na konci 18. století tradovalo, že litoměřické pivo, které v malém vařili mnozí místní měšťané, nemá valnou chuť. Prý je občas dokonce cítit bahnem a dýmem. A proto založili v tomto městě v roce 1720 městský pivovar, aby nemuseli pít to nechutné „bahno“.

Tetka Picmánková ovšem říká, že slovo bahno se ujalo až po roce 1841, kdy se u nás začalo vyrábět lahvové pivo. Jak na to přišla?

V Čechách tvrdili „staří“ pivaři, snad inspirováni téma litoměřickým, že lahvové pivo je oproti čepovanému „bahnem“. Tehdy nevydrželo týdnů jako dnes. Za několik dnů se zkazilo a u dna se vytvořila usazenina, které se na Moravě říkalo *žaba* nebo *žabák v bahně*. A tak se označení se přeneslo nejdříve na staré lahvové pivo a časem i na pivo obecně.

Když jsme tyto úvahy odvysílali někdy před rokem, ozval se jeden abstinent, že valíme posluchačům klíny do hlavy. Že abstinenti to vidí jinak.

Pochopitelně, Ti starší, odkojení ještě němčinou, odvozují výraz bahno od německého slovesa bahnen = razit cestu, a dodávají, že se jedná o rychlou cestu útroby neboli průjem. Ti mladší je posměšně odvozují od anglického slova bah = pche, kterým se vyjadřuje pohrdání.

Další hypotézu jsem zaregistroval v putyce na Oltecu. Zde označují pivo z místního pivovaru jako Starobahno. To bahno je zde vlastně Brno, protože název našeho města se mimo jiné odvozuje od staromoravského slova brnie, což byl výraz pro bahno u řeky.

Takže sajtno, můžete si vybrat. Hypotéz je hodně, a to proto, že hantec dýchá.

Počasí I

Je zima a snad každý z nás se těší na teplé počasí. A tak mne napadlo, že bysme se mohli podívat, jak se s touto tematikou vyrovnává brněnská hantýrka.

Jasnačka náčelníku, musíme využít toho, že Jiřík je rosníčkář a má k temu co říhnout.

Podívejme se tedy, jak by mohla vypadat taková lednová předpověď počasí. Já tedy začnu a Edo prosím překládej:

Předpověď počasí na zítřek. Situace.

Typovanec počágra na zétřek, Situačka.

Brázda nízkého tlaku a s ní spojená studená fronta ovlivňují počasí na Moravě.

Gajbl nízkýho tlaku a lajna kaltnovýho luftu v něm beró do parády počágro na Moravský hródě.

Předpověď na zítra.

Počágro zétra.

Zataženo se sněžením, nový sníh místy až 5 centimetrů. Ranní teploty minus osm až minus pět stupňů, odpolední okolo nuly. Vát bude silný vítr.

Nebál zadeklované, nakydá z ně až pět centáků vajsový srajdy. Morgen zhučí celzius na osn až pět kósků pod čaró, vodpolko vyhópne na čáru. Fukěř povalí švunkem.

A na závěr bysme mohli zdůraznit ta nejdůležitější slovíčka.

Gajbl nízkýho tlaku – *brázda nízkého tlaku*; lajna kaltnovýho luftu si to šine – *studená fronta postupuje*; vajsová srajda – *rozbředlý sníh*; celzius pod čaró – *teploty pod nulou*; fukěř valí švunkem – *fouká silný vítr*; šlinda na štrekách – *kluzké komunikace*; kaltnové luft valí – *přiliv studeného vzduchu*; nebál zadeklované – *zataženo*; mlžné lajntuch na půl kiláku – *mlha s dohledností půl kilometru*; ajsna na baumálech – *námraza*; celzius na levačku – *podnormální teploty*.

Počasí II

Kdysi v zimě nám náš rosníčkář Jiřík slíbil, že se v některé z našich hantecových oficín – tedy dílniček – budeme věnovat počasí. Ta chvíle je tady. A začneme slovíčky – jak se vlastně řekne po brněnsku meteorolog?

Já jsem zaregistroval výrazy počágrista a frošálista – to je od froš = žába. Také jsem byl označen jako vetrman či vetrmen, což je člověk od počasí – německy

počasí se řekne das Wetter. A dokonce větrmen – což je chlápek od větru či do větru.

Pusťme se nyní do nejdůležitějších meteorologických slovíček. A pěkně podle abecedy:

Bouřka = bóřa, šalinové mazec. *Jasno* = nebál azúro. *Děšť* = régna, slévák. *Horko, horký* = hicna, hajcna, hajcové. *Chladno* = kaltna, kaltec, klemra, klendra, kosa. *Oblačno* = volken hafo. *Obloha* = nebál. *Oteplí se* = celzius vyhópne – např. na 15 kósků nebo taky na 15 čísel, tj. na 15 °C. *Ochladí se* = celzius zhučí – např. na čáru – to je na nulu. *Přibývání oblačnosti* = naskákaly volkny, tedy přibývá konvekční oblačnost, to jsou ty beránky či kvěťáky na obloze. Pokud však volkny dohrnó, jedná se o postupující frontální oblačnost. *Předpověď počasí* = typovanec počágra. *Studená fronta* = lajna kaltnovýho luftu. *Vítr* = fukěř. *Vítr zesílí* = fukěř zdvihne šnuňk. *Zataženo* = deka, dekl na nebálu nebo taky zadeklované nebál.

A teď něco na zahřátí. Uvedeme si příklad příjemné předpovědi teplého počasí v naší hantýrce. Neboli typovanec počágra na zétérek:

Situačka: Mezi feferónskó tlakovó véško a žabožrótskó tlakovó nížó k nám povalí hajcové luft vod Jadranský lóže. Lajna kaltnovýho luftu si to pomaly šine skrzevá Skopčácké rajch do Cajzlova. Večír vezne do parády aji počágro na Moravský hródě.

Situace: Mezi tlakovou výší nad Maďarskem a tlakovou níží nad Francií k nám bude proudit teplý vzduch od Jadranu. Studená fronta pomalu postupuje přes Německo do Čech. Večer ovlivní i počasí na Moravě.

Počágro zétra: Ze startu dňa nebál azúro, vodpoledně dohrnó volkny, večír zadeklované s régno. Semo tamo bóřa se slévákem. Morgen zhučí celzius na 8-12 čísel, vodpolko vyhópne na 22-26 čísel. Fukěř povalí kvaltem 15 až 20 kilců za hodřku a v buřínách nabeton zdvihne švuňk.

Počasí zítra: Zpočátku jasno, odpoledně přibývání oblačnosti, večer zataženo s deštěm. Místy bouřky s přeháňkami. Ráno se ochladí na 8-12 °C. a odpoledne teplota vystoupí na 22-26 °C. Vítr bude foukat rychlostí 15-20 km/h a v bouřkách zesílí.

Tak doufáme, že jsme vás zahřáli. A protože jsme si toho o počasí až tak moc neřekli, vrátíme se k němu ještě příště.

Počasí III

Využijeme toho, že Jiřík hokní v meteobódě, což není meteorologická škola, ale meteorologická stanice. A budeme se opět věnovat počasí. Posledně to bylo počasí teplé. Dnes to vezmeme realisticky. Venku je zase zima a tak se vrhneme na ni.

Počasí špatné = póčo nebo počágro na draka. Studená fronta postupuje = lajna kaltnovýho luftu si to šine. Ochlazení = kaltna startuje, kaltna se tlačí. Příliv studeného vzduchu = kaltnové luft valí. Holomráz = kilián na holo. Mlha s viditelností půl km = mlžné lajntuch na půl kikáku. Mráz = kilián, kilka. Podnormální teploty = celzius levingston. Sníh = bílé sajrajt. Napadl sníh = nakydalo pět čísel vajsový srajdy. Náledí, ledovka = sklinka. Kluzko na cestách = šlinda na štrekách. Námraza = ajsna na baumálech.

A teď bysme mohli uvést, jak by mohla vypadat předpověď na takový jihomoravský zimní den. Já přečtu verzi v češtině a Jiřík pak vexl do brněnštiny.

Situace: Brázda nízkého tlaku a s ní spojená studená fronta ovlivňují počasí na Moravě.

Situačka: Gajbl nízkýho tlaku a lajna kaltnovýho luftu v něm beró do parády počágro na Moravský hródě.

Předpověď na zítra: Zataženo se sněhem, nový sníh místy až 5 centimetrů. Ranní teploty 6-2 °C pod nulou, odpolední okolo nuly. Vát bude jen slabý vítr.

Počágro zétra: Nebál zadeklované, nakydá z ně až pět cent'áků vajsový srajdy. Morgen zhučí celzius na 6-2 kósků pod čaró, vodpolko vyhópne na čaru. Fukěř povalí enem šórem.

A co pylové zpravodajství, rozptylové podmínky či biozátěž?

Tak teda tímto jsi mne zaskočil. Pylové zpravodajství by mohl být pylové meldung. Ale názvy zdrojů pylu jako třeba líska, pelyněk či bříza – ty překládat nebudeme. Odborné pojmy se do hantýrky nepřekládají.

Já jsem myslel, že máte propracované názvosloví. A u biozátěže tě něco napadá?

Nemáme, nebyl důvod se tím zabývat. U biozátěže bysme mohli využít slovo šprušla, to je příčka na žebříku. A tak bysme mohli říct, že dneska sme na druhý biošprušli – tedy pro biozátěž platí stupeň číslo dvě.

A rozptylové podmínky?

Hm, hm. Vítr rozvířil nečistoty – to by se dalo vyjádřit, že fukěř rozkarbloval sajrajty v luftu. A využil bych asi zase ty štafle. Mohli bysme jim říkat třeba fujtajblový štafle.

Takže na fujtajblových štaflách valí šmé šprušla nebo lajvont šprušla?

To by šlo, muselo by se to promyslet a dopracovat.

Jiřík aktivuje jednu z historických meteorologických pomůcek.

Policie

Dnes si rozebereme si několik brněnských výrazů pro policisty. Začneme slovem benga. Také bengóres či bengaboys.

V cigánštině beng = čert, ďábel. Proč však čerti? Je to proto, že rakousko-uherští policisté měli na helmách pera, a tak jejich stín připomínal siluetu čerta s rohy. Řekneme-li dnes, že nekde stepujó benga s mirovlnkó, znamená to, že tam policisté měří rychlost vozidel. Benga v plechu jsou pak policisté v autě a benga ve vrtuli policisté ve vrtulníku.

Další výraz: fízli nebo také fízloši.

Toto označení pochází z německého argotu, kde der Fiesel = policejní sluha, dozorce, ale i zrádce. U nás se to ujalo jak pro tajné policisty, tak pro donašeče a udavače.

Pokračujeme výrazem hémoni, zkráceně jen hé.

Převzali jsme z vídeňštiny, kde slova Höh nebo také Höhmänn označovala vrchnost. Höhmänn je doslova vysoký muž a odsud pochází i brněnský výraz pro šlechtice či vyšší úředníky – véšky.

Toto slovo zná i stará prešpuráctina, což je bratislavská obdoba naší hantýrky. Zde se nebezpečí policejní razie vyjadřovalo frází „hé zepředu“, tj. přicházejí – jsou vidět zepředu. Fráze „hé zezadu“, tj. policistům jsou vidět záda, vyjadřuje, že nebezpečí razie už pominulo neboť policisté odcházejí.

A jdeme dál: šilingři nebo také šilingeráci, zkráceně šilci.

Cigánsky šelo = oprátka a šelengero = provazník, člověk, který hrozí provazem, oprátkou. Což byl zpravidla policista.

Ale pozor, brněnské Šilingrovo náměstí se jmenuje po knězi, žurnalistovi a politikovi Tomáši Šilingrovi, žijícímu na přelomu 19. a 20. století.

Dopravním policistům se říkali v hantýrce mlíkaři.

Toto pojmenování vzniklo v dobách, kdy měla auta Veřejné bezpečnosti modré vozy s bílým pruhem, což je barva mléka. Jiní zase tvrdí, že důvodem byly bílé rukavičky a manžety uniforem těchto policistů. A tak mlíkárna nebyla jen prodejna mléka, ale také policejní stanice.

A na závěr to budou kluci z páté bé.

Socialistická veřejná bezpečnost měla zkratku VěBé. A když to Vě přečteme jako římskou číslici, tedy pětku, dostáváme pátou Bé.

Pohořelice, vémyslice – posluchačský dotaz

Paní z Oltecu se ptá, kde vzali soudobí autoři výrazy jako pohořelice, vémyslice či bojanovice, když ona si pamatuje z období Franty Kocourka akorát slova hustopeč znamenající nával či tlačení a židlochovice označující židli či židle.

Autoři se inspirovali v díle velkého Moraváka Járy Cimrmana, který na přelomu 19. a 20. století pobýval především v Řečkovících, ale navštívil taky Brno. Cimrman se u nás cítil jako doma. Otce měl z Rakouska, matku z pomezí Moravy a Čech, a tak řečem borců z Brna dokonale rozuměl. Tehdejší brněnská hantýrka, to byla z velké části němčina oblečená do moravského kabátu. Navíc k tomu sem tam něco z židovské a cigánské hantýrky. Ale Jára byl srdcem Moravák a proto borce z Brna káral, aby to s tou němčinou nepřeháněli.

A vymyslel skvělý trik, jak mluvit zdánlivě moravsky tak, aby Němci a Češi nerozuměli ani ň. Vzal jména vesnic a některých měst a použil je ve větách.

Uvedeme si několik cimrmanovských příkladů:

Před deštěm je suchov nebo taky sušice = *před deštěm je sucho*,

po dešti zas blatnice = *po dešti bláto*,

v lednu lednice = *v lednu pořádná zima*,

v květnu teplice = *v květnu teplo*,

v srpnu vedrovice = *v srpnu vedro*,

v září eště jinačovice = *v září ještě jinak*.

Mladí autoři se toho chytli a tak se můžete v jejich dílkách setkat zejména s následujícími čtyřmi frázemi:

Doklapat na domažlice = přijít domů, *vařit radostovice* = mít radost, *čapnót bojanovice* = dostat strach, *měl jsem tušimice* = tušil jsem to.

Že se vám to nelíbí? Budete muset skósnót aj takový slova jako antiblíjotík a nebo sádlomáslochista. Hantýrka se vyvýjí a roste – prostě dýchá.

Přehrada I

Dneska zabrousíme na Brněnskou přehradu. V hantecu jí říkáme Prigl. Kde jsme toto pojmenování vlastně vzali?

Slovo prygl znamenalo v plotnáčtině klacek, hůl či lať, např. špacírprygl byla vycházková hůl.

V saské němčině se toto slovo vyslovuje tvrdě – prügl, ale v rakouštině měkce – prigl.

Pak zde máme slovní spojení jako valit prigle = dělat si legraci či dokonce békat prigle = zpívat kusy, míněno písničky.

Toto nijak nesouvisí s významem klacek či hůl. Tento prigl, přesněji řečeno prigla je zkrácené a zkomolené slovo příhoda. Postupně se význam rozšířil i na historku, vtip nebo záležitost, ba i nesmysl. Takže „neval na mě takový prigle“ znamenalo neříkej mi takové hlouposti. Nebo také nedělej si ze mě legraci.

Slyšel jsem, že se brněnské přehradě říká prygl proto, že svým tvarem připomíná obušek z českých pohádek.

Kolego, to asi né. Ale v němčině existuje výraz der Prügeldam – palisádová hráz. A takto prý nazývali brněnští Němci před válkou nově budovanou brněnskou přehradu.

Ale ty jsi vyšťoural ještě jiný pohled.

Spíše mi ho přinesla náhoda. Před asi tak pěti lety jsem se dal do řeči poblíž restaurace U Lva – *ta leží na břehu přehrady* – s jedním velmi vzdělaným mužem převyšujícím můj věk o generaci. Tehdy měl 80+. Dozvěděl jsem se pár zajímavostí o starých Kniničkách a pověst o svítících vílách, kterou na Erběčku před časem přečetl Eda Štatlař, když jsme hovořili o původu názvu Kníniček.

Ano, vzpomínám si. Byla o tom, jak staršímu muži posvítily víly na cestu, když se potmě vracel z Bystrce.

A tento muž mně položil otázku, jestlipak vím, proč se přehradě říká Prigl. Tvářil jsem se, jako že nevím vůbec nic.

Což je dobrá taktika, tu máte s Edou společnou.

A tak mi vysvětlil, že toto slovo vzniklo v době, kdy se do brněnské řeči začaly dostávat anglicismy jako storka, džanky, láv či lajf. A slovo Prigl znamená Zloděj. Prig znamená v hovorové angličtině jak zloděj tak krást.

A proč Zloděj? Protože nová přehrada ukradla původním obyvatelům Kníniček jejich domovy.

Ach ták. A dá se tedy na základě těchto informací zodpovědně stanovit, zda se ve slově Prigl bude psát měkké I nebo tvrdé Y?

Nedá, vyjdeme-li z výrazu Prügldamm, tedy z palisádové hráze od brněnských Němců, bude to „Y“ tvrdé, vyjdeme-li z anglického Prig, tedy zloděj, bude tam „I“ měkké. Takže si každý může vybrat tu svou variantu.

A já bych ještě dodal: Ať si vyberete jakkoli, prosím, nenadávejte těm, kteří si vybrali jinak. Zájem o hantec by nás měl spojovat a ne rozdělovat.

Přehrada II

V dnešním hantecovém okénku bysme vám chtěli připomenout výrazy brněnského hantecu týkající se Brněnské přehrady a dopravy po ní. Nejprve základní údaje:

Prigl se placatí od Bástru až do Betléma – přehrada se rozkládá mezi Bystrcí a Veverskou Bítýškou.

Ufachčili ho mezi járama 19 křilo 36 a 19 křilo 40 – postavili ji v letech 1936-1940.

Jeho vasrplacka háže dva a půl křiláku na kvadrát – její vodní plocha má 2.5 km².

Prigl je dlóhé skorem pětku křiláků – na délku měří přehrada téměř 10 kilometrů.

Pod Priglem je vypláclá šalitechna – pod přehradou se nachází elektrárna.

Vod járu 19 křol 46 valijó po Priglu šalinový šífy – od roku 1946 jezdí po přehradě lodě.

Bačuje temu brnisková šíftechna – vládne tomu brněnský Dopravní podnik.

Nad Priglem trčí Ajhorngracna – nad přehradou se vypíná hrad Veverí.

Dále se podíveáme na další důležitá slovíčka k tomuto tématu. A aby se nikdo necítil dotčen, tak téměř podle abecedy:

Bástr nebo také Bask = Bystř; Betlém = Veverská Bítýška; gracna nebo grymlové bévák = hrad; gracna na Priglem nebo také Ajhorngracna = hrad Veverí; lena = řeka; lena Švarcava = řeka Svratka; Monte cap = Kozí horka; port = přístav; Port s velkým P – to je Přístaviště v Bystřci; šíf = loď; šíf na baterky = akumulátorová loď; šíf nafólované luftem = nafukovací loď; šíftachna = pracovníci lodní dopravy dopravního podniku; šíffira = kapitán; štranek =

lano; *přimachovat šíf* = uvázat loď; *Sokolák, Sokec* = Sokolské koupaliště; *švimčit* = plavat, ale plavat na psa je pudlovat, *šalintechna* – zde je to elektrárna, ale protože šalina je jak elektřina tak tramvaj, mohl by to být i Dopravní podnik. To by tam ale bylo velké Š.

Příjmení v hantýrce

Dnešním tématem budou příjmení v naší hantýrce. Když řekneme hodit navrátila, znamená to vrátit se. Když řekneme, že máme suchánka, máme žízeň či sucho v ústech nebo v krku. Výrazů, kde je použito příjmení, máme ještě několik. Například guláši říkáme také guliver. Kde jsme to vzali?

Leimuel Gulliver byl hrdinou románu Jonathana Swifta Gulliwerovy cesty.

Je sice jaro, ale ráno bývá mnohdy kosygin, tedy kosa, zima, chladno.

Alexej Kosigin byl v 80. letech minulého století předsedou vlády Sovětského Svazu.

Nahodit Meresjeva znamená plížit se či plazit se. Proč?

Alexej Petrovič Meresjev byl sovětský letec, který byl Němci sestřelen a osmnáct dnů se plazil se zraněným nohama ke svému pluku. Jeho příběh umělecky ztvárnil Boris Polevoj v románu Příběh opravdového člověka.

Jdeme dál – házet macháčka znamená machrovat či chvástat se. Říká se, že tento výraz pochází z německého der Macher = obratný člověk, specialista na něco, šikovný chlapík, který si s leccím poradí.

Jenže v naší hantýrce toto slovo nemá kladný význam a znamená spíše chlubil či nafoukanec. Inspirací byla totiž jedna z postav brněnské plotny, chlubil a chvástal Franta Macháček. Byl znám mezi svými pod přezdívkou „Vynálezce“, protože teoreticky byl schopen vylepšit kde co. Co o něm víme?

Tento Fanóš Macháčkůj se někdy okolo roku 1925 rozhodl odejít z Brna a začít nový život ve Zlíně. Ucházel se zde o práci v Baťových obuvnických závodech. Okolnosti tomu chtěly, že se k přijímacímu pohovoru nachomýtl sám Jan Antonín Baťa. Na otázku, co vlastně z obuvnického řemesla ovládá, odpověděl Macháček, že nic. Ale že má v Brně spoustu známostí. Baťa toho „vejtahu“ vzal za slovo. Následující den ho Macháček doprovázel na předem plánované cestě do Brna, aby svá slova nějak dokázal.

Macháček zavedl Baťu nejprve na techniku k profesorovi Kaplanovi. Potom na brněnské biskupství, kde Baťu představil brněnskému biskupovi Norbertu

Kleinovi. S oběma se znal. Profesoru Kaplanovi nosil náčrty svých bláznivých vynálezů a pan biskup si jej pamatoval z dob, kdy velel úklidové četě na Petrově. Když procházeli po Zelném rynku, uviděli Leoše Janáčka se sešitkem, do kterého si zapisoval melodii řeči trhovkyň. Baťa se zastavil u kašny. Když Franta Macháček po chvíli přiváděl ke kašně Mistra Janáčka, přistoupil k Baťovi novinář z Prahy a zeptal se: „Pane Baťo, prosím Vás, kdo to tam jde s tím Macháčkem?“ Tehdy mu Baťa uvěřil, vzal ho zpátky do Zlína a zaměstnal.

A tak si vždy, když se bude někdo ve vašem okolí chlubit či vytahovat, nebo jak bysme řekli po brněnsku, házet macháčka, vzpomeňte si na tohoto Frantu „Vynálezce“ Macháčka.

Recept na lečo

Ráno jsem byl zkontrolovat rajčata na zahrádce. A jak jsem se na ně díval, jak hezky rostou, začal jsem se těšit na léto. Jak si na nich budu pochutnávat a přebytky zpracovávat.

A protože my s Edou víme o Tvé slabosti pro rajčata i pro léto, vyšťourali jsme pro Tebe recept na zakonzervování léta od brněnského malíře Martina Hodka.

Tedy kolegové, to chcete, abych někde skladoval teplý letní vzduch?

To né, náčelníku, budeš konzervovat červené plody ze zahrádky. Určitě gómeš, že červená barva hřeje a povzbuzuje.

Ano, o tom jsem již hodně slyšel.

A bude to recept na lečo od Hodkovic babičky.

Tak tos mne uklidnil, už jsem si představovat, jak budu pumpovat teplý letní vzduch do nějakého zásobníku. Tak sem s tím receptem:

Volačo naše oldmutry:

Kílo paprikášský pomsty a kílo rajčat šópneme do kálovýho vasru a vypucujeme. Z paprikášů vybereme takový ty pecičky. Potym to knajpem pořežeme s půlkílcem cvíblu a nekolíka knóblama. Cvíbl a knóbl šópneme do kastróla na volej a kyrdláme vařékó, dokavád nevysmahneme půlku lahváča. Jíříku překládej!

Lečo naší babičky. Kilo papriky a kilo rajčat opereme a očistíme. Z papriky vybereme jádýrka. Pak to vše pořežeme včetně půl kila cibule a několika stroužků česneku. Cibuli a česnek dáme do hrnce s olejem a mícháme veřečkou asi tak dlouho, než vypijeme půl piva.

Po lahváču za žebřík tam vrzeme paprikáša a dáme temu “škrťící techniku”. Potem do teho fóknem rajčáky, malé bagr salcny a velké bagr vocta a pokvrdláme. Po pětce minut šópne kastról pali z fajru. A dorazíme ten škopek.

Po pivu tam přidáme papriku a podusíme. To je ta “škrťící technika”. Pak přidáme rajčata, malou lžičku soli a velkou lžící octa. Po deseti minutách odstavíme hrnec z ohně. A dopijeme to pivo.

Potym naládujem voľačo do skĺíneķ a zamachľujeme deķle, ķerý sme pred tym vyvařili. Skĺínky vrzeme do veľikýho hrnca, ķeré pichnem na špothelt a necháme pľľ hodķy sterilizovat. A máme fertig, můžem vyblózovat druhýho lahváča.

Pak naplníme lečo do sklenic a uzavřeme víčky, které jsme před tím vyvařili. Sklenice naskládáme do velkého hrnce, který přesuneme na sporák a necháme půl hodiny sterilizovat. A máme hotovo, můžeme si dát druhé pivo.

Taķ Jiříķu, už se těším, jaķ nás náčelník na podzim pozve na lečo s věcama, a hlavně na ty lahváče!

Spěch

Dnešní doba je rychlá a plná spěchu. Podívejme se, jak to vyjadřuje naše hantýrka a také odkud se v ní tato slova vzala. Začneme nejprve slovesy:

Tumlovat – spěchat.

To je z němčiny, sich tummeln = spěchat, honit se, činit se.

Bičovat – také spěchat.

Prásknout bičem se řekne německy „mit Peitsche (čti pejče) schnellen“. To schnellen znamenalo původně mrskat. Teprve v nové době získalo význam rychlit či urychlovat. A někdo si to staré „mit Peitsche schnellen“ přeložil jako „bičem rychlit“ a slovo bičovat dostalo v hantýrce význam spěchat.

Kalit – jet rychle.

Vzniklo z moravského valit pod vlivem slova kalup. A kalup – italsky galoppo, francouzsky galop, německy der Galopp znamená koňský cval či spěch.

Svingovat – rychle jít, spěchat.

Pochází z anglického swing = rytmická chůze.

Typlovat – také spěchat.

Německy antippen znamená spěchat či přispěchat.

Pilovat – rychle se pohybovat, běžet.

Souvisí s brněnským pila = rychle, pilně.

Kvaltovat – spěchat.

Německy mit Gewalt znamená velmi rychle.

Fičet – jet rychle.

Zdalo by se, že to souvisí s moravským fičet ve smyslu vítr fičí. Ale svou roli zde sehrálo i německé nářeční fitschen = rychle se pohybovat.

Makat nebo fachčit jak fretka – pracovat rychle a usilovně.

Neznamená to, že někdo pracuje tak rychle, jako se pohybuje nějaká kunovitá šelmička. Pochází to z německého sich fretten = namáhat se.

A závěrem čtyři výrazy vyjadřující rychlost a spěch.

Švung – rychlost, spád událostí.

Německy der Schwung = rychlý pohyb a schwunghaft = čilý, živý.

Fofr, fofrem – rychlost, rychle.

Fofrovat nebo také fochrovat znamenalo kdysi čistit obilí fochrem neboli fukarem. A kdo někdy stál vedle fukaru, ví, jak rychle vylétaly plevy z tohoto zařízení. Prostě fofrem.

Vcukuletu – ihned, rychle.

Je to kupodivu spisovné slovo a píše se dohromady. Jedná se o starý polo-germanismus „v cuku letu“, po změně pořadí slov „v letu cuku“, tedy rychlostí vlaku. Pochází z doby, kdy vlaky jezdily mnohem rychleji, než koňská spřežení.

A na závěr slovo tyryk znamenající rychle, ale také běh.

Pochází buď z italštiny, kde tiro = výstřel, vrh či hod, nebo z francouzštiny, kde tir = výstřel, kop či odpálení. Původní význam slova tyryk v hantýrce byl „jako střela“.

Stavby

Tématem dalších dvou našich vysvětloven budou stavby. A začneme domem. Prvním výrazem pro dům je haus.

Německy das Haus = dům, od toho máme odvozeno forhaus či forhóz, tedy průjezd nebo průchod domem. Německy das Forhaus = vestibul, hala v domě, průchod či vjezd do domu, doslova předdům. Další odvozeninou je durchhaus – doslova průchozí dům, dnes bysme řekli pasáž. Pak máme jégrhaus, tedy myslivnu (včetně stejnojmenné restaurace za Kohoutovicema) a forsthaus, to je obydlí lesníka čili fořta.

Druhý výraz pro dům je barák, někdy také barcl či barec.

Francouzsky baraque je dům, ale né nějaká zbořenina, zpravidla dům velký a pěkný.

Třetí výraz pro dům je betlém

Arabsky Bajt Lahm = dům masa, hebrejsky Bet Lehm = dům chleba. Vyberte si.

A jdeme dál – koplín, to je starý nebo nepěkný domek.

Ve staré němčině kobel byl kurník či slepičárna.

Další výraz kuča. Označoval původně příbytek o jedné místnosti, chýši nebo chatrč.

Naše poradkyně tetka Picmánková tvrdí, že toto slovo přišlo do Brna nejspíš z Polska, kde kucza je bouda či stánek, nebo z Podkarpatské Rusi, kde je kuča chlívek. A kdo byl v Chorvatsku, určitě si všiml, že tam je kuča jakýkoli dům.

Poslední, docela univerzální výraz – bóda. Tedy dům, chata, škola, učiliště.

Setkáme se zde s velkou škálou odvozených výrazů: *Mutrbóda* = mateřská škola, *futrbóda* = restaurace, stánek s občerstvením, *vekslbóda* = směnárna, *Kumštbóda* = Dům umění, *Bastlbóda* = Bauhaus.

Ale pozor, bóda je také podraz, legrace či srandička. Ušit bódu na nekeho znamená z něj si vystřelit, ale i podvést ho.

Jiříku a co třeba taková pastóška, teda chatrč nebo starý zanedbaný domek?

Díkec za doplnění, jen dodám, že pastóška bylo původně obydlí pastuchy, tedy pastýře.

A závěrem se podíváme na důležité stavby ve městě. Začneme kirchnó – kostelem.

Kostel se řekne německy die Kirche. Za kostelem býval zpravidla hřbitov, v hantýrce krchov či kerchov. A to je z německého der Kirchhof = hřbitov, doslova kostelní nádvoří.

V každém městě je rathaus neboli ratec, tedy radnice.

Německy das Rathaus – doslova poradní dům, protože německy raten = radit, ale i hádat se.

A úplně na závěr – gracna, tedy hrad.

Máme dvě hypotézy vysvětlující původ tohoto slova. První je česká a říká, že v Čechách se říkalo malému hradu hradeč, což německé obyvatelstvo psalo jako Grätz (čti grec). Druhá moravská říká, že slovo gracna je odvozeno od názvu města s pevností uprostřed – Štýrského Hradce, kterému se v Rakousku říká Graz (čti grac). Například: *Gracna nad Priglem* = hrad Veveří, *Kénig Grec* = Hradec Králové.

Stavby – jejich části

Dnes budeme pokračovat v architektuře a povíme si, jak pojmenovala brněnská hantýrka jednotlivé části staveb. A začneme třeba cimró, což je místnost.

Cimra pochází z německého das Zimmer = místnost. Máme spoustu odvozenin: *gáblcimra* = jídelna, *fórcimra* = předsín, *šropcimra* = dětský pokoj, *šláfcimra* či *šmajhlcimra* = ložnice, *dokonce i čuprcimra* = místnost na cvičení.

Další slovo ratejna – velká místnost.

Původně čeledník. To je odvozeno od starého slova rataj = oráč.

A haluzna – velká a navíc neútulná místnost.

Původně stavba z haluzí, chatrná, byť mnohdy docela velká a díky mezerám mezi haluzama také chladná. Tetka Picmánková se však odvolává na hanácký výraz halhós, ve kterém die Hale = hala, sál a das Haus = dům, stavení. Hudebníci by dodali, že tak říkají místnosti se špatnou akustikou, protože der Hall = dozvuk.

Opakem je kamrlík – malý pokojík či místnůstka.

Rakousky s Kammerl je malý pokoj.

Nyní se podíváme na součásti staveb a místností. Začneme fusbódnó –podlahou.

To máme z německého der Fussboden, kde Fuss = noha a der Boden = podlaha, spodek či dno

Každá místnost má strop neboli dekl cimry.

Německy die Decke či die Zimmerdecke.

Ve stěnách místností jsou okna – fenstry a dveře – futra.

Okno se řekne německy das Fenster. Výraz futra pro dveře pochází z německého das Türfutter, což je zárubeň neboli rám dveří.

Proč se však v hantýrce říká futra dveřím a nikoli zárubním?

Zaregistroval jsem vysvětlení, že v řadě objektů, kde žila prvorepubliková spodina, chyběly dveře. Byly zničeny nebo spáleny a procházelo se pouze futrama.

Ach ták. A dalším slovem bude šporhelt – sporák, kamna.

Německy Sparherd, přičemž sparen = šetřit a der Herd = krb, ohniště, topeniště či kamna.

Holt už naši předkové museli šetřit palivem.

Dostal jsem nedávno otázku, proč rozebíráme i věci tak samozřejmé ako třeba dnes cimru, futra či šporhelt. Ony jsou však samozřejmé jen pro starší němčinou odkojenou generaci. Pro angličtináře již ne, proto jsme někdy až otravně podrobní, ale co když nás poslouchá i někdo mladý

Posledním dnešním slovem bude gaňk či gánek – pavlač, chodba.

Toto slovo má několik variant, a to ganek, gánek, gank a gaňk. Také významů má hodně: chodba, pavlač, veranda a v současné době i lodžie nebo balkon. Je odvozeno z německého der Gang = cesta, chodba a rakouského da Gonk či Gank = balkon.

Takže sajtno, vinšujem vám špicové lébuňk ve vaší cimře nebo v kamrlíku u šporhelta.

Šalina I

Dnešním tématem bude šalina – tedy tramvaj. V plotnáčtině říkali tramvaji též šalca či šalec. Zaregistrovali jsme několik hypotéz o vzniku snad nejznámějšího brněnského slova šalina. A teď vám je s Jiříkem povíme.

V roce 1869 vyjely na cestu mezi Brnem a Královým Polem nové kolejové vozy, které táhli dva nebo čtyři koně. A protože po koních zůstávaly na cestě lejna, říkali brněnští Němci této trati Scheiße linie – lejnová dráha. A tuto Scheiße linie změnili Brňáci na šajlinie a pak na šalinu.

Z počátku byly části karoserie starých tramvají vyrobené z dřevěných prken. Vypadalo to jako bednění na beton. V Královopolské strojárně, kde tyto tramvaje tehdy vyráběli, se říkalo, že jsou ošalované šalovačkama, tedy obité prknama. Německy mluvící Brňané si z toho udělali Schalung linie a česky mluvící Brňáci ošaliny a šaliny.

Když od tramvají odpojili koně a nad kolejema natáhli elektrický drát, říkali tomu brněnští Němci Elektrische linie. A tuto Elektrische linie si zkrátili Brňáci z počátku na šelinie a později pozměnili na šalinu. A znamená to nejen tramvaj, ale i elektřinu jako takovou.

Ještě před první světovou válkou přivandroval do Brna drotár (dráteník) Šaňo z Prešpurka. Tak se tehdy říkalo Bratislavě. Když uviděl tramvaj, vytřeštil oči. Bylo to nejrychlejší vozidlo, se kterým se v životě setkal. A zvolal: „Henta mašina idě ako šialená!“ A od toho roku se v Brně říká té mašině, co jede jako šialená, šalina.

Na přední plošině nejstarších tramvají stával Schallkapitän (čti šal-kapitén), který zvonil na malý zvonec, aby náhodou někoho nepřejeli. Zvonit na zvonec se řekne v rakouské němčině schallen. A Brňáci říkali tomu vozidlu, které pořád zvoní, šalina.

Jiříku, mě to nedá. Musím Tě odborně doplnit. Máš samo recht, že schallen znamená zvonit. Ale to se týká taky toho, že šalina před odjezdem ze zastávky dycky zazvoní. Ve Vídni ze stejného důvodu říkají tramvajím Bim, páč bimmeln tam znamená zvonit.

Díky za doplnění. Tak přátelé, a teď si můžete vybrat tu verzi, která je vám nejsympatičtější, bez ohledu na to, jak to skutečně bylo. Protože to už asi dnes nikdo nezjistí.

Co říci závěrem? Šalinu máme v Brně jak na kolejích, tak v drátech, ve zdech i ve vedeních nad ulicema. Tam, kde řekl za starých časů Pražák, že cestuje

elektrikou či eletrikou, Bratislavák, že ide električkou nebo elinou, řekl brněnský Plotňák, že razí šáló, šalastrikó a dnešní Brňák valí šalinó.

Šalina II

Posledně jsme si povídali o slově šalina. A dnes bysme se mohli podívat na slangové názvy brněnských tramvají, se kterými se cestující v současné době v Brně běžně setkávají. To „běžně“ zde podtrhuji. Bohužel jsme v rozhlase, a tak vám nemůžeme ukázat jejich podoby. A začneme tou nejstarší tramvají.

Na letní lince H4 z Mendlova náměstí nám. k Červenému kostelu jezdí už několik let historická tramvaj MV6 vyrobená v Královopolské strojárně. Je obitá dřevěnými palubkami, a proto se jí říká Dřevák.

A jdeme na „tétrojkou“, tedy na donedávna nejběžnější brněnskou tramvaj typu T3. To T v názvu znamená Tatra. Té trojky dostaly po rekonstrukci na T3R nový vzhled „přídě“ i „zádě“ a říká se jim dle jejich projektanta Kotasky.

Je-li v typovém označení písmeno Š, jedná se o tramvaje ze Škodovky. Tříčláňkové škodovské tramvaji s jedním stanovištěm řidiče typu Anitra Š03T, se říká slangově Anča. Poznáme ji podle toho, že její střední článek nemá podvozek.

Já tu mám další Tatrovku. Obousměrné tramvaji KT8, se kterou se setkáváme na lince číslo 8, říkáme Kačena, Kachna či Kača.

A jdeme na další Škodovku. Na pohled nejzaoblenější pětičláňková tramvaj Škoda 13T dostala přezdívku Porše. To proto, že její design navrhli ve firmě Porsche. Ti, kterým se nelíbí, jí ale říkají Obluda.

Pokračujeme další Tatrovkou. Opticky dlouhá tříčláňková tramvaj s jedním stanovištěm řidiče Tatra K3RN dostala přezdívku Jezevčík. Jezevčíky máme v Brně pouze čtyři.

Nejnovější tramvajím EVO2, které vyrábí Aliance TWTeam, říkáme Draci. A to podle té první, která má nátěr s námětem brněnského draka. Já jsem zaslechl pro tu první také název „Kovid šalina“, a to proto, že tento drak má na čumáku namalovanou roušku. Zajímavostí u těchto Draků je, že jsou z dodaných dílů montovány v dílnách DPMB.

A na závěr jsem si nechal tramvaje Vario. Těmi jezdím nejčastěji z práce domů do Králova Pole. Soupravě skládající se z dlouhého, tj. dvoučláňkového a krátkého Varia se říká Pendolino, Stonožka nebo také Titanik.

Počké, počké náčelníku, vobčas taky valíš „svatý trojkó“, teda trojčetem, to só tři sprážený šaliny T6.

A Jiříku, eši pak kóříš, vo co de, dyž šalinář valí na surikaty.

Určitě nejede do ZOO podívat se na tyto malé jihoafrické šelmičky, které mají výběh nedaleko hlavního vchodu do zahrady.

Tak šelmičky, ehm, ehm. No a zapsals, jak se tyto šelmičky kšichtijó?

Na Moravě bysme řekli „jak vyoraná myš“, teda velice udiveně.

No jasnačka. Takže dyž šalina valí na surikaty, znamená to, že jede odklonem. A šalinář vidí na zastávkách, že na ně cestující vérajó jak ty surikaty.

Ale kolegové, přece nebudete hanět brněnské cestující.

Soráč náčelníku, zapomněl sem, že aj Ty patříš mezi cestující.

Šlupky a vohoz I

Dnes si připomeneme, jaké výrazy má brněnská hantýrka pro oblečení. A začneme šlupkama.

Slovo šlupky je odvozeno z moravského výrazu šlupka, což je tenká, loupáním oddělitelná vrstva plodů. V hantýrce jsou pak šlupky souhrnný výraz pro oblečení a obutí, takže shodit šlupky či volópat šlupky znamená vysvléct se.

Dalším výrazem pro oblečení je vohoz.

Vohoz, to je něco, co na sebe hodíme a jsme tím tedy vohozeni.

A nyní přistoupíme k jednotlivým částem našho oblečení. Jako první si vezmeme na paškál šolnu, tedy společenský oblek.

Vídeňsky di Schoiln jsou lepší mužské šaty. Zkusme si říct několik příkladů: šolna ajznboňácká, mariňácká = uniforma železničářská, námořnická; vošolnit se = obléct se; vošolnuté = oblečený; kosmošolna = skafandr pro vesmírné lety; šolna holcnová = to je rakev; a přeneseně – šolny – to jsou oděvy, nebo obchod s oděvy.

Kalhotům říkáme v hantýrce hózny.

To je podle německého die Hose, rakousky di Hosen.

Dalším moravským výrazem pro kalhoty je gatě.

Ve staré češtině to byly hace. Toto slovo pochází z maďarštiny, kde gatyá = podvlikačky.

Kalhotům říkáme také róry.

To je jasné, dvě nohavice jsou jako dvě roury.

Pak také boksny.

To jsou ty snížené bokovky.

A rajtky?

To jsme si vypůjčili z německého die Reithosen, což jsou jezdecké kalhoty.

Další důležitou součástí oblečení je košile. V hantýrce hemda, hemtna, hemptna, hemtála či hentála.

Německy košile = das Hemd. A jsme doma.

Pod košilí nosíme tílko neboli lajbl.

Slovo lajbl označovalo původně šňěrovačku neboli korzet, a to nejen v češtině, moravštině a slovenštině. Lingvistici říkají, že to souvisí s německým slovem der Leib, což je život, ale také břicho. Bylo to tedy něco, co zakrývalo či zpevňovalo břicho. Když móda korzetů pominula, pozměnil se i význam tohoto slova. Nejen u nás, ale také v rakouštině a němčině. Nejprve na tílko či tričko, později i na takzvaný top, tj. tílko či tričko odhalující spodní část břicha.

Pod kalhotama nosíme trenýrky, v hantýrce trencle.

Toto slovo není odvozeno od slova trénovat, jak by se mohlo zdát, ale z výrazu Trenckhosen neboli Trenckovy kalhoty. Baron Franz Trenck byl známý vězeň ze Špilasu, který s oblibou nosil krátké, lehké, plátěné kalhoty.

A dámy?

Tady jsem zaregistroval jen půvabné novodobé slovo hózničky.

Čas vyhrazený pro naše povídání nám utekl jako voda ve Švarcavě, a my se k dalším druhům našeho oblečení vrátíme ještě příště.

Šlupky a vohoz II

Minule jsme si povídali o původu názvů některých druhů našeho oblečení. A protože jsme nestihli probrat vše, budeme v tom pokračovat i nyní. Začneme kabátem. V hantýrce pro něj máme výrazy kabiš, kabuš, mantl, jóžl a vrbek.

Vezmeme je postupně. Kabiš a kabuš pocházejí z maďarského kabat. To znamená nejen kabát, ale také plášť a sako. Mantl pochází z německého der Mantel = kabát.

A co jóžl a vrbek?

Naše poradkyně tetka Picmánková říká, že jóžl je zdrobnělinou z rakouského Jass (čtou to „joz“), což je kabát či svrchník. S vrbkem je ale situace zapeklitější. Určitou stopou je nám kniha Josefa Lady – Bubáci a hastrmani z roku 1938. V té se říká, že hastrman Brčál se oblékal do kabátu z vrbové kůry. Vyšťoural jsem však, že ve starém zlodějském argotu označovalo slovo vrbka vestu a vrbka kratší kabát. Delšímu kabátu či plášti říkali mantl.

Další důležitou součástí oblečení je čepice, v hantýrce micna, hučka, huča nebo také dekl na glóbus.

Micnu jsme si vypůjčili z německého die Mütze – což je čepice. Hučka a huča souvisí s německým der Hut = klobouk. A dekl na glóbus – to snad nemusíme rozvádět.

Jiříku, já se začul, že cimrmanolozi připisují slovo hučka svému Mistrovi, které údajně vygómal čepicu, která se přetáhne přes ušiska a tym zatlumí zvuky, co dó zvenku. Původně takto Jára Cimrman tlumil hučení jedného jezu na řece Jizeře – proto hučka.

Já bych se ještě vrátil ke kalhotům, konkrétně k džínsům. Vzpomínám si, jak jsme na ně v dobách našeho mládí stávali ve frontě před Tuzexem a kupovali je za bony. Podle značek jsme jim říkali Rifle, Levisky, Štrausky, Líčka, Wranglerky...

Historie džínsů má již přes 150 let. Německý podnikatel Levi Straus, který žil ve druhé polovině 19. století, založil v Kalifornii novou firmu. A začal šít pevné modré kalhoty pro horníky a zlatokopy. Jejich kapsy byly zpevněny kovovými cvočkama, aby se snadno neodpáraly.

Ono zlato je dost těžké.

Nazval je blue jeans (čti blú džíns), což by se dalo přeložit jako „modré janovské“. Z italského města Janova totiž dovážel Straus látku, ze které byly vyráběny. A to „džíns“ je američany zkomolený název tohoto města.

K nám se dostaly džínsy za první republiky pod názvem texasky.

To údajně proto, že si je oblíbili texaští kovbojové a nosili je jako pracovní oblečení. Od 60. let se používalo označení rifle a to podle italské firmy Rifle, která nějaký čas tyto kalhoty do Československa dodávala. Později se ujalo pojmenování džíny.

A modifikací slov džíny či džínsy vznikl brněnský výraz džanky.

Přesně tak. A bundě z džínsoviny říkáme džiginda či džiska, pro současné elatické džíny – ty za našeho mládí nebyly – jsem zaregistroval název džeginy. Což je pravděpodobně zkrácené sousloví „džínsové leginy“.

Špenát, PŠM a pupínky

Dnes si zavzpomínáme na léta naší vojenské služby. Je to sice hodně dávno, co jsme ji museli absolvovat, ale na některé okamžiky se nedá hned tak zapomenout. Jedním z nich bylo takzvané politické školení mužstva neboli PŠM. A tento termín se dostal i do naší hantýrky jako „ubóchnót PŠM“, což znamená proškolit nebo náležitě vysvětlit.

Starším mužům, kteří byli na vojně, nemusíme na tomto místě nic vysvětlovat, ženám, mladším mužům a nevojákům však ano. Jdeme tedy na to:

Armáda si libovala ve zkratkách. Pé eŠ eM (*politické školení mužstva*) bylo pravidelné týdení školení vojáků Zet eS (*základní služby*) podle daných směrnic a podle aktuální politické a společenské situace. Konalo se v Pé Vé eS (*politicky výchovné světnici*), kde byla televize, teplo a někdy na vojenské poměry docela útulno. Zvyšování politické uvědomělosti mužstva totiž muselo probíhat za všestranně příznivých podmínek. Školení prováděl Vé Čé (*velitel čety*), někdy také Zet Vé Pé (*zástupce pro věci politické*) a každoročně byla úroveň znalostí a připravenosti vojáků prověřována takzvanými Pé Bé Pé (*prověrkama bojové připravenosti*).

A když jsme si tak zvyšovali politickou připravenost na tom Pé eŠ eM, nasakovaly se nám z toho často pupínky. Kde se vzal tento výraz?

Tetka Picmánková tvrdí, že spojení, které stálo u zrodu brněnských pupínků, zní osypat se z něčeho. Dostali jsme z něčeho takový strach, až jsme se z toho osypali, tedy kůže nám zrudla a udělaly se na ní pupínky. A dělat pupínky nekemu znamená chovat se tak, že by se z toho ten druhý osypal.

No Jiříku, to snad nemyslíš vážně!

Tak tedy trochu vědeckěji: Určitě znáte ustálené spojení „kout pikle“. Pickel nebo pikel byla malá bodná zbraň, který se dala snadno ukrýt. Kout pikle znamenalo původně vyrábět čili kovat takovéto předměty. Díky hláskové podobnosti se slovem spiknout (*osnovat pletichy, čachry nebo intriky*) znamená kout pikle prostě chystat se dělat nějaké potíže.

A co s tím mají společnýho pupínky?

Jednoduše to, že v němčině má slovo der Pickel mimo jiné význam pupínek. A tak brněnské dělat nekemu pupínky znamenalo původně osnovat ony pletichy a intriky. V průběhu času došlo i k posunům ve významu, takže dnes znamená slovo pupínky potíže, problémy, starosti či průtahy. Dělat popřípadě fachčit pupínky znamená podle kontextu i vadit někomu, dělat tajnosti či vyjadřovat nelibost.

Špilberk

Jednou z brněnských dominant je hrad Špilberk. V hantýrce mu říkáme Špilas, méně často Špéna nebo také Šéna. Co víme o jejich původu?

Něco víme. Spielberg je německé slovo. Naši obrozenci si to v 19. století vyložili jako „hora her“ či dokonce „herečnou horu“. Ale mnohé ukazuje, že to může být i jinak.

Doposud jsem o tom nepochyboval, německy das Spiel je hra nebo zábava a der Berg hora, kopec.

To je sice pravda, ale němečtí lingvistici to vidí jinak. Ve staré němčině měli výraz Spielmes pro vyvýšené strážní či obranné stanoviště. A ten údajně pochází z latinského specula = hláska, strážnice. Slovo „spil-berk“ by tedy v tomto případě znamenalo strážní kopec

A co název Špéna? Ten má s výrazem Špilberk společné jen první dvě písmena.

Špéna je zkrácené „špenátské brdek“, tedy kopec s vojenskou posádkou. Zdánlivě podobné je označení Šéna. Toto však není Špéna s vynechaným „P“. Vychází to z analogie s rakouským Schönbrunnem a znamená to něco jako krasavice (německy die Schöne). I když někteří říkají, že těmi krasavicemi se myslely dívky, za kterými či se kterými se tam chodívalo.

A pro úplnost dodám, že jsme zaregistrovali i označení Janova či Žankova gracna, což znamená hrad moravského markraběte Jana Jindřicha, mladšího bratra císaře Karla IV.

Tři čertovský zvonky

A hned úvodem se hlásí ke slovu Eda Štatlař.

Jiříku, onehdá sem začul totož, a mám z toho lečo v mařovici. Poslýché:

Borec šplíchně křoc: Dokřapu za tebo zétra k vám. Křoc na to: Má to skřobu, staří medvědi hážó domovinu. Poslýché Jiříku jakó skřobu? Skřoba je přeci zahnuté křovové hřeb, na které neco věšíme, třeba obraz. A v hantecu je skřoba frňák, teda nos. Co mně k temu hókneš?

Já to pro jistotu posluchačům přeložím: Chlapec řekne dívce: Přijdu za tebou zítra k vám. Dívka odpovídá: Má to velký háček, rodiče jsou doma. Kolego skoba je zde velký háček,

No jo náčelníku, tak já bych hókř třeba zádrhel, ale háček?

Ale kolego, musíš se vžít do uvažování prostého lidu třeba před dvěma sty lety. Představ si, že tehdy táhli chlapi z lesa kmen poraženého stromu. Některý klouzal hladce, jiný se zadrhával. A proč se zadrhával? Protože neosekali pořádně boční větve, a ty tam působily jako brzdicí háčky. Zachytávaly se za nerovnosti či za kořeny jiných stromů. A tak se ustálila rčení „jde to hladce“, „je tam nějaké zádrhel“ a „je tam nějaký háček“. A skoba, jak říká náčelník, je velký háček.

No, no jo... A eště tu mám dvě nejasný čertovský fligny. Proč dyž je někdo divoké, tak s ním casnujó raraši, a proč dyž je krénový počágro, tak se desi v nebisku gólujó raraši?

Já to pro jistotu posluchačům opět přeložím: Eda se ptá, proč říkáme o někom divokém, že s ním čerti šijí, a proč se při škaredém počasí čerti žení.

Začněme u pořekadla casnujó s ním raraši. To je volný, ale správný překlad českého „šijí s ním všichni čerti“. Stará pověst vypráví o krejčím, který upsal svou duši peklu. V důsledku toho čerti místo něj šili v jeho dílně a on si velmi aktivně užíval takto vydělaných peněz. Postupem času však došlo k mírnému posunu významu. Takže když dnes s někým šijí všichni čerti, je to člověk příliš aktivní, neposedný nebo temperamentní. Toto šít ale nemá nic společného s podobným slovem šit z naší hantýrky, které znamená střílet či něco připravovat.

No Jiříku, a neděláš si ze mě náhodó čurinu?

Kolego, čurinu? Jak bych mohl, já si tu jen tak vesele a současně trochu vážně uvažuju.

No proto! A co ti raraši, keďí se gólujó v nebálu? Teda ženijó.

Původně to znělo „venku se čerti činí“. V hantýrce bysme mohli říct, že aus čertiska činóglujó. Tedy venku čerti makají. Nežení se, to je omyl. Nebo spíše dávné přeslechnutí. Ovšem představa divoké pekelné svatby není taky k zahození.

Čha, čha.

Já doufám, že jsme Edu pro dnešek uspokojili a že se tedy můžeme rozloučit přáními ať se raraši v nebálu rači neženijó a až náš hantec furt déchá.

Vánoce

Dnes se podíváme, jak se s vánočními svátky vypořádala naše hantýrka.

Úvodem bysme si mohli připomenout několik základních slovíček. Začneme kalendářními údaji:

Slunovrat = zoncnacuryk kiliánové; *Vánoce* = Vajnacht, ale také Valdůvky nebo valdůfkové radovanec – což znamená svátek stromečků; *Štědrý den* = Velké radovanec, odpůrci pojídání kaprů mu říkají také Radovanec zagreblých fišlí neboli svátek zabitých ryb. *První a druhý svátek vánoční* = prvé a druhé vajnachtové radovanec.

A ted' bysme se mohli podívat na některé věci či činnosti, které v Vánocům neodmyslitelně patří.

Před Vánocemi navštívíme vánoční trhy a obchody – *razíme do kšeftů, óbrkvelbů a konzumtemplů*, vyprázdníme tam peněženky – *vymetem tam šrajtofle*, koupíme vánoční stromeček – *kaufnem vajnachtovó jedlu*, které ovšem odpůrci *vánoc* říkají *pometlo*. K Vánocům patří dárky – *prézenty*, ty dělíme na *prézenty hrubé* – to jsou knížky, hračky a další praktické věci do domácnosti, a na *prézenty fajnové* – a to je oblečení. Kdo nedostane žádný dárek, *ten má pod jedló pustevnu*. Dárky nosí Ježíšek, v hantýrce mu říkáme *Jezula* nebo *take Malé Kiloš*. Proč vlastně *Malé Kiloš*?

Na počátku tohoto příběhu byl ruský děda Mráz. Původně to byla bytost přivázející na saních s bílými koňmi zimní počasí. Po nástupu soudruha Stalina

se sovětští komunisté pokusili nahradit postavu Ježíška přinášejícího dárky idealizovanou postavou tohoto dědy Mráze a oslavy přesunout na Nový rok. Dočasně se to podařilo.

Podobné, ale mnohem méně úspěšné tendence byly i u nás. Soudruh prezident Antonín Zápotocký vysvětloval dětem, že Ježíšek již zestárnul, vyrostl, narostly mu fousy a stal se z něho děda Mráz.

Děda Mráz se řekne v hantýrce dóda Kiloš, jelikož slova kilka a kilián označují mráz. Je to z německého die Kühle = zima. A protože bylo třeba nějak odlišit malého Ježíška od dědka Mráze neboli dódy Kiloša, začala říkat hantýrka Ježíškovi Malé Kiloš. Byli to Mráz junior a Mráz senior.

A to je pro dnešek vše. My dva (aj za Edu Štatlařa) vinšujem vám šeckém, abyste vajnachtové radovance špicově prodéchali, aby vám Jezula dolifroval pod jedlu hafo šochtli s pantló a abyste se další deň vynorovali z betle špicově proladění.

Venkov

To je takové citlivější téma. Neprobíráme je však s úmyslem naštvat naše spoluobčany žijící v okolí Brna, jen konstatujeme – takto se prostě mluvilo.

Jako první si připomeneme slova lont.

Německy das Land = venkov, ale též pozemek, polnost či krajina. Der Landman = venkovan. V hantýrce lont označuje vesnici i venkov jako takový. A bačovské lont, to byla kdysi tzv. středisková obec.

A jdeme dál. Další výraz pro venkov je vidlákov.

To snad nemusíme rozebírat, slovo vidle tam slyší každý. Tady bych jen poznamenal, že spousta Brňáků považuje za vidlákov i Tišnov, Blansko či Vyškov. A s vidlákovem souvisí vidlárna neboli vidle párty, což je venkovská zábava či tancovačka. Na kterou ovšem řada Brňáků zase ráda vyráží.

Další výraz pro venkov je balíkov a pro venkovana balík.

Lingvistici tvrdí, že tato slova pochází z německého argotu, kde der Bal = sedlák nebo jen hospodář.

My si pod pojmy balík většinou představíme neohrabaného troubu.

Ale pozor, to je špatně. V plotnáčtině tyto výrazy neoznačovaly nějakého nešiku, ale člověka neadaptovaného na velkoměstský život, kterého lze z toho důvodu snadněji oblbnout či ošidit.

Člověku neadaptovanému na velkoměstský život se říkalo také „křen“.

Ano. V německém argotu mají pro venkovana, který přišel do města za dobrodružstvím či obchodem a stal se obětí nějakého podvodu, název der Krengel. To znamená preclík, tedy něco jako naše „buchta“.

Ve slovníku spisovného jazyka českého se ovšem dočteme, že výraz křen dnes označuje také nevítaného či překážejícího společníka mladé dvojice.

Můžeme v tom vidět analogii s párkem, tedy s uzeninou o dvou nožičkách, ke které se často podával křen. Křen je něco navíc a je-li ho moc, je to již nepříjemné.

Podobná situace je i v angličtině, kde ten nadbytečný dělá těm dvěma dokonce angrešt, tedy něco chlupatého, kyselého a navíc ještě s trny.

A já bych tu měl pro ilustraci úsměvný příběh týkající se koc, která dělala křena.

Měla sem kámošku a její fotr byl na ňu metr. Vo nákyh borcovi nechcel ani čut. A kyulivá temu sem jí a jejímu borcovi musela dělat křena. Dycky sem k nim dosmykovala a šly sme jako na prohazung. U valdny na nás vartoval její borec na pincku. Bafli se za pazóry a valili do valdny. A na mě zbyl na tu hodčku akorát ten pinček, na kere sem ale neměla noty.

Vězení

Nedávno jsme si povídali o policistech, dnes se podíváme na slova spojená s vězením. Začneme slovem krym, to je vězení.

Je to odvozenina slova kriminál, které je pochází z latinského crimen – zločin. A navíc ještě existuje jistá spojitost mezi slovy gryml, tedy kámen a krym, což je vězení, kterému se také říká kameň. Proč? Věznice bývaly zpravidla postaveny z chladného kamene. A proto se také říká jít do chládku.

Další výraz: loch, tedy opět vězení.

Německy das Loch = díra, jáma, brloh, vězení. Německy einlochen znamená uvěznit, doslova zašít někoho do vězení. A to známe i z hantýrky.

Pokračujeme výrazem katr, což je mříž.

Německy das Gatter = mříž. Přeneseně šópnót za katr znamená uvěznit, doslova poslat za mříže.

A jdeme dál: zhaftnót, tedy sebrat, chytit, uvěznit.

Německy haften znamená držet či přichytit se a die Haft znamená vězení či vazba.

Další výraz: bruchet – být ve vězení, odpykávat si trest.

Je to zvláštní, ale vězení se bručí. A to nejen v češtině, ale i ve francouzštině a v němčině. Německé brummen znamená současně bručet, být ve vězení i být po škole. Dalšími tvary jsou abbrummen, což znamená odsedět si, odkroutit si, a to nejen trest, ale třeba i to školní vyučování.

A na závěr to bude slovo mukl – vězeň.

Toto slovo se často považuje za zkratkové slovo. Odborněji řečeno akronym. V padesátých letech to znamenalo Muž Určený K Likvidaci, v šedesátých letech Muž Uvězněný Komunistickou Lůzou a v sedmdesátých nebo osmdesátých letech Muž Určený K Lopatě.

Ve dnešním vězeňském argotu označuje slovo mukl vězně či odsouzeného. Nebylo tomu tak odjakživa. V plotnářčině znamenalo toto slovo něco mezi chlapíkem a frajerem. V německých nářečích i ve vídeňštině Muckle je prostě chlap. A v cigánštině muclo = volný. Hanlivý význam vězeň či dokonce podrazák dostalo toto slovo až po druhé světové válce, kdy postupně proniklo do studentské, vězeňské a vojenské mluvy.

Víkend, vert

Je čtvrtek, blíží se nám volné dny na konci týdne neboli víkend.

Ešipak náčelníku gómeš, kde sme vyšťórali slovo víkend, keré gómala už brněnská plotna.

To snad každý angličtinář ví. Je to složenina anglických slov week = týden a end = konec.

Ale tetka Picmánková to vidí jinak.

Teda ta bába vrtá do všeho!

V tomto případě se odvolává se domácí sloveso vykydnót, tedy vyhodit, vysypat, vyklopit, ale také vyvalit se odněkud.

Jasnačka. Třebas sulcmen se vykydl z futer, teda tlóštíť se vyvalil ze dveří.

Zvratné vykydnót se znamená rozvalit se, např. na pohovce. Na Hané mají varianty vykednót se a vekednót se, neboť Hanáci často nahrazují naše „I“ svým

oblíbeným „E“. A lenost mluvidel leckde přidala N, neboť vykendnót či vekendnót se lépe vyslovuje.

Ale co to má společného s víkendem?

Když byli Hanáci vykydnuti z pracovního procesu, tak se šli vykendit či vekendit – šli si po práci odpočinout, uvolnit se či vyvětrat si hlavu. A vykend nebo také vékend byl čas tohoto odpočinku.

Pod vlivem anglického *weekend* začalo hanácké slovo *vykend* označovat nejprve volný den na konci šestidenního pracovního týdne a nakonec od roku 1968, od kdy máme volnou sobotu, dvoudenní pracovní volno. A inspirování angličtinou tam začali psát měkké I.

Takže víkend máme za sebou – vlastně teprve před sebou. A můžeme si něco povědět o dalším slovním spojení. Tím je „mět vert“, tedy mít hodnotu či cenu.

Toto spojení používáme zpravidla ve frázi „nemá to vert“ a myslíme tím, že to pro nás nemá cenu, hodnotu či význam, že to nestojí za řeč, za námahu či „za to“. Protože německy der Wert = cena, hodnota, význam.

V knize Brněnská plotna od Otakara Nováčka jsem zaregistroval i spojení být moc vert – být skvělý, hodnotný, např. tá koc je moc vert.

Tetka Picmánková říká, že na počátku širšího používání tohoto slova byly světelné semaforey, které byly jako první instalovány v Paříži teprve v roce 1922. Červená – oranžová – zelená se řekne francouzsky rouge – orange – vert. A protože za první republiky byla u nás francouzština populární, začalo se říkat místo „má to zelenou“ po francouzsku „má to vert“.

A semtamfóry vod Ajfelky nám byly inspiračkové ještě k dalšímu výrazivu. Že Jiříku!

Ano, patří sem „vysadit něčemu červenó kartu“, tedy něco zakázat, a „vysadit žlutó kartu“ – udělit napomenutí či dát výstrahu.

Vozidla jednostopá

Dnešní téma uvedu povzdechem. Asi bych si měl koupit kolo či nějakého fichtla, protože mi připadá, že v současných dopravních zácpách je jízda jednostopým vozidlem mnohem rychlejší, než dvoustopým.

No teda Náčelníku, to aby ses začal votužovat, za několik měsíců bude řosa.

Pravdu dí, ten chlapec. A tak se dnes alespoň podíváme, jak ta jednostopá vozidla pojmenovává brněnská hantýrka. A mohli bysme začít právě jízdním kolem, kterému říkáme rak. Jiříku, proč vlastně?

Tento výraz je odvozený od slova raketa. Ale nejedná se o kosmickou raketu, takové stroje v době vzniku tohoto slova prakticky neexistovaly. Rocket neboli Raketa byla slavná a ve své době obdivovaná parní lokomotiva. Sestrojil ji v roce 1829 anglický konstruktér Robert Stephenson. Toto jméno dostala jízdní kola ve druhé polovině 19. století, kdy se začaly na ráfky montovat úzké gumové obruče, díky nimž se zlepšil komfort jízdy a zvýšila se rychlost.

Odpůrci této hypotézy se odvolávají na staročeské slovo rakvice = hlemýžď s tím, že tehdejší jízdní kola se pohybovala oproti cválajícímu koni stále ještě hlemýžďím tempem.

Radl – to je další výraz pro jízdní kolo

Toto slovo přejali Plotňáci z rakouštiny, kde s Radl znamená jízdní kolo.

Starému nebo nemodernímu bicyklu jsme říkali arab.

Slovo arab označovalo původně starého chátrajícího koně. Pochází zřejmě z lidového označení pro plemena arabských koní, které používali Turci při dobývání Balkánu v 16. století.

Jasnačka, co bylo vod Turka, to se tehda považovalo za mizerné.

Když skončila éra koní, přeneslo se toto pojmenování na jakýkoli starý vehikl, tedy staré vozidlo nevalné úrovně a nakonec i na staré nemoderní jízdní kolo. Určitou roli zde sehrála podobnost se slovem araburdí či haraburdí.

Fichtl či fechtl byl za našeho mládí malý motocykl. Víme, jak vzniklo toto pojmenování?

Karel Fichtl byl německým průmyslníkem přelomu 19. a 20. století, který spolu s Ernestem Sachsem založili firmu, která vyráběla výrobky značky Fichtel & Sachs. A ta mimo jiné vyráběla motory a některé další součástky pro motocykly.

A posledním dnešním vozidlem bude burgla, tedy motorka.

Burgl je německy hrádek.

To si vedle jak tá jedle.

Zkusím to teda jinak – burgling je odborný lékařský termín pro silné kručení v břiše, které by mohlo připomínat zvuk motoru.

To taky nebude vončo!

Myslíš kolego? Tak poslední pokus. Podíváme se tedy do rakouštiny. Zde burren znamená kraválovat či vibrovat. Takže burgla by mohlo být cosi, co vibruje a dělá kravál.

Tak to už je lepčí.

A co bys říkal na hypotézu tetky...

A než se ti dva dohodnou, tak se s vámi pro dnešek i za ně rozloučím naším klasickým pozdravem a současně přáním „hantec déchá“.

Vozidla dvoustopá

Minule jsme si povídali o jednostopých vozidlech. Dnes bysme se mohli dotknout těch dvoustopých. Myslím tím automobily. V hantýrce pro ně máme pojmenování vágn, kára či kraksna. Kde jsme je vzali?

S vágnem je to jednoduché, německy se řekne automobil der Wagen.

S károu je to složitější?

O mnoho ne. Ve staré latině carus znamená čtyřkolový vozík. Takto to převzala angličtina, kde car (čti ká) je nejen automobil, ale také vagón. A mladá brněnská generace si tu káru pozměnila na karizónu.

Ano, slyšel jsem. A co kraxna, tedy staré auto?

Tady je situace zamotanější: Ve staré češtině jsme měli slova krósna a krósně znamenající nůše. Ta od nás převzali Rakušané jako di Krachse či di Kraxe. A začali se s nimi hrát. A tak dnes v rakouštině di Kraxe znamená jak nůši či krosnu, ale i vozidlo či stroj ve špatném technickém stavu či dokonce vrak. A tuto rakouskou „inovaci“ jsme převzali zpět do moravštiny i do brněnštiny. Takže dnes slovo kraxna označuje rachotinu, herku, nekvalitní staré rozpadající se auto nebo také jiný stroj.

Počké, počké Jiříku, já sem začul, že vlastenci na severní Moravě vygómali jinó hypotézu. Dyž v kopřivnický fabrice na kočáry začli montovat první autiska, měly jejich krosérky bočnice vypletený prútím. Tím připomínaly krosny a posměváčci jim začli hókát krašny.

Proč ne. V Bolce, tedy v Mladé Boleslavi to viděli ještě jinak. Staré vozy neměly aerodynamický tvar. Jejich kostrukce byla hranatá. A když se objevily první ladně zaoblené karoserie, vyjadřovali se majitelé nových aerodynamičtějších vozů o těch starých, že jim připomínají hranatou krosnu. A ujalo se to.

A aby toho nebylo málo, tak anglofilové zase tvrdí, že anglicky crack (čti krek) = trhlina, prasklina a praskání. Takže kraksna je něco, co praská, má trhliny či vydává praskavé zvuky.

Tak sajtno, a ted' si vyberte! Jiříku, a co třeba žihadlo? Tak se přeci hóká rychlému autisku, nebo né?

Tady musíme použít fantazii. Dostaneme-li žihadlo, tak zejména v případě vos se to děje takovou rychlostí, že vůbec nestačíme zareagovat, natož uhnout. S žihadlem se v naší hlavě spojuje něco rychlého. Tato úvaha je možná poněkud nelogická, ale hantýrka netvoří svá slova podle zásad logiky. Takže žihadlo je též něco rychle se pohybující, třeba neposedné dítě nebo rychlý stroj zpravidla atraktivního vzhledu. A také dívka mající se k světu.

A já bych ještě dodal, že i kolega Eda je někdy jako žihadlo. Ne že by měl atraktivní vzhled, ale má blemcák jak žihadlo, tedy ostrý jazyk.

Teda náčelníku ! Tos ....

Ale kolegové, nechte žihadla v klidu a rozlučme se naším obvyklým pozdravem „hantec déchá“.

Zvěřina

Tématem dnešní hantecové oficíny budou zvířata neboli zvěřina. A začneme slovem čokl, což je pes.

Když se podíváme do rakouštiny, zjistíme, že Tschokl (čti čokl) znamená dřevák. To spíše souvisí s našimi boty zvanými cukle, než se psy. Tudy tedy cesta k původu tohoto slova nepovede. Slovo čokl pochází totiž z cigánského džukel = pes.

Zaregistrovali jsme spoustu variant názvů psů: čokl podfutrák neboli štreková směska = pes podvraták neboli kříženec, čokl do kapsíra = malý pes, čokl

exteriér = hlídací pes, čokl interiér = pokojový pes, čokl bižuteriér = nazdobený omašličkovaný pes a čokl podhród'ák = zakopaný pes.

Dalšími výrazy budou micoň – to je králík, a micka – tedy kočka

Nezdá se to, ale toto jsou též germanismy. Ovšem německy die Mütze = čepice. Ale vzhledem k tomu, že čepice bývaly za starých časů často ušity z králíčích kůže, přeneslo se toto pojmenování i na králíky neboli miconě.

Micka ve smyslu kočka pochází výrazu das Miezekätzchen (čti míce-kecn), což je kočička čtyřnohá. Zkrátíme-li to na die Mieze, je to kočka dvounohá.

A jdeme dál – hajtra neboli kůň

Můžeme v tom slyšet zkomolené německé das Heupferd (čti hojpfert) = špatný, seschlý kůň. Doslova je to ale senný kůň, neboť das Heu = seno. Sennou hypotézu podporuje též fakt, že hajtra je na Valašsku také dřevěný stojan na sušení sena.

Jenže slovo slovo hajtra označuje také dívku.

Mnozí si myslí, že je to zkomolené slovo hetéra, což byla v antice společnice a zaháněčka nudy mužů. Ne, ne přátelé. Nesouvisí ani s těmi seschlými koni. Německy heiter znamená usměvavý, veselý, rozjařený.

Ale co se nestalo: Slovo hajtra označovalo jak koně, tak dívku. A někdo si toto slovo zpětně přeložil na koňa. Což je veselá, usměvavá a snad také rozjařená dívka.

Posledním dnešním slovem bude holcnové kociš – to má být veverka.

Fantazie vyšla ze zdánlivě slovenského drevokocúr. Jenže slovensky se veverka řekne veverica nebo veverička. Kde se tedy vzalo toto slovo, o kterém se ví, že v Brně existovalo již za první republiky? Německy veverka se řekne Eichhorn.

Nakonec známe z Brna ulici Veverčí zvanou dříve také Eichhornstrasse neboli Eichhornka.

V některých německých nářečích mají totiž pro veverku výrazy Eichkatze = dubová kočka nebo ještě roztomilejší Eichkätzchen, což znamená dubové koťátko. No a jsme doma.

A nám již nezbyvá, než povinšovat šeckém, co aufpasujó čokle, micky, miconě aji hajtry, ať jim ten chov hrne špicově.

Zvonky z lajbky I

Nedávno jsme si vysvětlili, co jsou to strusky – tedy stručné skazky neboli kraťoučké příběhy. Nebo také zvonky z lajbky, ze života.

Jára Cimrman – velký Moravák a Vídeňák současně – říkal zase těmto kraťoučkým literárním útvarům “šortky”, to podle anglického short = krátký.

A dnes bysme si mohli nějaké takové cimrmanovské šortky říct.

Vybral jsem jednu asi tak 40 roků starou a jednu téměř současnou. Jako první to bude Réva neboli revizor.

“V górod prijéchal révizor”, tak začíná povídka Revizor od N. V. Gogola.

V oltových járech, ešče za komárů, přijechal – teda naklapal do jedný krpátý brněnský fabriky réva hodit kontrolku, esi tam fachčijó podlevá foršriftů. Fabrikové fíra mu hodil hercnovó uvítačku, ale měl luft z toho, aby jim tam réva nevyšťáral ňáký krpy. A tak aby zašil svý fedry, začl póštět můru:

„Sódruhu, musím Ti šplíchnót taký neco vo sobě. Mám deset koryt. Su fíró komárovský sajtny našho štatlu, fachčím jako lechtorské na komárovský sajtně našeho vokresu, su fíró sajtny répačů v hródě našeho štatlu, su fíró vod kasy sajtny cajzlovsko - čoboláčko - azbuckýho kamarádčoftu, ...“

Rechnil to na kolkách a u devátýho kolka hodil stopku.

„Neco se mě vypařilo z lebeně sódruhu, zrechníme to ešče jednó. Su fíró komárů, lechtorské, fíró répačů, fíró vod kasy... Furt enem devět, zaséc sem někde ufachčil ranu. Nahod' čekanku, sódruhu, já hodím drát stařce, tá to bude mět šeckó v merku.“

A nyní ta současná: Nadupaní čokli.

Tedy „vzdělaní psi”.

Ve Štatlu funguje nekolik čoklovských drilplácků, kerém hókajó po anglánsku DOG SCHOOL – *psi škola* – a tak máme v Brnisku hafo nadupaných čoklů. No zapnite mozkovňu: Klape duchna s čoklem u štreky a vokolo valí córák.

“Hod' čučku, Rolfíku, mašina, šalínová!”

Nebo vyhópne borka z kvelbu a valí k čoklovi přiheftlýmu k baumálu. Ten na ňu bafne a vona zahlásí:

„Ty žes házel nudu? No nekěcé.“

A takto my tu lajfčíme.

Zvonky z lajbky II

Jsou prázdniny, a my vysíláme vesele i vážně a v našich hantecových koutcích mnohdy i nevázně. A tak se ptám Jiříka: Co nevážného sis pro nás připravil dnes?

Dnes to budou dva krátké příběhy se zemědělskou tematikou. V hantýrce bysme jim mohli říct zvonky. Největší Moravák Jára Cimrman jim říkal šortky – to je z anglického short, tedy krátký. Specialisté na novohantec – KKR boys říkají takovým příběhům strusky. To je zkrácené slovní spojení stručné skazky.

Tak sem s nimi. Budeme potřebovat zdůraznit některá slovíčka?

Snad jen jedno: Vrchní ingóst répačů v hródě z Práglu je ministr zemědělství.

Takže první zvonek – Býk a ministr.

Ňáké čumil vodevřel dvirca šalinovým drátem vobšancovaný lóky a že si to stróhne durch. Bačovské na ně békne: „Tadyma je to pasovka, valte po štrece vokolo lóky!“

„Neřomaďujte! Gómete, kdo su? Vrchní ingóst répačů v hródě z Práglu. Tadyk mám glét, že můžu zabrósit, kam scu!“

„Soráč, těžké soráč, negómal sem,“ háže vomlóvačku bačovské. „Tak valte, dyž scete.“ Vrchní ingóst valí durch lókó a naráz k němu bičuje bék.

„Nenecháte mě ve štychu, ten bék je celé zprčené,“

škemrá vo helfku vrchní ingóst. Bačovské na to zabóří na plný kyble: „Glét, máznite mu před augle ten glét.“

A druhý zvonek bude o čem?

O jednom novodobém farmáři, se kterým jsem se setkal kdysi dávno v práci.

Připomínám, že Jiřík pracuje na meteorologické stanici a v dobách před masovým rozšířením internetu se na pracovníky těchto stanic obraceli lidé s nejrůznějšími dotazy. Nejen třeba kolik napršelo, ale třeba i zda mají uklidit seno ještě dnes nebo stačí až zítra.

Ale počasí si necháme na jindy, teď je na řadě ten zvonek neboli struska:

Po tem velikém kotrmelcu se hafo borců nafóklo jak frošáli. V oltových járech si takové répač v hródě hókali zahrádkářské, zemědělské a nekeří choroši ešče aji sedlácké. Po sametovém valčíku si začali namistrovaní borci hókati po amícku – farmářské.

Hafo jářů je temu curyk, co sem si dal hoknové scuk s vyfiknutém borcem. Hlásil taky, že hokní jak farmářské. Hodím teda dotazník, esi maká na farmě s békama a stračenama nebo na farmě s turkyňó, řepkó a pšenkó.

A von nato: „Neé, já mám zoncnovó farmu!“

A i když nám od těch dob slunečních farmářů přibylo, hantec furt déchá.

Zvonky z lajbky III

Jiříku, co sis pro nás připravil na dnešek?

Opět dva krátké příběhy z mého života. První bude o mé služební cestě do Prahy.

Bude třeba vypíchnout nějaká slovíčka?

Snad jen tři: Chabrusová krkovička = *nemocný krk*, nahodit rohlík = *usmát se*, stróžek knóbla za žgraňó = *stroužek česneku v ústech*.

A ještě poprosím Edu, aby si zahrál na Pražáka.

Jasnačka Jiříku, tak děme na to.

Služebka:

Hrnu si to na služebku do Práglu. Mám nějakó chabrusovó krkovičku. Žmólám za žgraňó stróžek knóbla a tym to kurýruju. Vyhópnu z krtka a šmíruju, vodkád' valí můj bus. Nésu si jisté a tak hážu dotazník moravskó řečó: „Jede tentok bus do Modřan?“ Cajzl nahodí rohlík a vaří na to:

„Se ví, že jede“ a přifaří k temu eště hlášku:

„Vý se ale na té Moravjé máte skývělé, z vás je ta zabýjačka cítit až tady v Praze.“

Druhý příběh, který bude z mých studentských let, se odehrál v Brně na Moravském náměstí a nazval sem jej „Tadyk bačujó mliko“.

A slovíčka?

Slovíčka nebudou potřeba, ale mohli bysme sajtně připomenout dva významné brněnské básníky a rozhlasáky Jana Skácela a Oldřicha Mikuláška. O těch je totiž ve storce zmínka.

Řada zejména mladších posluchačů určitě neví, že básník Oldřich Mikulášek působil v letech 1952 až 1956 v literární redakci brněnského rozhlasu. Kolektiv této redakce pak v roce 1954 posílil básník Jan Skácel, který zde pracoval do

roku 1963. Oba básníci měli spolu kuriózní vztah. Proslýchá se totiž, a také ve Wikipedii to píší, že Jan Skácel přebíral Oldřichovi Mikuláškově manželku Boženu.

Ale vraťme se ke storce z mé lajbky. Eda by si v ní mohl zahrát vrchního.

No borci, ještě že mě máte, na štěky su vám dobré.

Já bych jen posluchačům upřesnil, že štek je v divadelním slangu nepatrná či krátká role. Ale vraťme se k avizované storce:

Tadyk bačujó mliko:

V sendesátých járech sme zgómli na futrách putyky Belva na Morávaku, kde placama sicnili a hyntýrovali taky bardi Žanek Skácelůj a Olda Mikuláškůj, cedulu „TADYK BAČUJEME MLIKO.“

Špica, to štyngčí čurinó. Vtruknem tam, hodíme sicnu a zahlásíme pinglovi: „Dva krygle mlika.“ Čtvrt hodky a kulový. Pinkl líce kolem akorát se škopkama. Hážem repete: „Šéfulo, dva krygle mlika“. Další čtvrt hodka vodvalila do kopru. Potem doklapal fíra knajpy a zahlásil:

„Soráč borci. Máme tak kulový, mliko né. Vono ho tu nikdo nechlašče, dáte si škopek?“

„A proč teda tá cedula na futrách?“

„Tá je tam na befel.“

Zvonky z lajbky IV

Dnes bych tady měl jednu vzpomínku na mou babičku. Samo, že v hantecu. Bydlela v jednom malém městečku. Mělo sice 5000 obyvatel, avšak pro Brňáky to byl venkov, teda lont.

Bude třeba vypíchnout nějaká slovíčka?

Snad jen čtyři: Flákotář = řezník, krumple = brambory, futrbóda = stánek s občerstvením, kajzerka = druh housky s vyraženým křížem na horní straně.

Posloucháte borci, a to negdo negóme, co to je kajzerka?

Budeš se divit, ale 50 kiláků od Brna to už řada lidí neví.

A proč se tý zemli hóká zrovna kajzerka?

Legenda říká, že je měl v oblibě rakouský císař a proto byly nazvány die Kaisersemmel, tedy císařské žemle. Skutečnost je však prozaičtější, už v roce 1750 je uvedl na trh vídeňský pekař Kayser.

Ale vraťme se od žemlí k mé vzpomínce na babičku. Edo, tebe poprosím, aby sis babičku zahrál.

Jasnačka Jiříku, že si to ty, tak dème na to.

Vizitačka u oldmutry

Minuló sobotětku sem vysadil vyzitačku u oldmutry na lont. Hned, jak sem vodmachloval futra, namísto vítačky do mě začla klavírovat:

„Tadyk máš kábelu a povalíš curyk na nádr a tam kaufneš ve futrbódě štyry kajzerky a potym na rynku v kšeftu vedle rathauzu ešče štyry lópáky. Štrekó na domášov hodíš stopku u flákotára a tam kaufneš půl kílca sádlíska. A val, abych ti mohla ukochčit smažák s krumpflama.“

„Poslóché oldmutra, a to nemůžu kufnót aj ty kajzerky na rynku?“

„To teda né, na nádru majó špicovjější kajzerky, ale ty gumový lópáky z tama mně vubec nešmačkujó!“

Tak sem vodplachtil na nádr a kaufnul kajzerky. No dyž sem doklapal do kšeftu na rynku, lópáky už neměli. Pasovka. Valil sem teda půl kiláku curyk na nádr a kufl ty lópáky tam. Koc z futrbódy ze mě měla akorát čurnu, jaké su sklerotik. Hodil sem ešče vodbočku pro sádlisko a za tři štvrtě hoďky sem doklapal na domášov k oldmutře.

„Des bloncal tak dlóho?“ hókla a vokoštovala lópák:

„Špicové! Jak dycky. Lópák vod nádru bysem do huby ani nepichla.“

A finišová gómka?

Náčelníku, no přeci „co je dneska svaté recht, zétra už byt nemusí“.

Zvonky z lajbky V

Borci, o čem bude dnešní vysvětlovna?

Dnes jsme si s Edou připravili dvě storky z naší lajbky, tedy dva krátké příběhy z našeho života. V tom prvním se nám Eda pochlubí, jak čekal na vlak ve skřini.

Bude třeba připomenout nějaká slovíčka?

Raději ano, poslouchají nás nejen v Brně.

Zmóglovat do kopy = sestavit, *staré nekde pali* = manžel se nachází někde pryč, *zamačlovat se do šraňku* = zavřít se do skříně, *vtruknót do šraňku* = vlézt do

skříňě, *naštychovat curyk* = vrátit se zpět, *zčóhnót kafčo na ponku* = uvidět kávu na stole, *šrotovat v budce* = intenzivně přemýšlet.

Edo, zdvihni augle vod teho mobilfóna!

Už, už. Tak sajtno, nastražte ovary:

Moja sóseda, špicová koc, si kaufľa novodur šraňk. Borci z kšeftu ho dotahli, zmóglovali do kopy, sóseda zacálovala a voni vzali dráhu. Najednó za barákem profrčel šnelcuk a dvirca vod teho šraňku sebó flákly na lino. Co s tym? Staré nekde pali. Koc teda dokľapala pro mě. Přihefl sem ty dvirca šróbama. Za chvílec za barákem profrčel córák a dvirca sebó zaséc flákly na lino. Tak sem šplíchl: „Já je znova přiheftnu a potym se zamachluju do šranķu. Zmerķnu, keré šrób uletí prvý v lajně, a tam máznu betelněší.“ Sóseda kévla a valila ukochčít kafčo a já sem vtrukľ do šraňku.

V tym naštychoval curyk na domášov sósed. Zčóhl kafčo na ponķu a novodurové šraňk. Vodrygluje ho a tam zmerčí mě. „Co tu mózuješ?!“ békne. Zašrotovalo mě v budce a vařím na to: „Vysad’ mě zrovna mixnu. Dyž ti šplíchnu, že tu vařím čekárnu na cuk, nezbaštiš mě to.“

Druhá storka bude vo mým fópáčku z gympláckýho scuku.

Slovička budou potřeba?

Opět jen pro nebrněnské posluchače. Takže: po štyrech pětkách járů = *po čtyřiceti letech*, zapsal sem = *všiml jsem si* a chytat zrzku = *hnědnout nebo rezivět*.

To su teda zvědavé, jaká čurina z tebe vypadne.

Ale kolegóó... To sem vám jednó doklapal na scuk absošů našeho gymplu. Po štyrech pětkách járů. Koc se tam lochčily a já sem zapsal, že nekeré z nich majó kelcny bílý jak pěna na škopku. A tak sem hodil dotazník: „Poslóchéte borky, čím si pucujete kelcny, že je máte takový bělócký? Ty moje už chytajó zrzku a negómu, jak to vypucovat.“ Jedna z nich po mně hodla čučku, jak dyby mě hcela vodkráglovat, a zapiščela: "Třikrát do tédňa je pichnu do hořčičáku s Coregatabs."

Nechtěl bych být v tu chvíli v kůži ani jednoho z vás. Ale čo bolo, to bolo, přežili jste to oba.

**Borci a hajfy,
každé všední deň
po 14:15 na Erběčku
hantecové ekl !!**

Rozhlasový seriál o brněnské plotně

Pamětníci si zajisté vzpomínají na slovenské pondělní večery v někdejší Československé televizi. A po vzoru těchto pondělků zavedli Borek s Edou serálové pondělky i v našem hantecovém koutu na Erběčku. Jako ukázkou jsem vybral osmidílný seriál věnovaný brněnské plotně.

***

Díl první

V roce 1929 vydal tehdy devětadvacetiletý doktor Otakar Nováček vlastním nákladem knížku Brněnská plotna. V roce 2022 vydala naše Hantecová sajtna tuto brožurku pro své členy podruhé. S tím, že původní Nováčkův text byl doplněn o řadu příkladů plotňácké mluvy převzatých z časopisu Hantýrka, jehož pět čísel vyšlo v letech 1935-1936. A z těchto pramenů budeme vycházet v našem osmidílném seriálu.

Zmíněný doktor Nováček byl mimo jiné také asistentem mistra Leoše Janáčka. O život takzvané brněnské spodiny se zajímal již od studentských let. A tehdy před 100 lety to nebylo pro vzdělaného člověka vůbec jednoduché. A sám o tom píše v revue „Přítomnost“ z 9. února 1928 toto:

„To bylo to asi před pěti lety, co jsme pořádali ve dvoraně brněnské »Vesny« několik přednášek. Báľ jsem se tenkrát vystoupiti se svým artiklem, neboť v sále se rozlévala mohutná vlna akademická. Byl jsem zmítán touto vlnou a třímaje v kapse nebezpečný artikl, jsem měl strach, aby nevybuchl.

Málem bych byl odřekl. Tu však přistoupil ke mně Jiří Mahen a narovnal mně hřbet asi takto: »Jak to neřeknete všecko, tak dostanete přes hubu.« A já jsem začal a šťastně jsem proklouzl.

Bavili mne vždycky ti lidé, kterým se u nás říká všeobecně Plotňáci. V Praze je hodně příležitosti ke studiu všelijakých lidí, ostatně jako v každém velkoměstě. Praha si vytvořila pojem »pražského Pepíka«. Brno má zase »plotnu«. Pojem obecnější, poněkud širší.“

Připomeneme si nyní, co či kdo to byla plotna, a proč se o ni v našich hantecových dílničkách vůbec zajímáme.

Plotna byla komunita brněnské spodiny. Skládala se ze zlodějíčků, podvodníků menšího kalibru, prostitutek, zkrachovalých studentů a lidí, kteří o práci přišli nebo pracovat nechtěli. Sami si říkali platoši či plotňasi.

A aby se jejich zámysly jen tak jednoduše nevyzradily, vytvořili si Plotňáci speciální hantýrku, které dnes říkáme plotňáčtina. A proč se o tuto plotňáčtinu zajímáme?

Protože mladá generace Brňáků šedesátých a sedmdesátých let znovuobjevila tuto prvorepublikovou hantýrku Plotňáků a povýšila ji na jakýsi svůj protestní jazyk. A začala ji rozvíjet. Objevilo se i několik autorů, kteří začali v tomto „jazyku“ psát. Časově se jedná o období šedesátých až devadesátých let dvacátého století.

Můžeme tedy říct, že v plotňáčtině má kořeny naše soudobá brněnská hantýrka. A proto si plotňáčtina zaslouží, abysme si ji občas připomněli, a to nejen teoreticky. Z plotňáčtiny pochází totiž řada výrazů, které mnozí Brňáci běžně používají, aniž by si toho byli vědomi.

Tolik tedy na úvod našeho nového jen několikadílného seriálu o brněnské plotňáčtině.

Díl druhý

Minule jsme si řekli, že v plotňáčtině má kořeny naše soudobá brněnská hantýrka.

Doposud jsme vycházeli z díla doktora Otakara Nováčka. Dnes necháme promluvit druhého autora, Frantu Kubíčka, který v tehdy populární revui Přítomnost z 1. března roku 1928 charakterizoval plotnu takto:

„Znám speciálně plotnu starobrněnskou z Pekendy (Pekařská) a z Perglu (Kopečná), kde hlavním semeništem plotňácké originality je dům »U sedmi švábů«. Bašta hrdě vzdorující morálně opravným snahám policie. Přes den tato plotna většinou pracuje, tedy »maká«, »fachčí« někde ve »fabali« nebo dělá »tágoša u mauráků« (příležitostného nádeníka u zedníků).

Teprve večer se kolegium schází. V létě jest mu útočištěm Špilberk neboli »Pilc«, kde na stezce pod letní restaurací obsadí lavičky a zábradlí, aby poslouchali šlágry z koncertu. Líbí-li se plotně produkce, spontánně tleská. Za chvíli začne několik párů, bez ohledu na promenující, »válet«, »kolčit«. Nejsou-li po ruce »kchoc«, tančí mládenci spolu.

A zde je to místo, kde můžete shlédnout nejelegantnější figury tanga, neboť plotna z Pekendy tančí co do elegance vzorně. Přichází-li někdy klidně obchůzkou známý strážník, přesune se tu a tam tiše přes zábradlí některá postava do křoví, aby tam přečkala procházku osoby jí tak blízké. Pak se zábava zas volně rozpoutává, »sekají se prygle« (vykládá se), na kolemjdoucí párečky se pokřikují nejotevřenější slova. Kolem desáté hodiny se plotna zvolna vytrácí, přesouvá těžiisko své kolektivní zábavy »z Pilcu« pryč. Ti, co se ve dne moc »namakali«, jdou »fajfčit«, jiní jdou »na Rolu«, »na Pánc« (na nádraží), jiní zas na své noční výlety, jejichž cesty jsou snad jenom někdy vyzpytatelné obeznámeným policistům.

V sobotu, v neděli a ve svátky jde zase naše plotna »do Klubu« neboli »k Tetě«, jak se říká slavné »Flédince«. V menším z obou sálů se tančí za 20-50 Kč do pozdní noci. »V Klubu« si zatančí plotna jistě dobře, neboť frekventanti těchto »tanečních« jsou vesměs tanečníci výborní, v moderních tancích na slovo vzatí. A zde zaslechnete »rozpravy«, z nichž podávám následující úryvky: “

„Viš, člobrdo, vono je to krén, dyš nemašáš. V sobotu pak nésó žádný mary a nemůžeš si ani jít do klubu zaválet.“ ... Jiříku překládej

„Viš, člověče, ono je to špatné, když nepracuješ. V sobotu pak nejsou žádné peníze a nemůžeš si ani jít do klubu zatancovat.“

Zadržte kolegové, příklady plotnácké mluvy si necháme až na příště. A rozloučíme naším tradičním pozdravem, hantec déchá.

Díl třetí

To, co od nás dnes uslyšíte, jsme převzali z časopisu Hantýrka, jehož pouhých pět čísel vyšlo v letech 1935 a 1936. Jako první příklad si uvedeme několik, dalo by se říct, plotnáckých legrácek a rozumování.

Musím však připomenout, že plotnáctina byla skutečně hantýrka spodního patra brněnské společnosti, ve které se nevyprávěly příběhy z historie ani se nepsaly písničky. Na rozdíl od dnešní hantýrky. Takže nečekejte nic zázračného ani vzletného.

Takže, jak by řekl správný Plotňák, „jó páni, tak deme na to“:

Esli víš, jak se jmenuje vdova po četníkoví?

Nevim.

No počtenica.

A co to hrajó dneska v štáctyjátru?

Ale zas ten štykľ Mám zelený uši.

Tím štyklem Mám zelený uši se myslela opereta Mamselle Nitouche od skladatele Florimonda Hervého – česky bysme řekli Slečna netýkavka.

Pane, co se na mě tak hlópě čumíte?

Já si jenom krmím voči.

Krmím si oči – to přibližně znamená zlepšuji si náladu pohledem na vás.

Takové fronkovní deň je dneska, pecen pálí jak trojan. Esli tak bude ešte pár dní, tak se de do pekľa na gample.

Budu překládat: Takový hezký den je dnes, slunce pálí jako blázen. Jestli tak bude ještě několik dní, tak se jde do lesa na houby. Ve starém argotu peklo = les.

Do flákoty jede kchán lepši než do bimsu a krygl marastu je lepši než hrnec lábru.

Do masa vjede nůž lépe než do chleba a půllitr piva je lepší než hrnek kávy.

***

Fronkovní fusakľa, kdes ju trhl?

Pěkná tahací harmonika, kdes ji získal?

Šmé, že sem ju trhl. Měl sem ju přece ve frcu a Terina ju zas vybrenčila. Dyš sce, abych jí na fusakľu hrál, tak ju musí vybrenčit.

Nezískal (doslova: špatně, že získal). Měl jsem ji přece v zastavárně a Tereška ji zase vyplatila. Když chce, abych jí na harmoniku hrál, tak ji musí vyplatit.

Dyš je člověk fronkově nafutrčené, tak si ešte hópne na nejaké ten ingóst nebo iné šutr. To se potom de ináč do hader, než dyž je ignác prázdne.

Když je člověk dobře najezený, tak si ještě skočí na nějaký ten rum nebo jinou kořalku. To se potom jde jinak spát, než když je žaludek prázdný. Ignác je žaludek.

***

A rozloučíme se třemi plotňáckými moudry:

Co můžeš ufachčit jednú rukó, nedělé vobóma!

Na každó koc platí jiný šmé!

Dyž do pekľa, tak na pěkným koňovi!

To snad nemusím ani překládat.

Díl čtvrtý

To, co od nás dnes uslyšíte, jsme převzali z časopisu Hantýrka, jehož pouhých pět čísel vyšlo v letech 1935-1936. Dnes to bude krátký rozhovor Plotňáků, z nichž se jeden právě vrátil z vězení.

Eda s Borkem si zahrají na Plotňáky a přečtou nejprve dr. Nováčkem zaznamenaný rozhovor. Pak se k jednotlivým větám vrátíme a já je budu komentovat. Tak páni, deme na to:

Košamrdínr.

Kristienenköt.

Už seš zas na čerstvým ze saklpenzionátu?

To se verr, co si myslíš, že tam zdechnu?

Kolik to vlastně měřilo, cos lepil sakle?

Celó štučku sem vodkřótil.

To ešče – na tu baštu tam – si kštelt.

Ale dyž spomněls na tu baštu, já mám právě gladeč.

Tak pod' na Krautec, dáme si tam čangrové nákyp.

Kam deš po chálce?

Do štáctyátru, musím se ešče kulturně vohodit, vidiš, že můj vintrák póščí vočka.

***

Tak a nyní se vrátíme k jednotlivým větám.

Košamrdínr.

Služebníček, to je zkrácené gehörsamster Diener = uctivý služebník.

Kristienenkot.

Pozdrav bůh, to je zase zkomolené rakouské Kchrís Kchót.

Už seš zas na čerstvým ze saklpenzionátu?

Již tě propustili s trestnice? Doslova – již jsi zase na čerstvém vzduchu ze sáčkového penzionu? V tomto vězení totiž trestanci lepili papírové sáčky.

To se verr, co si myslíš, že tam zdechnu?

Ano (to se ví), myslel sis, že tam zemřu?

Kolik to vlastně měřilo, cos lepil sakle?

Jak dloho to vlastně bylo, co jsi lepil sáčky?

Celó štučku sem vodkrótil.

Celých 10 měsíců jsem si odpykal.

To ešče – na tu baštu tam – si kštelt.

Vzhledem k tomu jídlu tam vypadáš dobře.

Ale dyž spomněls na tu baštu, já mám právě gladeć.

Ale když jsi vzpomenul to jídlo, mám zrovna hlad.

Tak pod' na Krautec, dáme si tam čangrové nákyp.

Pojd' tedy na Zelný trh, dáme si tam polévku.

Kam deš po chálce?

Kam jdeš po jídle?

Do štáctyjátru, musím se ešče kulturně vohodit, vidiš, že můj vintrák póščí vočka.

Do státního divadla, musím se ještě kulturně obléct, vidiš, že můj zimník pouští oka. Těmi oky se zde ovšem myslí díry vykousané od molů.

Díl pátý

Dnešní rozhovor Plotňáků jsme opět převzali z časopisu Hantýrka.

Eda s Borkem si opět zahrají na Plotňáky a přečtou nám jejich krátký rozhovor. Pak se k jednotlivým větám vrátíme a já je budu komentovat. Tak páni, deme na to:

Ty, víš co makčí tedķa ta haluza, co pedyncila u mazů pod Šekálem? Vidiš, dyž sem křhocně dával ranty, tak nešpórovala, a ted' maká jak magor. Ty, ale zdá se mně, že jí někdo ufachčil pakōša, protože má jakýsi veliký vampec.

Prosim tě, jenom se zas neštajfči před nejakó dorotó o našech kšeftech. Víš, že baba všecko provalí. Rač mně řekni, co chceš makat, člobrdo?

Banky só plný, hneď si nechám umaķat inštrumenty. Kērē kapelmajstr vām ted' píše noty?

Vo to se nestaré. Za fecnu máš kompletní kšír. Ale ted' bere dvacet procent z každýho kšeftu. Tak tě mrsk.

***

Tak a nyní se vrátíme k jednotlivým větám.

Ty, víš co makčí ted'ka ta haluza, co pedyncčila u mazů pod Šekálem?

Viš, co dělá to děvče, které posluhovalo u zedníků pod Šekovým úřadem?

Vidiš, dyž sem kchocně dával ranty, tak nešpórovala, a ted' maká jak magor.

Vidiš, když jsem babě dával peníze, tak nespořila, a ted' pracuje jako divá.

Ty, ale zdá se mně, že jí nekdo ufachčil pakoša, protože má jakýsi veliký vampec.

Ale zdá se mi, že jí někdo udělal dítě, protože má nějaké velké břicho.

Prosim tě, jenom se zas neštajfči před nějakó dorotó o našéech kšeftech.

Prosim tě, jen se zase nevytahuj před nějakou hloupou holkou s našimi obchody.

Viš, že baba všecko provalí.

Viš, že ženská vše vykecá.

Rač mně řekni, co chceš makat, člobrdo.

Raději mi řekni, na čem chceš dělat, člověče.

Banky só plný, hned si nechám umakat inštrumenty.

Banky jsou plné, hned si nechám vyrobit náradíčko.

Keré kapelmajstr vám ted' píše noty?

Tady má plotnáctina rysy argotu, tedy tajné řeči zlodějů. Kapelmajstr, který píše noty je zámečník, který vyrábí kasařské nástroje.

A můžeme pokračovat:

Vo to se nestaré. Za fecnu máš kompletní kšír.

O to se nestarej. Za tisícovku máš kompletní nádobíčko.

Ale ted' bere dvacet procent z každýho kšeftu. Tak tě mrsk.

Ale ted' bere dvacet procent z každého kšeftu. Tak se měj.

Díl šestý

Dnešní krátký rozhovor Plotňáka s lehkou děvou jsme opět převzali z časopisu Hantýrka.

Eda si zahraje lehkou děvku a spolu s Plotňákem Borkem nám přečtou jejich rozmluvu. Pak se k jednotlivým větám vrátíme a já je budu komentovat.

Jó páni, tak deme na to:

Pardon, madame!

Já vás neznám, pane, co scete, nésu zvědavá.

Neděléte na mě votočenó a nečuňte na mě jako flytox na muchy z plagátu. Já su přece Franta Klásek. Pamatujete si, jak sme byli vobá staženi v Šimicách při razii? To su já, co vás blicovál, když vás vedli do zaopatřovacího palácu na nocleh. Ted' už mě snad znáte, princezno. No, ťuknite si do kotrby.

No servus. Tak mám zas známýho. Já mám tak rozšířený srce, že ani ty svý kůňčofty neznám.

Tak se svezem spolu. Já du na rolu zhánět kšefty. Zeženu ti nejakého strupa z lontu a pak šábes.

***

Tak a nyní se vrátíme k jednotlivým větám.

Já vás neznám, pane, co scete, nésu zvědavá.

Já vás neznám, pane, co chcete, nemám zájem. Frází „nésu zvědavá“ odmítaly lehčí dívky zákazníky.

Neděléte na mě votočenó a nečuňte na mě jako flytox na muchy z plagátu.

Nedělejte okolký a nedívejte se na mne jako reklama na Flytox – tekutý lapač na mouchy z plagátu.

Já su přece Franta Klásek.

No to snad nemusím překládat.

Pamatujete si, jak sme byli vobá staženi v Šimicách při razii?

Pamatujete si, jak jsme byli oba zadrženi v Židenicích při razii.

To su já, co vás blicovál, když vás vedli do zavopatřovacího palácu na nocleh.

To jsem já, který se po vás díval, když vás vedli na strážnici na nocleh.

Ted' už mě snad znáte, princezno. No, ťuknite si do kotrby.

Ted' už mě snad znáte, princezno. No, ťukněte se do hlavy.

No servus. Tak mám zas známýho. Já mám tak rozšířený srce, že ani ty svý kunčofy neznám.

No nazdar. Tak mám zase známého. Já mám tak široké srdce, že ani neznám své zákazníky.

Tak se svezem spolu. Já du na rolu zhánět kšefty. Zeženu ti nějakého strupa z lontu a pak šábés.

Tak to dáme dohromady. Já jdu na nádraží shánět kšefty. Seženu ti nějakého vesničana a pak se rozdělíme na půl.

Díl sedmý

Dnešní krátký příběh v hantýrce prvorepublikových Plotňáků jsme převzali opět z časopisu Hantýrka. Musím však připomenout, že plotňáctina byla skutečně řečí spodního patra brněnské společnosti, ve které se nevyprávěly příběhy z historie ani se nepsaly písničky. Na rozdíl od dnešní hantýrky. Takže nečekejte nic zázračného ani vzletného.

Já teď poprosím Edu, aby nám přečetl příběh o tom, jak policisté chytli Plotňáka Ferdu při krádeži.

***

Mapsli ho

Bylo po štrajchu kanonýrů, Ferda doglosčil poslední krýgl. A jeho slunda čekala dule před forhausem na amantisko. Ferda zacólčil tři ňafy za glós. Pak se vyšlajchčil za svó kpcnó. Ta měla dávat bacha u kšeftu, kam šel Ferda zgrajfnót kósek štofu. Ale ta potróblá drchna hópla na špek jedny mu frajtru. Šla se s ním dlachnit na malé egzoš. Ferda zgrajfl několik štofů s scél s nima zdrhnót. Před kšeftem ale stáli hémoni. Ferda scel ještě vzít roha. Mapsli ho a vodvedli ho na vohec. Dnes Ferda bručí na Célu v krymu a tu drchnu dlachní frajtr na trávě. Kámoši draží, to si nechte říct, s potróbléma štáblama néni méglich šábka.

***

Díkec Edo, a my s Borkem si to nyní přeložíme větu po větě:

Bylo po štrajchu kanonýrů, Ferda doglosčil poslední krýgl.

Bylo po večerce dělostřelců. Ferda dopil poslední džbánec piva.

A jeho slunda čekala dule před vorhausem na amantisko.

Jeho služka čekala dole před domovním průchodem na milence.

Ferda zacólčil tři nafy za glós. Pak se vyšlajchčil za tó kocnó.

Ferda zaplatil tři krejcary za pití. Pak se přesunul za tou dívkou.

Ta měla dávat bacha u kšeftu, kam šel Ferda zgrajfnót kósek štofu.

Ta měla dávat pozor u obchodu, kam šel Ferda ukrást nějaké zboží – mohlo by to znamenat i kousek látky či oblečení.

Ale ta potróblá drchna hópla na špek jednemu křajtru. Šla se s ním dlachnit na malé egzoš.

Ale ta praštěná popleta se dala zlákat jedním svobodníkem. Šla se s ním mazlit na malé cvičišť.

Ferda zgrajfl několik štofů s scél s nima zdrhnót.

Ferda ukradl několik věcí a chtěl s nimi zmizet.

Před kšeftem ale stáli hémoni. Ferda scel vzít roha.

Před obchodem stáli policisté. Ferda se pokusil utéct.

Mapsli ho a vodvedli ho na vohech.

Chytli ho a vedli ho na strážnici.

Dnes Ferda bručí na Célu v krymu a tu drchnu dlachní křajtr na trávě.

Dnes Ferda sedí ve vězení a s tou troubou se mazlí svobodník v trávě.

Kámoši drazí, to si nechte říct, s potróbléma štáblama néni méglich šábka.

Drazí přátelé, nechte si říct, s praštěnýma krasotinkama se nedá dělit.

Díl osmý

V dnešním posledním díle máme pro vás připravenu jednu vtipnou plotňáckou historku. Opět jsme ji převzali z časopisu Hantýrka a tentokrát poněkud zkrátili.

Já teď poprosím Edu, aby nám ji přečetl, a pak si ji po větách přeložíme.

Jó páni, škalil sem a pigloval sem to rovnó do nebe. Přindu tam celé zapocené, bez topru, jenom sem měl šmizlu. Zaklepu na ty vrata a přityplčí sám Petr. „Co chceš, fišgrunte, sem nepatříš.“ Já povídám: „Ale jó, dyť sem se na světě měl tať levě, já su Lojza, ten proletář.“ Byl tam veliké křilán a já sem se třepal celé. Petr se kóml na mně a povídá:

„Člobrdo, ty si celé zpruhované, nechcél bys nějaký blózdrle na vohřátí?“ „To se vrr, třebas nějakýho panáka šlivovice bych nezahodil,“ povidám. Petr povidá: „No tak dám ti menší čechr slivky, mám ti ju ohřát.“ Já povidám, „no lepčí by byla teplá, né.“ Tak Petr šél do kuchyně a vohřívá to. Tak tam čučím v tym nebi, smiju se a najednó... Votevřu oči a byl se z teho snu probuzené. Himl fix, povidám si, su já to blboňa. Proč sem si neřeķl, aby mně dal tu šlivovicu studenó. Už sem ju mohl mít v sobě.

***

Díkec kolego. A my s Borkem si to nyní projdeme větu po větě:

Jó páni, skalil sem a pigloval sem to rovnó do nebe.

Tak pánové, umřel jsem a šel jsem rovnou do nebe.

Přindu tam celé zapocené, bez topru, jenom sem měl šmizlu.

Přijdu tam celý zpocený, bez klobouku, jen jsem měl košili.

Zaklepu na ty vrata a přityplčí sám Petr. „Co chceš, fišgrunte, sem nepatříš.“

Zaklepu na ta vrata a přijde sám Petr. „Co chceš, zpustlíku, sem nepatříš“.

Já povidám: „Ale jó, dyť sem se na světě měl tak levě, já su Lojza, ten proletář.“

Já říkám: „Ale ano, vždyť jsem se na světě měl tak špatně, já jsem Lojza, ten proletář.“

Byl tam velké kilián a já sem se třepal celé.

Byla tam velká zima a já jsem se celý třepal.

Petr se kóml na mně a povidá: „Člobrdo, ty si celé zpruhované, nechcél bys nějaký blózdrle na vohřátí?“

Petr se na mne podívá a říká: „Člověče, ty jsi oblečený jak trestanec, nechtěl bys nějaké pití na zahřátí.“

„To se vrr, třebas nějakýho panáka šlivovice bych nezahodil,“ povidám.

„To se ví, třeba nějakým panákem slivovice bych nepohrdl,“ říkám.

Petr povidá: „No tak dám ti menší čechr slivky, mám ti ju ohřát?“

Petr říká: „No tak ti dám menší pohárek slivovičky, mám ji ohřát?“

Já povidám, „no lepčí by byla teplá, né.“ Tak Petr šél do kuchyně a vohřívá to.

Já říkám, „no lepší by byla teplá.“ Tak Petr šel do kuchyně a ohřívá to.

Tak tam čučím v tym nebi, smiju se a najednó...

Tak tam postávám v tom nebi, směju se a najednou...

Votevřu oči a byl sem z teho snu probuzené.

Otevřu oči a byl jsem z toho snu probuzený.

Himl fix, povidám si, su já to blboňa.

Ach jo, říkám si, jsem to já trouba.

Proč sem si neřekl, aby mně dal tu šlivovicu studenó. Už sem ju mohl mít v sobě.

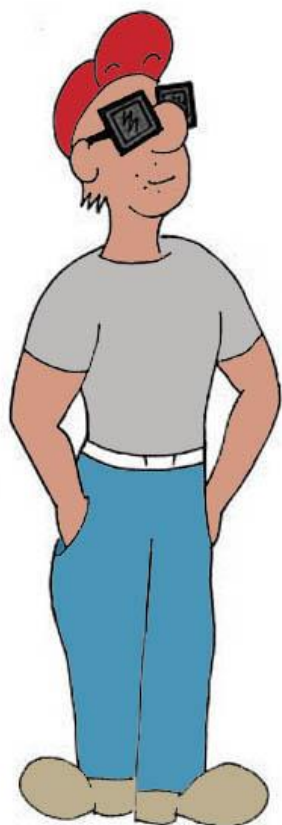
Proč jsem si neřekl, aby mi dal tu slivovici studenou. Už jsem ji mohl mít v sobě.

***

Tak sajtno, tímto končí náš seriál o brněnské plotně. Hantec déchá!

Eda Štatlař převlečený za Plotňáka

**Tak sajtno
a to je od nás
všecko.**